

บทที่ 3

กลวิธีการประพันธ์

ประสบการณ์ ซึ่งกลั่นกรองผ่านโลกทัศน์ของผู้แต่งจะสื่อสารมาสู่ผู้รับอย่างมีพลังเพียงใดจำเป็นต้องอาศัยกลวิธีที่เหมาะสม เรื่องสั้นมักมีจุดเด่นที่ความแหลมคมของทัศนะซึ่งย่อมต้องนำเสนออย่างซ่อนเร้นมากกว่าการบอกข้ออย่างโจ่งแจ้ง ประกอบกับเรื่องสั้นเป็นรูปแบบใหม่ที่ผู้แต่งสามารถทดลองใช้กลวิธีแปลกใหม่ได้ จึงเห็นได้ว่า ยุคก่อน 14 ตุลาคม 2516 วิทยากร เชียงกูล นำเสนองานในรูปคลื่นสำนึก ดังเห็นใน “ถนนที่นำไปสู่ความตาย” สุวัฒน์ ศรีเชื้อ วีระประวัติ วงศ์พัทพันธุ์ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี ใช้รูปแบบเหนือจริง (ซุคักดี ภัทรกุล-วณิชย์, 2536 : 126 - 127) นอกจากนี้จุดเด่นอันเป็นลักษณะร่วมของนักเขียนรุ่นใหม่ในระยะนี้ก็คือการใช้สัญลักษณ์

นิคม รายยวา เริ่มงานเขียนในระยะก่อน 14 ตุลาคม 2516 เขามีงานรวมเรื่องสั้น งานเขียน 2 ช่วง คือปี 2510 - 2516 และปี 2525 - 2527 ในชื่อ *คนบนต้นไม้* (2527) และพิมพ์ครั้งที่สองปี 2541 โดยปรับปรุงข้อความบางส่วน งานชุดนี้ใช้สัญลักษณ์นิยมเช่นเดียวกับนักเขียนกลุ่มเดียวกัน เช่น สุชาติ สวัสดิ์ศรี ในชุด *ความเจ็บ* และวิทยากร เชียงกูล ในบทละคร “ฉันเพียงแต่อยากจะออกไปข้างนอก” น่าสนใจว่าการบรรยายแบบคลื่นสำนึก (Stream of Consciousness) ประกอบการใช้สัญลักษณ์ (Symbolism) และการเขียนอย่างเหนือจริง (Surrealism) ต่างจากการเขียนแบบหักมุมในตอนจบที่นิยมกัน และมีความเชื่อมโยงกับการพัฒนาทางเนื้อหาซึ่งแสดงความแปลกแยกกับสังคม (สุชาติ สวัสดิ์ศรี, 2541 : 88) กล่าวเฉพาะรวมเรื่องสั้น *คนบนต้นไม้* มีข้อสังเกตว่า “...งานเขียนของนิคมเด่นที่การใช้สัญลักษณ์ และการเสนอแก่นเรื่องเกี่ยวกับเนื้อแท้ของความเป็นมนุษย์ ความเด่นอีกประการในรวมเรื่องสั้นเรื่องนี้คือ การใช้มุมมอง...” (อิรวดี ไตลังคะ, 2543 : 97)

ในการศึกษากลวิธีการประพันธ์ในงานวิจัยนี้ จะวิเคราะห์ลักษณะเด่นในเรื่องสั้นของนิคม รายยวา ใน 2 ประเด็น คือ สัญลักษณ์นิยม ผู้เล่าเรื่องและมุมมอง

สัญลักษณ์นิยม

1. การใช้สัญลักษณ์ของนิคม รายยาว ในเรื่องสั้นยุคแสวงหา

นักวรรณคดีศึกษาเห็นว่าแม้วรรณคดีไทยมีสัญลักษณ์ใช้อยู่มานานแล้ว แต่เป็นสัญลักษณ์ตามชนบทที่มักไม่ต้องขบคิดตีความ เช่น ชนบทการเขียนบทสมพาส จึงมีน้อยที่ “การตีความสัญลักษณ์จะเป็นส่วนสำคัญของความคิดหลัก” ยกเว้นเรื่องที่แฝงอภิปราย เช่น ลิลิตพระลอ แต่การใช้สัญลักษณ์ของนักเขียนรุ่นใหม่เป็นสิ่งสำคัญไม่น้อยหรือมากกว่าเนื้อเรื่อง (ดวงมน จิตรจำนงค์, 2531 : 120) สัญลักษณ์ในวรรณคดีสมัยใหม่ เป็นการรับเทคนิคการเขียนมาจากตะวันตก และมักเป็นสัญลักษณ์เฉพาะตน มีความซับซ้อน ผู้อ่านตีความได้หลายทาง จึงกล่าวได้ว่า “การใช้สัญลักษณ์ เป็น ‘เสน่ห์’ ของกลวิธีการเขียน” (ยุรฉัตร บุญสนิท, 2541 : 191 – 192)

เรื่องสั้นแนวสัญลักษณ์นิยมในยุคแสวงหาของไทย จัดเป็นงานเขียนที่โดดเด่นในแง่ที่มี “สัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่งปรากฏในการบรรยาย จากตัวละครรวมทั้งการสร้างปัญหา และข้อขัดแย้งต่างๆ” มักแสดงสภาวะจิตใต้สำนึกอันซับซ้อน เช่น “แว่นตาไม่มีกระจก” ของ นิพนธ์ จิตรกรรม “หนี” ของ ประพันธ์ ผลเสวก “สะพานที่พระโขง” ของ ดาราวัลย์ เกษทอง (สุชาติ สวัสดิ์ศรี, 2518 ก : (39)) อย่างไรก็ตาม นี่เป็นข้อสรุปจากข้อมูลของเรื่องสั้นจำนวนหนึ่ง เห็นได้ว่า เรื่องสั้นที่ใช้สัญลักษณ์บางเรื่องก็จัดอยู่ในกลุ่มอื่น เช่น “รถไฟเด็กเล่น” ของ สุชาติ สวัสดิ์ศรี จัดอยู่ในกลุ่มเหนือจริง ส่วน “คนบนต้นไม้” ของ นิคม รายยาว แยกไปรวมพิมพ์ในเล่ม แล้งเชิฐ ซึ่งดูเหมือนเป็นงานในกลุ่มอรรถนิยม (realism)

นิคมเริ่มใช้สัญลักษณ์เพื่อสื่อความคิดหลักตั้งแต่ “คนบนต้นไม้” (2510) ถึงแม้งานของเขาอาจจะอ่านในลักษณะอรรถนิยมได้โดยไม่เสียความ แต่หากตีความสัญลักษณ์ในฉากที่ตัวเอกปีนขึ้นไปเก็บลูกนก ผู้อ่านก็จะเห็นความหมายที่ซ่อนเร้นอยู่อีก คือ บนต้นไม้ หมายถึงดินแดนในอุดมคติที่ปลอดจากการเบียดเบียน ส่วนตัวเอกหรือมนุษย์ก็คือผู้ที่ขาดความรู้เท่าทันความจริงเพราะมัวแต่หมกมุ่นอยู่กับความทุกข์ อันผลักดันให้ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดจนอาจทำลายอุดมคติอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เมื่อตีความเช่นนี้ก็อาจคิดต่อไปได้ว่ามนุษย์จะรักษาอุดมคติหรือทำลายก็ขึ้นอยู่กับความสำนึกในคุณค่าของความดีอย่างแท้จริง โดยต้องรู้เท่าทันตนเองก่อนที่จะไปแก้ไขสิ่งอื่น ทั้งนี้บุคคลก็จำเป็นต้องเสียสละในการเผชิญกับความทุกข์ ถ้าเห็นแน่ชัดว่าทุกการกระทำมีส่วนเกี่ยวข้องกับทั้งหมด จึงกล่าวได้ว่านิคมเลือกใช้สัญลักษณ์ เพื่อผลของการสื่อสาร การวิเคราะห์สัญลักษณ์จึงเป็นสิ่งจำเป็นในการอ่านงานแต่ละชิ้นของเขา ดังที่นิคมแสดงความเห็นไว้อย่างน่าสนใจในบทสัมภาษณ์ว่า

...ถ้าเราอธิบายแล้วมันไม่ชัด เราก็ต้องใช้อะไรหลายอย่างที่มันแวบเข้ามาในฉาก ให้มันอธิบายด้วย ใช้ทุกสิ่งทุกอย่างให้เป็นเครื่องมือการอธิบาย คือ เราต้องเอาอย่างอื่นมาใช้ด้วยเพื่อจะบอกสิ่งที่อยากบอกให้ชัด

สัญลักษณ์ที่จริง มันก็คือ วิธีการบอกอย่างหนึ่ง วิธีการอธิบายอย่างหนึ่ง โดยใช้ทุกสิ่งทุกอย่างมาช่วยในการอธิบาย นอกจากภาษาที่เราจะพูดตรงๆ เพราะฉะนั้น เวลาเราจะบอกอะไรหรือเขียนอะไร บางที่เราไม่ได้คิดหรือกว่า นั่นคือสัญลักษณ์ เพียงแต่อยากจะทำอย่างไรมันจึงจะชัด... (บัวแพน นันทพิสัย, 2531 : 52)

เห็นได้ว่า สำหรับนิคม สัญลักษณ์ คือ เครื่องมือและวิธีการอธิบายความหมายที่เขาต้องการสื่อสาร หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าสัญลักษณ์เป็นเครื่องมือสื่อความหมายที่ใช้แทนการบอกอย่างตรงไปตรงมา ซึ่งกระทำได้ยาก เนื่องจากเรื่องสั้นเป็นงานศิลปะไม่ใช่บทความทางวิชาการ สังเกตได้ว่า สัญลักษณ์อยู่นอกเหนือภาษาที่จะพูดตรงๆ แต่ช่วยให้การสื่อความหมายและการรับสารมีความชัดเจน ซึ่งน่าจะหมายถึงความชัดของความคิดและอารมณ์ควบคู่กัน

นอกจากนี้เขาเห็นว่า แม้เอาสัญลักษณ์ในงานเขียนออกจนหมด ก็ยังอ่านได้เรื่องอยู่ แต่อาจจะเป็นอีกระดับ “ฉะนั้น ถ้าเราติดตามหรือเราจะหาความหมายจากสัญลักษณ์ เราก็จะได้ความหมายอีกแบบหนึ่ง...” และถ้าผู้อ่านบางคนไม่ได้จับในแง่ความหมายก็อาจอ่านเป็นเรื่องสนุกธรรมดา “ไม่ได้แปลว่า หากเราไม่เข้าใจสัญลักษณ์แล้วเราจะอ่านไม่รู้เรื่อง...” (บัวแพน นันทพิสัย, 2531 : 52) เมื่อนิคมเห็นว่า สัญลักษณ์ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจงาน “ชัดขึ้น” และจะได้รับความหมายอีกระดับหนึ่ง จึงกล่าวได้ว่า นิคมใช้สัญลักษณ์สื่อความหมายในระดับลึกจนอาจถึงขั้นปรัชญาได้ ทักษะนี้ ทำทนายให้ผู้วิจัยศึกษาและวิเคราะห์อย่างละเอียดว่าสัญลักษณ์ในเรื่องสั้นของนิคมมีผลต่อการสื่อสารความคิดและอารมณ์มากน้อยเพียงใด และสอดคล้องกับองค์ประกอบอื่นๆ โดยเฉพาะความคิดหลักของเรื่องหรือไม่ ผู้วิจัยแบ่งหัวข้อการวิเคราะห์สัญลักษณ์เป็น 4 กลุ่ม คือ สัญลักษณ์ในฉาก สัญลักษณ์ในพฤติกรรม สัญลักษณ์ในวาทะ และสัญลักษณ์ในหลายองค์ประกอบ

1.1 สัญลักษณ์ในฉาก

ใน “คนบนต้นไม้” (2510) ถ้าจะตีความในระดับสัญลักษณ์ สิ่งที่ดึงดูดความรู้สึกของผู้รับก็คือฉากขณะที่ชายชานาปีนขึ้นไปเก็บลูกนกบนยอดไม้สูง เป็นฉากในตอนสุดชั้น (climax) สังเกตได้ว่า ผู้แต่งแสดงภาพบนยอดไม้ในการรับรู้ของตัวเองเพื่อสื่อความหมายทางความคิดต่างจากความคิดทั่วไป ดังนี้

โพรงนกอยู่บนยอดไม้สูง...

.....

...เขาสุดลมเข้าปอดอย่างแรง เหลียวมองรอบๆ ตัว เมฆในปลายเดือนกรกฎาคมลอยเลื่อนท้องฟ้า แต่ไม่มีท่าว่าฝนจะตกเลย ลมเย็นพัดโชย เขาสดชื่นขึ้นมาก รู้สึกอยากจะเป็นนก แล้วมาสร้างรังอยู่บนยอดไม้ข้างบนนี้ น่าสุขสบาย อิสระ สะอาด ไม่เหมือนพื้นดินนั้น มีแต่ฝุ่นผงและโคลนตม เต็มไปด้วยพวงหามและเถาววัลย์ (11 - 12) (เน้นโดยผู้วิจัย)

น่าสนใจว่านิคมเลือกใช้ถ้อยคำที่แสดงสภาพบนพื้นดินที่ไม่น่าพิสมัย เป็นแหล่งแห่งความสกปรกและสิ่งประทุษร้าย “มีแต่ฝุ่นผงและโคลนตม เต็มไปด้วยพวงหามและเถาววัลย์” ฝุ่นผงและโคลนตม น่าจะแทนความสกปรกที่กระทบต่อการดำรงอยู่และจุดประสงค์การก้าวเดินไปสู่ความสุข ส่วนพวงหามแสดงบริเวณรกเรื้อที่ทิ่มตำให้เจ็บปวดได้ ขณะที่เถาววัลย์ก็แสดงภาพเครือไม้ที่พาดพันกันซับซ้อนคร่อมจนยากที่จะฝ่าเข้าไปได้ ความผิดแผกของ “บนต้นไม้” กับ “บนพื้นดิน” เป็นสิ่งที่เน้นมาก บนต้นไม้มี “ลมเย็นพัดโชย เขาสดชื่นขึ้นมาก” (12) และตอนที่เขาเกือบถึงโพรงนก “ลมพัดแรงจนใจหวิว ความพึงใจบางอย่างวูบขึ้น (12) สัมผัสจากลมเป็นสิ่งที่เขาพบบนต้นไม้ เขารู้สึกเย็นสบาย เกิดความพึงใจในความสงบ สิ่งที่น่าสนใจก็คือ เมื่อขึ้นไปเกือบถึงโพรงนก ตัวละครคิดอีกฉาบที่ไม่ต้อง “ผูกพันกับเรื่องราวบนพื้นดิน” (12 - 13) (เน้นโดยผู้วิจัย) เรื่องราวบนพื้นดินในความคิดของตัวเอง น่าจะหมายถึงการเอารัดเอาเปรียบของผู้ที่มีอำนาจและมีโอกาสสูงกว่า เขาจึงไฝฝืนถึงชีวิตในอุดมคติ คือ สังคมที่เต็มไปด้วยความสงบสุข “เลิกเบียดเบียนกัน อยู่อย่างรักใคร่ เห็นอกเห็นใจกัน” (13) ขณะที่เขาไฝฝืนและปรารถนาสังคมที่ดีงาม เขาก็ไม่คิดจะสร้างมันขึ้นเองกลับคิดจะหนี จนถึงขั้นอยากมาเป็นนกทำรังอยู่บนต้นไม้หาก “บนต้นไม้” หมายถึง สังคมอุดมคติเขาก็กำลังทำลายสังคมในอุดมคติ ด้วยการเอื้อมมือ บุกรุกเข้าไปจับลูกนกในรังของมัน ถึงแม้เขาจะรู้ว่าพ่อแม่ “...ร้อนถลาเข้ามาด้วยความโกรธ และส่งเสียงดังสะท้านคล้ายหัวใจจะแตกสลาย” (13) การกระทำของตัวละครกระตุ้นสำนึกว่า トラบโดมนุษย์ยังขาดความฉลาดเขาไม่ได้ ซ้ำยังหมกมุ่นในความทุกข์ของตน จนละเลยความใส่ใจในความทุกข์ของผู้อื่นแล้ว การแก้ปัญหาของตนด้วยการสร้างปัญหาให้ผู้อื่น ก็คงจะหมดลงได้ยาก

ใน “มากับลมฝน” (2512) สัญลักษณ์ที่สื่อความคิด ปรากฏในฉากธรรมชาติที่ตัวเอกต่อสู้กับความเจ็บปวดหลังจากถูกงูกัด จนเกิดการเรียนรู้ความดีของการเป็นสัตว์สังคมและการมีคุณธรรมของคน ผู้แต่งแสดงบรรยากาศรอบตัวที่กระทบความรู้สึกของตัวเอง ขณะตกกบ

อยู่ มี “ลมฝนพัดมาเบาๆ เขารู้สึกเย็นเยียบ...เขาถอนหายใจ เมื่อเหลียวรอบตัว ความสั่นปกคลุมไปทั่วเห็นแต่ผืนนาเจิ่งน้ำสลักกับป่าไม้หนาทึบ...” (26) ลมฝนที่กระทบกายให้ความรู้สึก “เย็นเยียบ” ซึ่งมีใช้ความเย็นสบาย ความหนาวเหน็บเปลี่ยวดายที่เกิดจากความโดดเดี่ยวหรืออยู่เพียงลำพังทำให้เขาระลึกถึงการพูดตอบโต้อย่างเผ็ดร้อนระหว่างเขากับเพื่อนเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของมนุษย์และสังคม ต่อมา “ลมฝนพัดผ่าน รู้สึกเย็นเยือกจนร่างสะท้าน เขาสลับการโต้ตอบในอดีตออก พลังกัมดูตัวเองแล้วถอนหายใจ เกิดความเปล่าเปลี่ยวอย่างรุนแรงขึ้นทันที...” (28) นิคมใช้กริยาวลีว่า “เย็นเยือกจนร่างสะท้าน” อันแสดงการรับรู้ถึงความหนาวเหน็บที่รุนแรงขึ้น ยิ่งเมื่อใช้ร่วมกับคำว่า “เปล่าเปลี่ยว” ด้วยแล้ว ก็ยิ่งตอกย้ำความว้าเหวอ้างว้างของตัวเอกท่ามกลางธรรมชาติได้หนักหน่วงขึ้น จึงกล่าวได้ว่า การปฏิเสธความอบอุ่นในสังคมมนุษย์ไม่ได้ทำให้บุคคลมีความสุข

จนกระทั่งตัวเอกเดินทางกลับและถูกงูกัด เมื่อถูกงูกัด เขา “ลุกขึ้นคว้ากิ่งไม้ฟาดมันอย่างแรง แต่ก็เข้าไป...” (29) เมื่อเห็นการต่อสู้ระหว่างงูกับพังพอน เขาจึงว่า “ทำไมต้องกัดกันด้วยนะ” (28) เขาอยู่ในธรรมชาติแต่ไม่เข้าใจธรรมชาติ ผู้แต่งแสดงปฏิกิริยาในการต่อสู้กับความตายของตัวเอกว่า

เขาสะดุดกิ่งไม้ล้มลงกระแทกกับแผ่นดินจนต้องนอนบิตตัวไปมา รู้สึกจุกในช่องท้องและหน้าอก หายใจแทบไม่ออก ช้องใส่กบกลิ้งตะแคงฝาเปิดอยู่บนพื้นดินจึงพยายามพลิกตัว สูดหายใจแรงเพื่อลดอาการจุก รู้สึกพิษงูเล่นชานอย่างรวดเร็วจากข้อเท้าขึ้นมาข้างบน ความตระหนกเสียใจ และเสียตายเป็นชีวิตทำให้เขามีมือสั่น ขณะฉีกผ้าขาวม้าจากสะเอวเพื่อรัดแข่งกับพิษ (29)

นิคมใช้คำกริยาติดต่อกันหลายคำ คือ สะดุด ล้ม กระแทก นอน บิตตัว จุก หายใจไม่ออก พลิกตัว สูดหายใจ ฉีกผ้าขาวม้า แสดงอาการตื่นรนของตัวละครเอกที่ต้องการเอาชนะความเจ็บปวดและความตาย นอกจากนี้ การที่ผู้แต่งเน้น คำว่า “พยายาม” คือ (เขา) พยายามพุงตัวจะลุกขึ้น แต่ก็ต้องทรุดลงกับพื้นดินอีก และเขาพยายามเคลื่อนไหวกลิ้งเกลือกอยู่ที่นั่น จนหายใจหอบด้วยความเหนื่อยอ่อน “ไม่เป็นไร” เขาคิด “ต้องพยายามกลับบ้านให้ได้” เขารู้สึกอยากลุกขึ้นเดินแต่ก็ทำไม่ได้ (29) (เน้นโดยผู้วิจัย) การแข่งขันและไม่ย่อท้อของตัวละคร เป็นความพยายามที่ไร้ผล เน้นสภาวะล้มเหลวที่มนุษย์ไม่อาจอยู่ได้ตามลำพัง เมื่อเขาหมดทางจะลุกขึ้นจนนอนอยู่กับพื้นดิน เขาก็นึกถึงหมู่บ้านอันหมายถึงคนและสังคมของคน

...เขาเริ่มแน่ใจว่าจะไม่มีคนที่ไหนเดินผ่านมาพบเขาที่นี้ในเวลาเช่นนี้ มดหลายตัวเดินเป็นขบวนผ่านไปมา มันไม่มีทีท่าจะสนใจเขาเลยแม้แต่น้อย เขามองมันอย่างเลื่อนลอย นี่ถ้าฉันพอจะคลานกลับเข้าหมู่บ้านได้ก็จะดีมากเลย ในหมู่บ้านมีคนรู้วิธีการรักษาพิษงู เขาคิดพลางเหม่อมองดูยอดสนของหมู่บ้านหาดเลี้ยวที่เห็นอยู่ไม่ไกล ดวงอาทิตย์สีแดงเข้มกำลังคล้อยลงเหนือยอดไม้ทางตะวันตก (30)

เขาเริ่มประจักษ์ว่า คนเป็นที่พึ่งของคนหรือคนต้องพึ่งพากัน แต่ “จะไม่มีคนที่ไหนเดินผ่านมาพบเขาที่นี้ในเวลาเช่นนี้ มดหลายตัวเดินเป็นขบวนผ่านไปมา มันไม่มีทีท่าจะสนใจเขาเลยแม้แต่น้อย เขาจึงกล่าวว่า “นี่ถ้าฉันพอจะคลานกลับเข้าหมู่บ้านได้ก็จะดีมากเลย ในหมู่บ้านมีคนรู้วิธีการรักษาพิษงู” (30)

ใน “ศึก” (2512) ฉากภัยธรรมชาติในการล่องเรือ สื่อภารกิจที่ต้องต่อสู้ในชีวิต และการทำงาน ขณะเดียวกันในฉากที่ตัวละครมีความขัดแย้งภายใน ก็มีการต่อสู้ภายในจิตใจของ สีเทิ้มระหว่างมโนธรรมกับความคิดฝ่ายต่ำ สัญลักษณ์ที่เด่นในฉากนี้ก็คือจระเข้ และยังเป็นจระเข้ในจินตนาการอีกด้วย นิคมแสดงว่าจระเข้เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจอันลึกลับในจิตใจ เมื่อโยงกับความต้องการของสีเทิ้ม อำนาจนั้นก็คือความโลภนั่นเอง อำนาจจากความต้องการที่เขาต้องกำจัดให้ได้หากจะยังคงความเป็นคนไว้

ความต้องการอันลึกลับผุดขึ้นมา เขาพยายามข่มมันไว้ แต่มันดันรนออกมาจนได้ เขาคิดไปถึงจระเข้ที่น้ำกลั้ว รู้สึกหวาดกลัว เหงื่อชุ่มใบหน้า หายใจพี๊ดฟาด ครางออกมาอย่างลึมตัว ภายในความเงียบสงัด จนผู้ร่วมเรืออีกสามคน ตกใจตื่นลุกขึ้นนั่ง

“อะไร” ลุงบุญปลุกถามออกมาจากกลางลำเรือ

“เปล่า” สีเทิ้มพูดเสียงสั้น “ไม่มีอะไร”

“บอกมาเถอะ” ลุงบุญปลุกพูด แกรู้สึกผิตสังเกตุจากน้ำเสียงที่สั้นของสีเทิ้ม “มีอะไรหรือ”

“ผมกลัว” สีเทิ้มว่า

“กลัวอะไร”

สีเทิ้มคิดไปถึงจระเข้ “ตะเข้” เขาพูด “ตะเข้ใหญ่”

“อยู่ที่ไหน” ลุงบุญปลุกถาม “ไม่เห็นมีนี่ น้ำเชี่ยวอย่างนี้ จระเข้มันอยู่ไม่ได้หรอก

“มันฟาดทางใหญ่เลย” สีเทิ้มพูด

.....

สีเทิ้มลืมนตาโพลงในความมืด พยายามคิดในทางที่ดี เขาอยากให้คนรักแต่จะทำตรงกันข้ามเสมอ เขาเกลียดมัน แต่แพ้มัน เขาอ่อนแอเกินไป

“คราวนี้เราต้องชนะ” สีเทิ้มบอกตัวเอง “เราจะไม่อ่อนแออีกต่อไป”

ไม่นานความรู้สึกอยากก็เกิดขึ้นมาอีก เขาสลัดหัว “อ้ายเซ่” เขาพูดเบาๆ ขณะคิดถึงความโหดร้ายของจระเข้ “ออกไปให้พ้น”

เขาถูกรุกเร้าหนักจนร้องเอะอะขึ้นมาในความมืดอีกครั้ง ตัวสั่นและเหงื่อซึม

“อะไรอีกหรือ” ลุงบุญปลุกถาม แต่สีเทิ้มนิ่งเงียบ “นอนเสียเถอะ” แยกบอก

“จระเข้ไม่มีหรอก”

สีเทิ้มรู้สึกกลัวตลอดคืน เขานอนไม่หลับ เสียงจระเข้ฟาดหางดังสนั่นในความรู้สึกตลอดเวลา (39 – 43) (เน้นโดยผู้วิจัย)

จะเห็นว่า การแทรกสัญลักษณ์ช่วยให้เห็นความจำเป็นต้องการต่อสู้กับอำนาจฝ่ายต่ำอย่างเป็นรูปธรรม การขับเคี่ยวต่อสู้ของตัวละครกับความรู้สึกภายในดำเนินไปอย่างเข้มข้น แต่ท้ายที่สุด สีเทิ้มก็สามารถชนะ “ศึก” ครั้งนี้ได้ แม้เขาต้องแลกกับความเจ็บปวดและความพิการทางกาย เมื่อยอมเสี่ยงชีวิตช่วยลุงบุญปลุกผู้มีพระคุณ การต่อสู้ภัยธรรมชาติเพื่อช่วยชีวิตลุงบุญปลุกและคนทั้งเรือ เป็นเหตุให้เขาต้องฟันข้อเท้าตนเองให้ขาด เพื่อหลุดจากการถูกขังหนีบ แต่สัญลักษณ์ในฉากนี้ทำให้เห็นว่า นี่คือการต่อสู้ภายในจิตใจหรือการต่อสู้ที่มาจากจิตใจ คำพูดของเขาที่ว่า “ตะเซ่ไม่มีแล้ว ลุงไม่ต้องกลัวมัน”...“มันตายแล้ว” สีเทิ้มพูดเสียงแผ่ว “ผมฆ่ามันเอง” (47) แสดงความภาคภูมิใจที่เขาสามารถฆ่าความชั่วร้ายด้วยตัวเองได้ ธรรมชาติยังร่วมรับรู้การกระทำที่ยิ่งใหญ่ของคนที่ปลดปล่อยตนจากความชั่วได้ ดังคำบรรยายฉากตอนจบเรื่องเมื่อสีเทิ้มถูกพาไปรับการรักษาที่บ้านหมอในตลาด ภายหลังที่เรือคัตท้ายเข้าฝั่งได้เมื่อ “แพซึ่งหลุดลอย แยกออกไปจากราบเรือ” ภาพที่เป็นสัญลักษณ์นี้ก็คือภาพความงามและความสงบอันแสดงถึงจิตใจของสีเทิ้มที่เข้าสู่สภาวะปกติ “ข้างนอกห้อง แดดอ่อนยามเย็นกระจายทั่วยอดไม้ นกร้องกังวาน ลมแผ่วเบา เยือกเย็นและสงบเงียบเหมือนเวลาหลังพายุผ่าน” (47) บรรยายฉากตอนจบเรื่องนี้แสดงธรรมชาติที่ร่มเย็นเป็นปกติสุข การใช้คำว่า “เหมือนเวลาหลังพายุผ่าน” ยิ่งย้ำความปลอดภัยโปร่ง หลังจากความทุกข์ทรมานของการต่อสู้ได้ผ่านพ้นไป

ใน “ความเปลี่ยนแปลง” (2514) ฆะตกรรมของนกพิราบสีขาวกระตุ้นให้ผู้อ่านได้ครุ่นคิดถึงความเร็วร้ายที่มนุษย์ทำลายชีวิตอื่นที่อ่อนแอกว่า ไปจนถึงการทำลายสภาวะปกติสุขของชีวิต ความน่ารังเกียจในพฤติกรรมของตัวเอก กระตุ้นให้รู้สึกต่อต้านการทำร้ายกันในระดับต่างๆ ในสังคม การกำหนดให้นกพิราบขาวเผชิญชะตากรรมอย่างเลวร้ายด้วยน้ำมือของมนุษย์แฝงเร้น การวิพากษ์วิจารณ์จริยธรรมของมนุษย์อย่างชวนคิด ฉากหนึ่งของผู้แต่งเน้นคือฉากในกรงที่วิทย์พยายามสร้างให้นกอยู่อย่างสะดวกสบาย ดังคำบรรยายว่า “กรงนั้นมีรูปร่างเหมือนเล้าไก่สูงกว่าวิทย์ถึงสามฟุต หลังคามุงด้วยสังกะสี ข้างในมีจานใสอาหาร อ่างน้ำ และรังนอนที่สะอาด...” (50) แต่ความสุขสบายนั้นสร้างขึ้นเพื่อผลประโยชน์ของผู้ให้ พร้อมกับที่ทำลายธรรมชาติรักอิสระของนก ในวันแข่งขันเมื่อปล่อยนกแข่งจากต้นทางที่พิษณุโลก นกทุกตัวต้องบินกลับกรุงเทพฯ มาเข้ากรงของตน เจ้าของต้องแกะปลอกอะลูมิเนียมที่สวมที่ขามันออกแล้วนำไปส่งกรรมการให้เร็วที่สุด ฉากในกรงเมื่อนกบินกลับมาแสดงทั้งความทุกข์ของนกและเจ้าของดังนี้

มันรีรออยู่สักครู่หนึ่งจึงกระโดดลงจับคอนหน้ากรง แล้วเดินผ่านประตูที่เปิดอ้าอยู่ตรงไปยังอ่างน้ำ วิทย์รีบวิ่งเข้าไปแล้วปิดประตูตามหลัง เขาเอื้อมมือจะจับนก แต่มันตื่นตกใจจึงกระโดดหนี เขาตามคว่าอย่างรวดเร็ว นกกระพือปีกบินรอบกรง เขาเหยียบอ่างใส่น้ำแตก และเหนียวเอารังนอนของนกตกลงพื้นฝุ่นฟุ้งกระจาย ด้วยอาการรีบร้อน เขาฉวยขานกไว้ในมือ มันตื่นจนขนหลุดหลายเส้น เขาลูบตัวให้มันสงบ และพยายามแกะห่วงออกจากขาของมัน มือเขาสั่น หายใจหอบและเหงื่อผุดออกมาเต็มใบหน้า การแกะห่วงจากขานกนั้นง่ายมาก แต่มันกลับกลายเป็นสิ่งที่ยากในเวลาเช่นนี้ เขายกนาฬิกาข้อมือขึ้นดูหลายหน ด้วยความกังวล รู้สึกถึงทุกนาที่สูญหายไป ในที่สุดเขาหยุดแกะห่วงและตัดสินใจวิ่งไปยังสมาคมนกแข่งพร้อมด้วยตัวนกและห่วงที่ติดอยู่กับขาของมัน... (55)(เน้นโดยผู้วิจัย)

สาเหตุที่วิทย์ร้อนรนจนขาดสติก็คือความพะวงกับผลประโยชน์ ดังที่เขาถกกับนกเมื่อมันบินมาถึง แต่ยังไม่เข้ากรงว่า “เวลามีค้ำมัวอ้อยอิงอยู่ทำไม” และขณะที่เข้าไปแกะห่วงจากขานกในกรงแต่ทำไม่ได้ “เขายกนาฬิกาข้อมือขึ้นดูหลายหนด้วยความกังวล รู้สึกถึงทุกนาที่สูญหายไป” ความไม่เป็นปกตินี้ปรากฏขึ้นในกรงนก ดังที่เมื่อนกเดินไปยังอ่างน้ำเขาก็...เอื้อมมือจะจับนก แต่มันตื่นตกใจจึงกระโดดหนี เขาตามคว่าอย่างรวดเร็ว นกกระพือปีกบินรอบกรง เขาเหยียบอ่างใส่น้ำแตกและเหนียวเอารังนอนของนกตกลงพื้นฝุ่นฟุ้งกระจายด้วยอาการรีบร้อน เขาฉวยขานกไว้ในมือ มันตื่นจนขนหลุดหลายเส้น เขาลูบตัวให้มันสงบ... (55)

จะเห็นว่า นิคมเลือกใช้คำกริยาแสดงภาพตัวละครยู่ดุนกพิราบอย่างโกลาหล การใช้คำที่ให้ความหมายรุนแรง เช่น “ตามคว่ำ” และ “ฉวยขาไว้ในมือ” ช่วยเน้นย้ำลักษณะการจับที่หนักหน่วงรุนแรง พอจับนกได้แล้ววิทย์พยายาม “ลูบตัวให้มันสงบ” แต่เขามีอาการบ่งคับใจตัวเองให้สงบลงได้ ยิ่งกว่านั้น “มือเขาสั่น หายใจหอบและเหงื่อผุดออกมาเต็มใบหน้า การแกะห่างจากขานกนั้นง่ายมาก แต่มันกลับกลายเป็นสิ่งที่ยากในเวลาเช่นนี้” (55)

สิ่งที่เกิดขึ้นใน “กรง” นั้นถูกกำกับด้วยความโลภด้วยความพะวงว่า “รางวัลที่หนึ่งตั้งสามพันบาท” (53) ผู้อ่านได้เห็นว่าวิทย์ไม่สนใจเลยที่นกตรงไปที่อ่างน้ำเพราะความกระหายหลังจากเดินทางไกลร่วม 1 วัน เขาทำจนมันตื่นตกใจ เขาผิดเองที่แกะห่างไม่สำเร็จ หลังจากพลาดรางวัล ฉากในกรงกลับตรงกันข้ามกับช่วงต้น วิทย์โยนนกเข้าไปในกรงโดยไม่ปิดประตู

...มันได้รับความบอบช้ำมากจากการถูกไล่เตะครุบ ขาข้างที่สวมห่วงหักจนใช้การไม่ได้ มันนอนซึมเพราะพิษบาดแผลอยู่หลายวัน ไม่สามารถกระพือปีกขึ้นบินได้ ตลอดเวลาในสัปดาห์นั้น มันถูกทอดทิ้งอย่างปราศจากการเหลียวแล ไม่มีน้ำและอาหารอยู่ในกรงสำหรับมัน (55 – 56)

เห็นได้ว่า เมื่อวิทย์ไม่ได้รับรางวัลตามที่คาดหวังเขาก็เลิกสนใจนกพิราบ เขา “โยน” นกเข้ากรง อย่างไม่แยแส คือ ไม่สนใจจะปิดประตูต่างๆ ที่ก่อนหน้านี้เขากลัวว่ามันจะถูกหมากัด ประโยคที่ว่า “มันบอบช้ำมากจากการถูกไล่เตะครุบ” แสดงผลของการกระทำที่ปราศจากความปรานีได้ชัดเจน การเน้นย้ำอาการของนกที่ว่า “ขาข้างที่สวมห่วงหักจนใช้การไม่ได้ มันนอนซึมเพราะพิษบาดแผลอยู่หลายวัน ไม่สามารถกระพือปีกขึ้นบินได้” ยิ่งตอกย้ำความโหดร้ายของมนุษย์ ที่ถือสิทธิความเป็นเจ้าของบงการชีวิตอื่น น่าสนใจว่า ครั้งที่สุนัขกัดนกยังสามารถเยียวยารักษาบาดแผลให้หายได้ แต่ผลที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ คือ “ขาข้างที่สวมห่วงหักจนใช้การไม่ได้” และ “ไม่สามารถกระพือปีกขึ้นบินได้” หมายความว่า การกระทำของมนุษย์ผู้เลี้ยงดูมันยังความเจ็บปวดและสูญเสียให้มากกว่าหลายเท่า

นอกจากวิทย์ไม่สำนึกถึงการกระทำของตนที่ทำร้ายสัตว์ที่อ่อนแอแล้ว เขายังเห็นชะตากรรมของชีวิตอื่นเป็นเรื่องตลก ดังเห็นจากคำบรรยายและบทสนทนาที่ว่า

อีกสองสามอาทิตย์ต่อมา วิทย์พาเพื่อนผู้หญิงมาที่บ้านเป็นครั้งแรก เขาชี้ให้เพื่อนสาวดูนกพิราบสีขาวสกปรกมอมแมมที่กำลังกระโดดขาเดียวหาเศษอาหารกินอยู่ริมสนาม มีหมาสีน้ำตาลขาพิการเดินโหยกเขยกไปมาอยู่ใกล้ๆ กัน

“คุณสังเกตเห็นขาของมันไหม” เขาพูดกับเธอ “เป๊ะเหมือนกันเลย ดูให้
ดี ๆ ชีมันน่าขันจริง ๆ”

“ตกลงจังเลยนะ” เพื่อนสาวของเขาเห็นคล้อยตามแล้วทั้งสองก็หัวเราะ
ด้วยความขบขัน (56) (เน้นโดยผู้วิจัย)

หมาในฉากสนามหญ้าพิการเพราะถูกรถทับ ภาพนกและหมาคือภาพชีวิตที่ถูก
กระทำให้หมดความสง่างามเพราะความโลภและความเจริญในสังคมมนุษย์ โดยที่ผู้กระทำไม่ได้
คิดละอายใจแม้แต่น้อย

หลังจากที่วิทย์พลาดรางวัลนกพิราบขาวก็ถูกทอดทิ้งให้อยู่ตามยถากรรม ฉากที่
วิทย์ข่มเหงนกพิราบกระตุ้นความคิดผู้อ่านหลายระดับคือ เสียตีสีมมนุษย์ที่เห็นแก่ตัวและขาดความ
รับผิดชอบ การแสดงภาพของนกพิราบที่ประสบชะตากรรมอย่างร้ายด้วยน้ำมือมนุษย์ ได้ปลุก
มโนธรรมของผู้อ่านให้เชื่อมโยงกับความโหดร้ายของสงคราม ที่คุกคามชีวิตของผู้บริสุทธิ์เพื่อ
ครองอำนาจ ดังที่ผู้แต่งได้แทรกข่าวเหตุการณ์ที่เกิดในประเทศเพื่อนบ้านไว้อย่างเทียบเคียง คือ

...พ่อของเขากำลังจอต้อยู่กับหนังสือพิมพ์ เขากำลังอ่านข่าวเกี่ยวกับการ
การรบในเวียดนามที่แผ่ขยายเข้าไปในลาวและเขมร ข่าวการที่ทหาร
อเมริกันและเวียดนามใต้ทิ้งระเบิดนาปาล์มถล่มเวียดนามเหนือ ข่าว
สหประชาชาติรับปากที่จะเข้าเป็นสมาชิก และข่าวสหรัฐเตรียมถอนทหารออก
จากเวียดนาม (54)

ภาพของนกพิราบที่ถูกรังแกจนมีอาจดำรงชีวิตอย่างปกติ ถูกนำมาวางเทียบกับ
ข่าวสหรัฐอเมริกาเข้ามาทำสงครามกับเวียดนามและต้องถอนทหารออกไป ขณะที่เวียดนามซึ่ง
ถูกรุกรานก็แผ่ขยายอำนาจเข้าไปในลาวและเขมร การทิ้งระเบิดปูพรม ความตาย และความ
สูญเสียดังกล่าวเกิดจากการคุกคามประเทศเล็กๆ อย่างไร้มนุษยธรรม ด้วยข้ออ้างของมหาอำนาจ
ว่ารักษาสันติภาพ สันติภาพที่กล่าวอ้างจึงเป็นเหมือนนกพิราบที่ถูกทำร้ายอย่างบอบช้ำ

นอกจากนิคมใช้นกพิราบเป็นสัญลักษณ์ เพื่อปลุกสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมของ
คนหนุ่มสาว และเรียกร้องความเห็นอกเห็นใจระหว่างเพื่อนมนุษย์และต่อสัตว์โลกแล้ว ใน
“ปล่อยนก” (2514) นิคมได้ใช้ชะตากรรมของนกกระจาบที่ถูกปล่อยออกจากกรงกระตุ้นบทบาท
ของคนหนุ่มสาวที่มีต่อสังคม และเสียตีสีกการทำบุญอย่างห่างไกลจากแก่นสารของธรรมะอีกด้วย
ฉากที่น่าพิจารณาคือ ฉากในวัดซึ่งเป็นแหล่งทัศนจาร ตอนที่ตัวละครที่เป็นชายหนุ่มปล่อยนก
ตามคำชักชวนของเพื่อนสาวที่เชื่อว่า “...เดี๋ยวปล่อยนกนี้ แล้วจิตใจจะดีขึ้น” (60) แต่พอเขา
ปล่อยนกไปแล้วเขาไม่ได้รู้สึกดีขึ้นเลย สิ่งที่ปรากฏให้เขาเห็นในฉากนี้คือ “เมื่อประตูกรงเปิด

นกระจาบตัวเล็กกระโดดออกไป มันขยับปีกบินในอากาศ วนรอบต้นไม้ แล้วหมดแรงฟูบอยู่ข้างพุ่มหญ้าริมตลิ่ง ด้วยความอ่อนเปลี้ย คนขายนกเข้ามารับกรงคืนไปจากชายหนุ่มแล้วเอากองรวมกับกรงอื่นๆ ในกระบุง” (60) ชายหนุ่มและหญิงสาวซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของนักทัศนาศาสตร์สังเกตเห็นว่า นกระจาบที่ถูกจับมาเป็นนกปล่อยนั้นอยู่ใน “...กรงไม้อันเล็กๆ มีที่ว่างจำกัดให้มันหันตัวไปมา แต่ไม่พอสำหรับกระโดดโลดเต้น หรือแม้แต่กางปีก เสียงที่ร้องแหบพร่า ไม่กังวานแจ่มใส นัยน์ตาของมันเซื่องซึม” (59) นกที่เขาปล่อยไปนั้นอ่อนแอและไม่มีเรี่ยวแรงพอจะบินไปดำรงชีวิตตามธรรมชาติได้ สิ่งที่เกิดขึ้นจึงเป็นการฟ้องว่าการปล่อยนกมิใช่การช่วยเหลือที่แท้จริง หากแต่เป็นกิจกรรมที่สมมุติขึ้นเพื่อประโยชน์ของคนสองกลุ่มคือคนขายนกกับผู้แสวงหา “บุญ” ทั้งสองฝ่ายขาดความเข้าใจแก่นแท้ของการทำบุญ ทั้งยังส่งเสริมให้มีการจับเพื่อปล่อยซึ่งเป็นการหลอกลวงหรือกล่าวได้ว่าทำบาปมากกว่า

ผู้อ่านจะสังเกตเห็นว่า คนขายนกมิได้รู้สึกว่าการกระทำของตนเบียดเบียนชีวิตอื่นเลย เพราะหลังจากที่คนปล่อยนกแล้วเขาก็จะ “...เข้ามารับกรงคืน...แล้วเอากองรวมกับกรงอื่นๆ ในกระบุง” อีกทั้งยังเห็นว่า “คนขายนกยื่นร้องเรียกผู้ซื้อ ข้างหลังของเขามีกรงนกชนิดต่างๆ มากมายกองเทินกันจนสูง ทาสีแปลกๆ หลายสี เขาขายทั้งนกปล่อยและกรงนก (59) การกระทำของคนขายนกจึงถือเป็นธุรกิจอย่างหนึ่ง ที่อาศัยความต้องการบุญของคนอีกกลุ่มเป็นช่องทางหากิน ฉากที่วัดซึ่งปราศจากจิตกุศลจึงฟ้องความพิกลพิการทางความเชื่อของสังคมแต่เกือบไม่มีผู้ลุ่มคิด

ฉากที่นักทัศนาศาสตร์เดินทางเข้าไปในวัดนั้น ก็เน้นย้ำความไร้ความหมายของการเข้าวัดทำบุญ หลังจากลงรถ กิจกรรมแรกคือการถ่ายรูปในบรรยากาศที่ “เต็มไปด้วยความพลุกพล่านซุหลุม” และ “เฮฮา”

พวกเขาตามกันไปอย่างเซื่องช้า ไม่มีอาการรีบร้อน ค่อยๆ ไกล่เข้าไปยังโบสถ์ที่พระพุทธรูปองค์งามประดิษฐานอยู่ ดอกบัว รูปเทียน และทองปิดพระ ริมทางชาเข้าวิหาร เสียงเขย่าไม้เซียมซี ควันเทียน ควันรูป และความส่วขณะที่อยู่ข้างในวิหาร เสียงพิณพาทย์ของวงมโหรี เสียงแผ่วๆ ของขอลาน เสียงคนขายล็อตเตอรี่ และเสียงของคนขายนกปล่อยตามรายทางขาออกจากวิหาร (58)

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ผู้แต่งเสียดสีคนหนุ่มสาวส่วนใหญ่ ซึ่งได้ชื่อว่าปัญญาชน แต่สนใจกิจกรรมสนุกสนานกว่าการแสวงหาทางปัญญา ส่วนฉากที่แสดงทางเข้า ข้างใน และทางออกจากวิหารนั้นก็น่าสนใจ กล่าวคือ ตอนเขาเข้านิคมให้ภาพ “ดอกบัว รูปเทียน และทองปิดพระ” ซึ่งเป็นเครื่องหมายแห่งการบูชา ที่ควรจะประกอบด้วยการระลึกถึงคุณพระศรีรัตนตรัย

เพื่อให้จิตใจสงบและเกิดปัญญา แต่บรรยากาศในวิหารกลับเป็น “เสียงเข่าไม้เชื่อมซี ควัน เทียน ควันรูป และความสลัว...” เพื่อแสดงว่าเมื่อกลุ่มนักทัศนกรไม่เข้าใจความมุ่งหมายของการไหว้พระ สิ่งที่อยู่หน้าตาเห็นจึงเป็นแค่กลุ่มควันจากรูปเทียน น่าสนใจว่าผู้แต่งให้ภาพ “ควัน” ซึ่งดูมัวมน แทนภาพ “แสง” จากเทียนและสีทองของพระพุทธรูป ซึ่งหมายถึงสติปัญญาที่ช่วยให้มองและเข้าใจสรรพสิ่งอย่างลึกซึ้ง นอกจากนี้ ฉากในวัดยังห่างไกลจากความสงบ ดังคำบรรยายถึง “เสียงพิณพาทย์ของวงฉิมพลี เสียงแผ่ว ๆ ของขอกทาน เสียงคนขายล็อตเตอรี่ และเสียงของคนขายนกปล่อยตามรายทางขาออกจากวิหาร” (58) ซึ่งแสดงภาพชีวิตของกลุ่มคนที่อาศัยวัดเป็นสถานที่หาเลี้ยงชีพ

1.2 สัญลักษณ์ในพฤติกรรม

พฤติกรรมของตัวละคร อาจแทรกอยู่ในฉาก ดังที่ตัวเอกใน “ความเปลี่ยนแปลง” กระทำต่อคนที่ตนเคยเอาใจใส่เลี้ยงดูอย่างประคบประหงม ความเปลี่ยนแปลงของเขาชวนให้ผู้อ่านค้นหาสาเหตุ ซึ่งแฝงฝังอยู่ในจิตใจของเขาเอง พฤติกรรมของคนหนุ่มสาวและคนขายนกที่ตัดกับตัวเอกชาย ใน “ปล่อยนก” ก็เป็นจุดเด่นให้วิเคราะห์ความคิดหลัก และกระตุ้นให้ผู้อ่านมองเห็นแง่กลับของสิ่งที่เห็นหรืออาจจะเคยกระทำมาก่อนจนรู้สึกว่าเป็นธรรมดา นอกจากนี้ยังมีพฤติกรรมของตัวละครในอีกหลายเรื่องดังจะยกมาอภิปรายต่อไป

ใน “เช้าวันหนึ่ง” (2512) พฤติกรรมของน้อมที่จุดธูปขอขมางูเหลือมที่ตนดำวาทัง ๆ ที่มันเข้ามากินห่าน แสดงปัญหาการครอบงำของความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติของคนชนบท น้อมเป็นตัวแทนชาวบ้านที่ถูกความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติครอบงำเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว เธอจึงไม่ต่อต้านความคิดเห็นของผู้คนรอบข้างอย่างสามี และลุงแมน ทั้ง ๆ ที่ไม่มีใครรู้ว่ามีความศักดิ์สิทธิ์หรือไม่ การสยบยอมต่องู ก็คือพฤติกรรมการสยบยอมต่ออำนาจบนพื้นฐานของความกลัวและความไร้เหตุผลจนถึงขั้นความมงาย การยอมจำนนจึงกลายเป็นทางเลือก พฤติกรรมเช่นนี้ไม่ต่างจากการยอมถุกยั้งเพื่อให้อยู่ยงคงกระพัน ดังปรากฏใน “ต้นทาง” (2516) สำเร็จเจตนาให้กระสุนฝังอยู่ตามร่างกาย เพื่อให้หนังเหนียวตามความเชื่อว่าจะทำให้ไม่ตายด้วยอาวุธ ซึ่งเขาเห็นว่าเป็นวิธีการเดียว ที่จะช่วยให้พ้นอันตรายจากมิถิฉาชีพที่คุกคามชีวิตและทรัพย์สิน การกระทำของสำเร็จถือเป็นการป้องกันตัว ด้วยการแสวงหาอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยปราศจากความเข้าใจกฎธรรมชาติ การกระทำของสำเร็จ จึงถือเป็นการสร้างอำนาจแก่มนุษย์ด้วยความมงายเพื่อเอาชนะกฎธรรมชาติจนอาจกลายเป็นการทำลายชีวิต พฤติกรรมของสำเร็จยังเป็นสัญลักษณ์ของการเปิดรับสิ่งชั่วร้ายเพื่อมีอำนาจอีกด้วย

ส่วนใน “คนบนต้นไม้” ตัวเอกมีพฤติกรรมเบียดเบียนนก การกระทำของเขาเป็นสัญลักษณ์ของความหลงผิดเช่นเดียวกับตัวเอกใน “มากับลมฝน” (2512) ซึ่งมีพฤติกรรมปฏิเสธสังคมจนประสบหายนะ ทั้งสองเรื่องนี้กระตุ้นความคิดผู้อ่านได้อย่างลุ่มลึก กล่าวคือ

ถึงแม้ถูกเอารัดเอาเปรียบ แต่คนก็ยังคุกคามชีวิตอื่นที่อ่อนแอกว่า ตัวเอกในเรื่องหลังเป็นคนเมืองที่อคติต่อสังคมเมืองที่ผู้คนเอารัดเอาเปรียบกัน เขาจึงปลีกตัวไปอยู่ในที่ที่มีธรรมชาติ ขณะที่เขาต้องการความสงบสุข เขากลับทำร้ายชีวิตอื่นอย่างไร้สำนึกและไม่รู้สึกว่าเขาทำ การเบียดเบียนด้วยเหมือนกัน ดังคำบรรยายว่า

...เขาจึงปลดดอกพุทธรักษาออกแล้วเหวี่ยงเบ็ดซึ่งเกี่ยวลูกเขียดเป็นเหยื่อ ออกไปยังกบที่ลอยคออยู่กลางน้ำในผืนนา

คันเบ็ดถูกตัวต้วขึ้นอย่างแรงเมื่อกบใหญ่จับเหยื่อเข้าไปในปาก ตัวมันลอยลิวขึ้นในอากาศตามสายเบ็ดที่ผูกติดกับปลายไม้ไผ่ยาวยาว ขาทั้งสี่เกร็งจนเหยียดตรง มีโอกาสร้องเพียงสองสามคำเมื่อกำตัวมันแน่นในอุ้งมือ เพื่อปลดเบ็ดออกจากปาก แล้วหักขาหลังทั้งสองข้าง ยัดมันลงไป ในข้องรวมกับกบอีกสี่ห้าตัว (25 - 26)

เห็นได้ว่า ตัวเอกทำร้ายกบโดยใช้เขียดเป็นเหยื่ออีกทอดหนึ่ง พฤติกรรมของเขาจึงไม่ต่างจากการกระทำของคนในสังคมแบบปลาใหญ่กินปลาเล็ก กบที่เขาตกได้ มีอาการ “ขาทั้งสี่เกร็งจนเหยียดตรง มีโอกาสร้องเพียงสองสามคำเมื่อกำตัวมันแน่นในอุ้งมือ...แล้วหักขาหลังทั้งสองข้าง ยัดมันลงไปข้อง” การดิ้นรนและร้องของกบอาจเทียบเคียงได้กับการร้องขอของสิ่งมีชีวิตที่อ่อนแอกว่า แต่ตัวเอกยังหักขาหลังของกบ การกระทำดังกล่าวยิ่งเน้นย้ำความโหดร้ายของผู้กระทำ อีกทั้งชี้ว่าเขาไม่ได้ใส่ใจต่อเสียงร้อง หรืออาการของกบแม้แต่น้อย ขณะที่เขาปฏิเสธการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมของมนุษย์ พอถูกงูกัดเขาไม่อาจจะปฏิเสธได้ว่าต้องมีหมอรักษาเพื่อให้พ้นจากความตาย พฤติกรรมนี้ขัดกับที่เขายึดมั่นถึงขั้นจะแยกตนออกจากสังคมเพื่อจะได้ไม่มีปัญหา เขาสัมผัสได้ว่าสังคมมีระบบช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพราะมนุษย์มีคุณธรรมของความเมตตากรุณาต่างจากสัตว์ที่มีแต่สัญชาตญาณ

หายนะของตัวละครเป็นผลจากการยึดถือความคิดอย่างสุดโต่ง ตั้งแต่สมัยเป็นนักศึกษาและทำงาน จนกระทั่งถูกงูกัดเขาเรียกหาคนที่จะมาช่วยเหลือเขา พฤติกรรมนี้เป็นสัญลักษณ์ให้ตีความได้ว่าสังคมมนุษย์เท่านั้นที่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลต่อผู้อื่น พฤติกรรมของตัวเอกจึงเป็นสื่อทางความคิดที่ว่ามนุษย์ควรตระหนักถึงคุณค่าของอารยธรรม และผดุงรักษาไว้แทนที่จะหลีกหนี

ใน “ศึก” สีเทิ้มยอมตัดข้อเท้าตัวเองเพื่อฆ่าจระเข้ ดังกล่าวแล้วว่าในฉากการต่อสู้กับความต้องการอันลึกลับ จระเข้เป็นสัญลักษณ์แทนความคิดชั่วร้าย คือ ความโลภของสีเทิ้ม ความประหวั่นพรั่นพรึงของเขาแสดงว่า เขากลับอำนาจของมันกลัวว่าตนจะพ่ายแพ้ความชั่ว กล่าวได้ว่า ในส่วนลึกสีเทิ้มยังมีความรู้สึกผิดชอบชั่วดีอยู่ ทุกครั้งที่ความคิดอันลึกลับเกิดขึ้น

ก็มักจะคิดไปถึงจระเข้ ความโหดร้ายและการคุกคามของมันในรูปของการฟาดหางซึ่งมีเสียงดังสนั่น

กระทั่งถึงตอนที่สีเท็มช่วยลุงบุญปลุก แต่ข้อเท้าถูกท่อนซุงหนีบติดอยู่ ผู้แต่งบรรยายพฤติกรรมของตัวเอกที่ตัดสินใจอย่างเด็ดเดี่ยว เขาร้องหาดาบหลายครั้งกว่าจะได้มา พฤติกรรมและคำพูดของเขาแสดงว่า เขากำลังต่อสู้กับความรัตรังของความเห็นแก่ตัว

ด้วยใบหน้ามึงทิง สีเท็มเงี้ยวดาบฟันฉับลงบนข้อเท้าของตัวเองตรงส่วนที่ถูกหนีบ ปากก็พรวดพราดไม่เป็นจังหวะ “อ้ายเข้” เขาตะโกนลั่น “จะมาถึงข้างล่างอีกหรือ” (45)

เขาได้กระทำตามคติที่ว่า “สละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต” สละสิ่งที่ด้อยกว่าเพื่อสิ่งที่ยิ่งใหญ่ แม้การกระทำของสีเท็มต้องแลกกับความเจ็บปวด แต่เขาก็พูดอย่างปลอดภัยโปร่งโล่งใจว่า “ลุง...ตะเข้ไม่มีแล้ว ลุงไม่ต้องกลัวมัน...มันตายแล้ว...ผมฆ่ามันเอง” (47) หากไม่อ่านอย่างเชื่อมโยง พฤติกรรมของตัวเอกก็ไม่สามารถตีความได้ว่า การตัดข้อเท้าเกี่ยวกับการฆ่าจระเข้อย่างไร

การเชื่อมโยงสอดรับระหว่างการฆ่าจระเข้กับการตัดข้อเท้าของสีเท็ม น่าจะตีความได้ว่า การทำลายความคิดชั่วร้ายที่อยู่ในใจคนเรา ต้องประกอบด้วยความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวและความรักผู้อื่นเหนือความรักตนเอง การรักษาคุณธรรมจำเป็นต้องกระทำด้วยพื้นฐานของความรู้อันลึกซึ้ง

ส่วนการทำลายไผ่เปล่าของคุณต ใน “ฝันแล้ง” (2516) ก็เป็นสัญลักษณ์ของการทำลายความหลงของความเห็นผิด คุณฝันเห็นไผ่บรรจุทองคำสามคืนติดต่อกัน แต่พอเขาไปขุดกลับพบไผ่เปล่าที่ฝังอยู่ในดิน เพื่อนบ้านพากันวิพากษ์วิจารณ์เรื่องทองกลายเป็นดินไปต่าง ๆ นานา บ้างก็ว่าเป็นเพราะไม่บนบานศาลกล่าวก่อนขุด บ้างก็ว่าบุญไม่ถึง แต่ก็แนะนำให้ “หัดมืออ่อนดินอ่อน เช่นไหว้ผีสาวเทวดาให้มากสักหน่อย” (98 - 99) คุณจามไผ่นั้นสุดแรงด้วยขวาน ไผ่แตกกระจายทันที การทำลายความเพ้อฝันก็คือการรักษาไว้ซึ่งความตระหนง การใช้เหตุผล และความเชื่อมั่นในตนเองว่า ไม่ต้องรอคอยโชคเคราะห์หรือการหยิบยื่นจากผู้อื่น

1.3 สัญลักษณ์ในวาทะ

เนื่องจากนิคมใช้สัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมาย สัญลักษณ์จึงเป็นเนื้อหาสำคัญด้วย ดังจะเห็นจากบทสนทนาและคำบรรยายคลื่นสำนึกในแทบทุกเรื่อง ในที่นี้จะยกที่เด่นมาอภิปราย

ใน “สิ่งที่หล่อนพอจะทำได้” บทสนทนาระหว่างตัวละครมีนัยสำคัญชวนให้ผู้อ่านค้นหาสาเหตุอาการปวดหัวของตัวละครหญิงที่มีอาการปวดได้ด้วยยาแก้ปวด นิคมใช้วิธีการตัดสลับระหว่างบทสนทนากับคำบรรยาย แสดงกระบวนการคิดของตัวละครที่สร้างความเข้าใจแก่ผู้อ่านที่ละน้อย ดังนี้

เป็นไรหรือ...

ฉันปวดหัว หล่อนก็ใช้ฝ่ามือกุมหน้าผาก

แดดมันร้อนไปหน่อย ใคร ๆ แฉวนี้ก็ปวดกันทั้งนั้น...เอาน้ำลูบหน้า
ประเดี๋ยวคงหาย

ไม่ใช่เพราะแดด...แดดลมไม่เคยทำให้ฉันปวดหัว...

หลังจากที่เขาเหวี่ยงแหล่งไปและค่อย ๆ สวขึ้นมาจากพื้นผิวน้ำ เรือก็
ลอยหันเหปราศจากการบังคับ ใบหน้าหล่อนซีดซีขาว และชบครามอย่าง
อดกลั้น

มันจะไม่หยุดเลยรี หล่อนพึมพำหลับตานิ่ง

เราจะแหวะตลาดซากลับ...ที่นั่นมียาแก้ปวดขาย

ฉันเคยกินแล้ว...มันแก้ไม่ได้ ฉันเคยกินแล้ว (79 – 80) (เน้นโดย
ผู้วิจัย)

บทสนทนาข้างต้นชี้ให้เห็นว่า อาการปวดหัวของตัวละครหญิงมิได้เกิดจากอากาศร้อน และยาแก้ปวดไม่อาจบรรเทาได้ อาการปวดหัวของเธอจึงหมายถึงอาการเจ็บป่วยอย่างอื่นที่เกิดจากความรู้สึก เพราะแรงกระตุ้นของสิ่งแวดล้อมที่เป็นพฤติกรรมของมนุษย์ไม่ใช่ธรรมชาติ การสื่อความหมายนี้เห็นได้จากคำบรรยายคลื่นสำนึกหรือวาทะ ในความคิดของตัวละครซึ่งผู้อ่านต้องนำมาเชื่อมโยงกันกับผลที่เกิดกับตัวละคร

...ลึกลงไปทางด่านฝั่งลาว มีการเข่นฆ่ากันอยู่ทุกวัน เครื่องบินเอากลูกระเบิดไปทิ้งวันละหลายเที่ยว การทำมาหากินลำบาก ความเป็นอยู่ไม่ปลอดภัย ชีวิตประจำวันเต็มไปด้วยภัยอันตรายและความหวาดวิตก

หล่อนใช้ฝ่ามือขนาดฝ่ามือบริเวณหน้าผาก ถอนหายใจตั้งถี่ขึ้น พยายามต่อสู้กับความรู้สึกหลายอย่างของตัวเอง ทำไมเราเป็นอย่างนี้

...ในป่าที่ลึกลงไปทางฝั่งมหาสมุทรด้านโน้น ความทุกข์เข็ญมีมากมายกว่าที่นี้หลายเท่า การทำลายล้างชีวิตและทุกสิ่งทุกอย่างในเวียดนามดำเนินมานานปีไม่มีทีท่าว่าจะสิ้นสุด ลูกกระเบิดถูกทิ้งลงไปเหมือนโปรย

เม็ดทรายเล่น ร้างมนุษย์นอนตายกระจัดกระจายเหมือนสัตว์ที่ไร้

ความหมาย

มันหนักขึ้นทุกที หล่อนร้องเสียงดังแล้วก้มหน้าซบหน้าเข้า ออก
สะท้อน

ก็พยายามแล้ว...จะอย่างไรได้

...ตรงกลางแม่น้ำมีศพมนุษย์ศพหนึ่งลอยผ่านไปอย่างเชื่องช้า พองอืด
จนฟู ภาพนี้ไม่ใช่ของใหม่เสียแล้ว ในเมื่อสองเดือนก่อนมีศพลอยเกือบล้น
แม่น้ำไหลตามกันไปไม่ขาดระยะ ความกระเทือนใจและความหวาดผวาก็ทำ
ให้คนอ่อนเปลี้ย และเศร้าซึม

ไม่เบาเลย หล่อนสะบัดหัว พยายามอดกลั้นจนหน้าตาหมองคล้ำ...

ทนเอาหน่อย...มันจะอยู่อีกไม่นานหรอก

ฉันทนไม่ไหวแล้ว หล่อนขย่มชายเสื้อในกำมือ

จะอย่างไรได้ เขางก ๆ เงิน ๆ หันรีหันขวาง

ฉันทนอยากจะ ฉันทนกำลังจะ คำพูดของหล่อนขาดหายอยู่แค่นั้น เอนตัว
ไปพึ่งเขา ยกมือขึ้นปิดหน้าแล้วเริ่มต้นร้องไห้ (80 – 82) (เน้นโดยผู้วิจัย)

ผู้อ่านจะพบว่าความทุกข์ทรมานของตัวละครหญิง เกิดขึ้นเพราะการประสบ
ความโหดร้ายของสงครามที่ทำลายล้างเพื่อนมนุษย์ด้วยอาวุธร้ายแรง การร่วมรับรู้ชะตากรรมของ
เพื่อนมนุษย์ที่ถูกคุกคามทำร้ายอย่าง “ไม่มีที่ท่าว่าจะสิ้นสุด” บีบคั้นตัวละครให้ไหวสะเทือนจน
“หวาดผวา...อ่อนเปลี้ยและเศร้าซึม” นิคมใช้ข้อความแสดงอาการปฏิกิริยาของตัวละครเพื่อบ่งชี้
ภาวะอารมณ์อันไร้ทางแก้ ดังนี้ “หล่อนก้มใช้ฝ่ามือกุมหน้าผาก” “ใบหน้าหล่อนซีดเซียว และ
ซบกรมอย่างอดกลั้น” “หล่อนใช้ฝ่ามือขนาดฝ่ามือบริเวณหน้าผาก ถอนหายใจดังถี่” “หล่อนร้อง
เสียงดังแล้วก้มหน้าซบหน้าเข้า ออกสะท้อน” “หล่อนสะบัดหัว พยายามอดกลั้นจนหน้าตาหมอง
คล้ำ” “หล่อนขย่มชายเสื้อในกำมือ” “เอนตัวไปพึ่งเขายกมือขึ้นปิดหน้าแล้วเริ่มต้นร้องไห้”
คำพูดและ คำบรรยายสั้น ๆ ที่แสดงความทุกข์ของตัวละครเชื่อมโยงกับปฏิบัติการทำร้ายมนุษย์
อย่างไร้มนุษยธรรม โน้มนำให้ผู้อ่านตระหนักถึงภัยสงครามที่กระทบต่อมวลมนุษยชาติ

น่าสังเกตว่า นิคมใช้ชื่อเรื่องเป็นวัสดุส่วนหนึ่งของการเล่าเรื่อง ในเรื่องนี้วาทะ
ของผู้เล่าเรื่องที่ปรากฏเป็นชื่อเรื่องคือ “สิ่งที่หล่อนพอจะทำได้” ก็หมายถึงการร้องไห้ ซึ่งเป็น
สิ่งเดียวที่พอจะทำได้ ในสถานการณ์เช่นนั้น ซึ่งเต็มไปด้วยความสิ้นหวัง ส่วนชื่อเรื่อง “ศึก” ก็
เป็นวาทะที่แสดงการประจัญสู้เพื่อชัยชนะซึ่งตัวเองกระทำสำเร็จ นอกจากนี้ชื่อที่เป็นวาทะ
สำคัญคือ “ปล่อยนก” ก็เชื่อมโยงได้กับวาทะของตัวเองหลังจากปล่อยนกว่า ไม่รู้สิว่าได้
ปล่อยอะไรเลย คำว่า ปล่อย จึงเป็นวาทะกลางซึ่งสื่อความหมายตรงกันข้าม ปล่อย เท่ากับไม่ได้

ปล่อย เท่ากับจับยึด ซึ่งตีความต่อไปได้อีกว่า จับยึดความหลง จับยึดเปลือกของศาสนาไม่ใช่แก่น ส่วนวาทะของตัวเอกที่ว่า “การปลดปล่อยจะไม่มีทางเกิดขึ้น ถ้ากรง...ยังอยู่” จึงต้องพังกรงทิ้งให้หมด ก็เป็นสัญลักษณ์ว่าการปลดปล่อยที่แท้จริงมีอยู่แล้ว ถ้าเคารพในสิทธิของชีวิตอื่นไม่นำผู้อื่นมาเป็นเหยื่อ บทสนทนาระหว่างตัวละครชายกับเพื่อนหญิงที่กล่าวถึงการปล่อยนก กระตุ้นให้ผู้อ่านเข้าใจว่าการปล่อยอย่างหลอกลวงไม่ใช่การปลดปล่อยที่แท้จริง

“ฉันรู้สึกอึดอัด”

“เมื่อไหร่ที่เราทำอะไร”

“เธอไม่รู้หรือ” หล่อนพูด “ถามเล่นหรือถามจริง”

“ถามจริง”

“เราเพิ่งจะปล่อยนกไปเมื่อคืนนี่เอง”

“ฉันไม่รู้สิคิดว่าได้ปล่อยนกเลย” เขาพูด “ไม่รู้สิคิดว่าได้ปล่อยอะไรทั้งนั้น”

“ก็เธอปล่อยมันไปแล้วจริงๆ”

“เธอดูที่นี่ซิ” เขาพูดพลางชี้มือ “กรงเปล่ากองเบ้อเร่อ กรงสำหรับที่เขาจะเอาไปขังนกอีก การปลดปล่อยจะไม่มีทางเกิดขึ้นได้ ถ้ากรงพวกนั้นยังอยู่ จะต้องเอามาพังทิ้งให้หมด” (59 – 61)

ใน “ฝันแล้ง” คำพูดของคุณแดงเร้นความเชื่อมั่นในวิถีปฏิบัติของตน แทนที่จะมัวรอคอยการบันดาลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เมื่อคุณกล่าวว่า “ถ้าอยากฝัน เราก็ฝันเองได้” ฝัน ในวาทะของคุณก็คือเป้าหมายของชีวิตที่ต้องสร้างขึ้นด้วยตนเองด้วยภาวะการตื่น ซึ่งตีความได้ว่ามีความรู้ตัว (สติ) และยืนอยู่บนความจริง ดังบทสนทนาของคุณและบัวคำดังนี้

“ใครคงไม่มาเข้าฝันเราอีกแล้ว”

“ช่างเถอะ ฉันไม่อยากให้ใครมาเข้าฝัน”

“พวกเขาว่าที่นี้กำลังจะเจริญ” บัวคำพูด “ใครๆ ก็ว่าอย่างนั้น มันคงจะดีขึ้น จะมีน้ำสะอาดใช้ตลอดปี มีถนนลาดยาง มีไฟฟ้า มีโรงเรียน โรงพยาบาล มีก่อสร้างอะไรตั้งหลายอย่าง ชาวที่เราปลูกจะมีราคาดีไม่ลำบากเหมือนก่อน”

“เขามาเข้าฝันอีกละซิ”

“ไม่ฝัน แต่เป็นจริง มันจะต้องมีอะไรดีขึ้น”

“มีแต่ไหเปล่านะซี”

.....

“มันไม่น่าเชื่อหรือ” หล่อนพูด “แกไม่เชื่ออะไรเลยหรือ”

“ฉันเชื่อเรื่องช่วยตัวเอง ไม่มีใครช่วยเราได้ ถ้าเราไม่ช่วยตัวเราเองก่อน”

“เราคงต้องทำงานหนักมากกว่านี้อีก”

“และต้องไม่คอยแต่บนบานให้ใครเขามาเข้าฝันด้วย”

“ไม่เป็นไรนี่ เขาอยากช่วยเรา เขาก็มาเข้าฝัน”

“ถ้าอยากฝัน เราก็กินเองได้”

“แกพูดเรื่องอะไร ฉันไม่เข้าใจ”

“เพราะเราหลับนะซี เขาถึงได้มาเข้าฝัน ถ้าเราตื่นอยู่ มันก็ไม่น่าเป็นอย่างนี้”

“แกเป็นอะไรไปแล้วคุณ”

หลังจากเงียบไปสักครู่หนึ่ง คุณจึงพูดขึ้น “ตอนนี้ฉันอยากอะไรรู้ไหม”

“อะไรรี”

“อยากนอนหลับให้สบาย” เขาพูด “น่ารำคาญเหลือเกิน เอาไหเปล่ามาเข้าฝันกันอยู่เรื่อย ฉันหลับไม่สนิทมาหลายคืนแล้ว” (101 – 103)
(เน้นโดยผู้วิจัย)

สังเกตได้ว่า บทสนทนาข้างต้นนี้ ตัวละครกล่าวถึง “ฝัน” และ “ไหเปล่า” ซ้ำหลายครั้ง หลังจากคุณทำลายไหต่อหน้าเพื่อนบ้าน เขาไม่ได้ปริวิตกว่าจะไม่มีใครมาเข้าฝันเพราะเขา “...ไม่ยอมให้ใครมาเข้าฝัน” พอบัวคำกล่าวว่า “พวกเขาวงที่นี้กำลังจะเจริญ...ใครๆ ก็ว่าอย่างนั้น มันคงจะดีขึ้น จะมีน้ำสะอาดใช้ตลอดปี มีถนนลาดยาง มีไฟฟ้า มีโรงเรียน โรงพยาบาล มีก่อสร้างอะไรตั้งหลายอย่าง ชาวที่เรารู้จักจะมีราคาดีไม่ลำบากเหมือนก่อน” (101 – 102) (เน้นโดยผู้วิจัย) เขาก็กระทบกระเทียบว่า “เขามาเข้าฝันอีกละซี” และ “มีแต่ไหเปล่านะซี” คุณนำความหวังของบัวคำเรื่องความเจริญและความสะดวกสบายซึ่งยังไม่เกิดขึ้นเทียบเคียงกับสิ่งที่เขาเรียนรู้ คือเขาฝันเห็นไหบรรจุทองคำแต่ชุดเจอไหเปล่า แต่บัวคำยังไม่เข้าใจสิ่งที่คุณพูด คุณจึงพูดถึงสิ่งที่เขาเชื่อคือ “ฉันเชื่อเรื่องช่วยตัวเอง ไม่มีใครช่วยเราได้ ถ้าเราไม่ช่วยตัวเราเองก่อน เราคงต้องทำงานหนักมากกว่านี้อีก และต้องไม่คอยแต่บนบานให้ใครเขามาเข้าฝันด้วย” (102) และ “ถ้าอยากฝัน เราก็กินเองได้...เพราะเราหลับนะซี เขาถึงได้มาเข้าฝัน ถ้าเราตื่นอยู่ มันก็ไม่น่าเป็นอย่างนี้” (102) คำพูดของคุณแฝงนัยของการเรียนรู้ที่เกิดจากความ

ผิดพลาด จึงไม่แปลกที่ฉากสุดท้าย “คุณคิดถึงกองฟินที่ตัดไว้ด้วยแรงกายของคุณ เขาสามารถนึกเห็นภาพมันได้อย่างชัดเจน...” (103)

ใน “ต้นทาง” (2516) นึกคิดว่า อะไรคือต้นทางและเป็นต้นทางของอะไร ในบรรดาชื่อเรื่องทั้งหมดในรวมเรื่องสั้นเล่มนี้ “ต้นทาง” คือ ชื่อที่เป็นปริศนามากที่สุด นอกจากชื่อเรื่องแล้วไม่มีคำว่า ต้นทางอยู่ในที่ใดเลยตลอดเรื่อง เมื่อพิจารณาเนื้อเรื่อง สิ่งที่เยื่อนวิตกกังคือ ความเป็นความตายของสำเร็จเพื่อนชาวไร่ของเขา ทางอาจจะหมายถึงทางรอด หรือทางแห่งหายนะก็ได้ ดังนั้น ต้นทางน่าจะตีความได้ว่าต้นเหตุแห่งความอยู่รอดหรือตรงกันข้าม เยื่อนรู้สึกผิดที่ยังสำเร็จโดยบังเอิญ แต่ที่แท้ดูเหมือนว่าสำเร็จวางอุบายให้เขาถึง เขาหงุดหงิดเพราะสำเร็จไม่ยอมไปโรงพยาบาล และต้องการให้ลูกปืนฝังอยู่ในร่างกายเพื่อให้หนังเหนียวเหมือนกำนัน บทสนทนาระหว่างเยื่อนกับมาณี แสดงว่าพฤติกรรมของสำเร็จเป็นความหลงผิดของคนหลายกลุ่มในสังคมดังนี้

“ผมกลัวเขาตาย อยากให้ไปหาหมอ”

“เขาก็ไม่อยากตาย ถึงไม่ยอมไปหาหมอ”

“ผมไม่เข้าใจเลย”

“ก็เขาเชื่ออย่างนั้น คุณไม่ต้องกลัว มันไม่ใช่ความผิดของคุณ”

“ผมไม่ได้คิดเรื่องนั้น เขาก็ไม่ได้สนใจเรื่องผมผิดด้วย มันแปลก เขาไม่โกรธที่ผมยิงถูกเขา แต่โกรธที่ผมจะพาไปผ่าลูกปืนออก ทำไมถึงเป็นอย่างนี้”

“เขาทำตัวเขาเองนี่ ช่วยไม่ได้ เอาไว้พຽນนี้ค่อยหาทางไปโรงพยาบาลอีกที”

“ใช่ พຽນนี้ผมจะพาเขาไปอีกที ถ้าคืนนี้เขาไม่ตายเสียก่อน”

“เราช่วยอะไรไม่ได้ เขาไม่เหมือนคนอื่น ๆ”

“ไม่เหมือนยังงี้” เยื่อนพูด “เขาก็เหมือนคนอื่น ๆ นั่นแหละ อยากหนังเหนียว อยากเป็นอมตะ คิดว่าจะไม่ตาย ถ้าปล่อยลูกปืนไว้แบบนี้”

.....

“แต่มันเป็นไปไม่ได้ เขาจะตายเร็วขึ้น”

.....

“ความเป็นอมตะกับความตายของเขา มันเป็นสิ่งเดียวกัน”

“คงไม่มีใครเป็นอย่างนี้อีกแล้ว...”

“มีชิ มีมากด้วย คนที่กำลังหามตะแบบนี้ มีทั้งในป่า ในเมือง ในบริษัท ธุรกิจ ในสนามรบ ในรัฐสภา”

“...คนเรานี้ก็แปลก ดูเผินๆ เหมือนกับทุกคนมีทางที่จะเข้าใจกันได้ แต่ความจริงต่างคนต่างก็มีกำแพงของตัวเอง ไม่มีใครสามารถเข้าถึงใครได้จริงๆ เลย” (90 – 92) (เน้นโดยผู้วิจัย)

วาทะที่ว่า สำเร็จพยายามให้ตัวเองถูกยิงเพื่อจะเป็นอมตะ ใดๆ ที่ความเป็นอมตะกับความตายของเขามันเป็นสิ่งเดียวกัน กระตุ้นให้ผู้อ่านครุ่นคิดว่า การเอาชนะกฎธรรมชาติกลับกลายเป็นการแสวงหาความตาย ความตายในที่นี้ก็คือความตายไปจากสภาวะของการดำรงชีวิตอย่างเป็นปกติสุขตามธรรมชาติ เมื่อโยกกับบุคคลที่อยู่ในสถานภาพหลากหลาย “ทั้งในป่า ในเมือง ในบริษัทธุรกิจ ในสนามรบ ในรัฐสภา” ก็นำคิดว่านิคมได้ส่งสารการวิจารณ์ชีวิตที่คนในปัจจุบันห่างไกลจากความเป็นปกติสุขในทุกวงการ เพื่อจะคงอยู่ได้ก็จำเป็นต้องแสวงหาอำนาจเหนือมนุษย์ ซึ่งแน่นอนว่าห่างไกลจากคุณงามความดีจึงเกิด “กำแพง” ที่ “กั้น” มิให้มนุษย์เข้าใจกันอย่างแท้จริง ดังที่เยื้อนจบบทสนทนาว่า “...ต่างคนต่างก็มีกำแพงของตัวเอง ไม่มีใครสามารถเข้าถึงใครได้จริงๆ เลย” (92) ในมุมมองกลับ ถ้าคนเราอยู่ร่วมกันด้วยคุณงามความดี กำแพงแห่งความกลัวหรือสิ่งอื่นที่ขวางกั้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ (อาจเป็นความไม่รู้ ความหวาดระแวง ความไม่ไว้วางใจ ความโลภ และโทสะ ฯลฯ) ก็คงจะไม่มีอยู่

1.4 สัญลักษณ์ในหลายองค์ประกอบ

ใน “คนดำน้ำ” (2514) ผู้แต่งแสดงความแตกต่างทางความคิดและทัศนคติในการดำเนินชีวิตของคน 4 กลุ่ม บึงใหญ่เป็นสัญลักษณ์แทนสังคม ตัวละครมี 4 คน คือ หญิงเลี้ยงผักบุ้ง คนตกเบ็ด คนถือฉมวก และคนดำน้ำ แทนกลุ่มคนต่างสถานภาพและบทบาทในสังคม ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับสังคมด้วยจุดมุ่งหมายและวิธีการต่างกัน

นิคมบรรยายว่า “ในบึงมีผักตบชวา พืชน้ำและบัวหลายชนิด..” อีกทั้งมีผักบุ้ง “แตกยอดอ่อนเขียวสด” (65) เพื่อชี้ให้เห็นว่าในสังคมไทยเป็นแหล่งทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ ตัวละครที่อาศัยบึงนี้เลี้ยงชีพก็คือหญิงเลี้ยงผักบุ้ง ส่วนคนตกเบ็ดและคนถือฉมวกก็มีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือมาหาปลา คนทั้งสามมีความมุ่งหมายที่ชัดเจน คนที่ปรากฏหลังสุด คือคนดำน้ำ ซึ่งทุกคนไม่แน่ใจว่าเป็นใคร มาทำอะไร คนตกเบ็ดเห็นว่าเขานักศึกษา หญิงเลี้ยงผักบุ้งว่าคงไม่ใช่นักเรียนมหาวิทยาลัย เพราะ “ดูท่าทางมีแววฉลาด” นางคิดว่าอาจเป็นนักกีฬาดำน้ำ หรือเป็นนักสำรวจ หรือ “เด็กชอบอวดธรรมดา” เราจะเห็นว่า คนดำน้ำเป็นสัญลักษณ์ของคนรุ่นใหม่ที่คนกลุ่มอื่นไม่เข้าใจ เขาถูกมองว่าน่าสงสารบ้าง นำรำคาญบ้าง แต่ที่สำคัญทำให้คนถือ

ฉมวกเสี้ยสมานธิและเป้าหมายพรว้า เพราะ “มาทำให้น้ำขุ่น” ส่วนคนตกเบ็ดก็ไม่ชอบเพราะคน
 ดำน้ำกววนปลาที่จะกินเบ็ดของเขา (70 – 71) เมื่อพวกเขาสังเกตเห็นพฤติกรรมของชายหนุ่มที่ดำน้ำ
 ผลุบโผล่อย่างเอาจริงเอาจังและไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ก็พากันวิพากษ์วิจารณ์ไปต่างๆ นานา
 การกระทำของคนดำน้ำกระทบกิจกรรมของคนตกเบ็ดและคนถือฉมวก แต่ไม่มีใครรู้ว่าเขามา
 ค้นหาอะไร คนถือฉมวกเริ่มไม่แน่ใจว่า วิธีการของเขาจะได้รับผลคุ้มค่าอย่างที่เขามั่นใจใน
 ตอนแรกหรือไม่ หรือการดำน้ำจะให้ผลดีกว่า

อาจตีความได้ว่า หญิงเลี้ยงผักบุงเป็นเกษตรกร คนตกเบ็ดเป็นพ่อค้า ส่วน
 คนถือฉมวกเป็นนักการเมือง หญิงเลี้ยงผักบุงพูดกับคนตกเบ็ดว่า ¹ (ผักบุงที่เธอเก็บ) ...ไม่ได้
 นำไปขายเอง...เก็บไปส่งให้เขาขายปลีกอีกต่อหนึ่ง (66)

.....

...มันเป็นอาหารประจำวัน ที่คนคุ้นเคยมานาน ใครๆ ก็รู้จัก แต่ก็
 ต้องเลี้ยงเป็นนะ ผักบุงถึงจะงาม ไม่ง่ายอย่างที่คิดหรอก...(66)

.....

...ฉันว่าเลี้ยงผักบุงดีกว่า คุณจะไม่มีวันอดเลย...ไม่ต้องทนทรมาณ
 การเลี้ยงผักบุงกำลังเป็นที่นิยมนะ (69)

.....

...หันมาสนใจเรื่องผักบุงดีกว่า คุณต้องทำได้แน่ๆ ไม่น่าปล่อยเวลา
 ให้ผ่านไปเปล่าๆ ผักบุงขายเร็ว มันแตกยอดแตกใบทุกๆ นาที ถ้า
 เลี้ยงผักบุง เวลาทุกนาทีของคุณจะมีราคานะ (69 – 70)

.....

มันไม่กระทบกระเทือนผักบุงของฉันเลย...ผักบุงมันไม่สนว่าน้ำใสหรือ
 ขุ่น น้ำกระเพื่อมก็ไม่ทำให้มันหยุดเติบโต (71)

.....

ฉันว่าเลี้ยงผักบุงดีที่สุด เราสามารถรู้ได้ว่าแต่ละวันจะมีรายได้
 เท่าไหร่ พอกิน หรือไม่พอกิน (76) (เน้นโดยผู้วิจัย)

บทสนทนาของตัวละครทำให้ผู้อ่านทราบว่า หญิงเลี้ยงผักบุงเก็บผักบุงไปขายต่อ
 อีกทอดหนึ่งไม่ได้ไปนั่งขายเอง เมื่อพิจารณาลักษณะเฉพาะของผักบุงที่ว่า “มันเป็นอาหาร

¹ เรื่องสั้นนี้ ไม่ปรากฏเครื่องหมายัญประกาศ “_____” กำกับบทสนทนาของตัวละคร

ประจำวัน ที่คนคุ้นเคยมานาน ใครๆ ก็รู้จัก” (66) ประกอบกับคำพูดของคนตกเบ็ดที่ว่า “...เลี้ยงผักบุงนี่ดูน่าสนุก มันทำให้เพลิดเพลิน เลี้ยงก็ง่าย ไม่ต้องปวดหัวเหมือนผักอื่น ไม่ค่อยมีปัญหา ผักพื้ๆ แต่มีคนซื้ออยู่เรื่อย ขายได้วันยังค่ำ” (66) อาหารประจำวันในที่นี้ อาจหมายถึง ข้าว เพราะเป็นผักพื้ๆ แต่มีคนซื้ออยู่เรื่อย ขายได้วันยังค่ำ ยิ่งพิจารณาคำพูดของหญิงเลี้ยงผักบุงที่ว่า “ฉันว่าเลี้ยงผักบุงดีที่สุด เราสามารถรู้ได้ว่าแต่ละวันจะมีรายได้เท่าไร พอกินหรือไม่พอกิน” (76) วิเคราะห์ได้ว่า ตัวละครให้ความสำคัญกับการเลี้ยงปากท้องเป็นลำดับแรก อันสอดรับกับวิถีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่มุ่งทำมาหากินเลี้ยงชีพ เลี้ยงปากท้องของตนเองมากกว่าการคำนึงถึงผลกำไร อาชีพเกษตรกรรมลงทุนน้อยได้ผลเป็นอาหารมาเลี้ยงคนในครอบครัว ตัวละครที่เป็นหญิงเลี้ยงผักบุงน่าจะเป็นสัญลักษณ์ของเกษตรกร หรือชาวนา การกล่าวถึงการกระทำของคนดำน้ำว่า “...ไม่กระทบ กระเทือนผักบุงของฉันเลย... ผักบุงมันไม่สนว่าน้ำใสหรือขุ่น น้ำกระเพื่อมก็ไม่ทำให้มันหยุดเจริญเติบโต” (71) น่าจะหมายความว่าประชาชนส่วนใหญ่ที่มีได้สนใจการค้นหาความจริงในสังคมมากไปกว่าท้องอืด

ส่วนคนตกเบ็ดเป็นตัวละครที่ “...รูปร่างเขาค่อนข้างอ้วน อายุไม่อ่อนกว่าหญิงคนเลี้ยงผักบุง ทำทางเขาไม่ใช่คนแข็งแรง หัวผมเรียบ โคนหมวดเขากลิ้งเกลลา” (66) เมื่อหญิงเลี้ยงผักบุงชักชวนให้เขาเลี้ยงผักบุงเขาปฏิเสธว่า “ไม่ละ ผมชอบตกเบ็ดมากกว่า ผมถนัดทางนี้...” (66) เมื่อเขาได้คุยกับคนถือฉมวกเขาก็กล่าวถึงข้อดีของการตกเบ็ดว่า “...มันสะดวกเบาแรงกว่า แถมยังปล่อยอารมณ์ได้ด้วย” (68) และ “...มาใช้เบ็ดดีกว่า มันไม่เปลืองแรงมากนัก ใช้ความเยือกเย็น เท่ากับพักผ่อนไปด้วย” (68 – 69) เห็นได้ว่า คนตกเบ็ดสนใจประกอบอาชีพที่สะดวก ไม่เปลืองแรง และรู้สึกทำงานเหมือนพักผ่อนหรือปล่อยอารมณ์ คำว่า “ผมถนัดทางนี้” เชื่อมโยงกับคำกล่าวที่ว่า การตกเบ็ด “...จะต้องชำนาญ ตั้งแต่เลือกเหยื่อ เกี่ยวเบ็ด หาบึง ดูความลึกของน้ำแล้วยังตอนตวัดเบ็ดที่ปลากิน...” (68) กล่าวคือ ขณะที่การตกเบ็ดเป็นการทำงานที่คล้ายพักผ่อน แต่เขาก็ต้องมีความสามารถในรายละเอียดปลีกย่อยที่จะช่วยให้เขาได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่ เมื่อสังเกตวิธีการของตัวละครที่ใช้เหยื่อ (ล่อ) ปลามาติดเบ็ดตีความได้ว่าคนตกเบ็ดเป็นสัญลักษณ์ของชนชั้นกลางหรือพ่อค้า ที่มีลงทุนเล็กน้อยเพื่อให้ได้ผลประโยชน์คุ้มต้นทุน และไม่จำกัดลูกค้า คำพูดของคนตกเบ็ดที่ว่า “ตกเบ็ดหาปลาก็ดี...มันไม่มีวันอด ได้ปลาอยู่วันยังค่ำ มีแต่จะมากหรือน้อยเท่านั้น” (76) แสดงทัศนคติของชนกลุ่มนี้ที่ยึดติดกับตัวเลขกำไรขาดทุน ถ้าจะศึกษาสิ่งใดก็ต้องเป็นสิ่งที่เอื้อต่อผลประโยชน์

ส่วนตัวละครที่เป็นคนถือฉมวกดูเหมือนเป็นตัวละครที่ผู้แต่งจงใจสร้างขึ้นเพื่อแสดงทัศนคติอันเกิดจากการกระทำของคนดำน้ำ นิคมบรรยายถึงคนถือฉมวกว่า “...รูปร่างเขาสูง ผิวดำแดด หนวดเขาคงถูกละเลยมาไม่น้อยกว่าเจ็ดวัน ทำทางดูเป็นหนุ่มใหญ่ในวัยสามสิบห้า

ช่วงลำแขน ลำสันแข็งแรง... (67) ลักษณะทางกายภาพของตัวละครที่แข็งแรงอาจมีส่วนสนับสนุนการตีความในเชิงลึกต่อไป คนถือฉมวกได้กล่าวถึงลักษณะเฉพาะของสิ่งที่ตนกระทำว่า

...การแทงฉมวกต้องมั่นใจ ต้องรอให้เห็นปลาชัดๆ มันลำบาก แต่ก็
ได้ปลาขนาดที่ต้องการ (67)

.....

...ผมไม่ชอบทำอะไรแบบเดาสุ่ม เพียงแต่หย่อนเบ็ดลงในน้ำแล้วนั่งรอ
ไม่มีทางเลือกได้ว่าจะเอาปลาชนิด มันแล้วแต่ว่ามีปลาอะไรมาติด ไม่ว่าตัว
เล็กตัวใหญ่ก็ต้องเอา จะได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับความบังเอิญไม่ใช่ความสามารถ
(68)

.....

แทงฉมวก คุณจะต้องเข้าให้มากที่สุด...ไม่ใช่สักแต่แทงเอาแทงเอา
แต่จะแทงเฉพาะปลาที่เลือกแล้ว ผมไม่สนใจพวกปลาหมอปปลากระดี ผม
จะแทงเฉพาะตัวใหญ่เท่านั้น (68)

.....

ผมจะไม่แทงจนกว่าจะแน่ใจ ผมไม่เดาสุ่มแบบชู้ๆ... แม้จะยังไม่มี
โอกาส แต่ผมก็สนใจ ถ้าแทงเหมาะๆ ตรงที่หมายสักครั้ง ไม่ใช่เดาสุ่ม
แบบหย่อนสายเบ็ด ผมไม่ต้องการทำอะไรอย่างเลื่อนลอยไม่มีที่หมาย การ
แทงฉมวกเป็นงานจริงจังและต้องคอย (69)

.....

ของผมดีกว่า...แม้วันนี้ผมไม่มีโอกาสได้แทง แต่ถ้าได้แทงลงไป
เมื่อไหร่ กินไปได้หลายมื้อแน่ มากกว่าที่พวกคุณทำมาหากินทั้งวันเสีย
อีก... (76) (เน้นโดยผู้วิจัย)

สังเกตได้ว่า คนถือฉมวกเลือกเป้าหมายเป็นสำคัญ คือ “ปลาขนาดที่ต้องการ”
“จะแทงเฉพาะปลาที่เลือกแล้ว” และ “จะแทงเฉพาะตัวใหญ่เท่านั้น” การเน้นเป้าหมายเป็น
ปัจจัยที่เขาต้องอดทนรอ เพื่อให้เห็นปลาก่อนจะลงมือแทงปลาที่เขาต้องการ นั้นหมายความว่า
การกระทำของเขาต้องวางแผนและรอคอยผลสำเร็จ คำกล่าวที่ว่า “แทงฉมวก คุณจะต้องเข้าใจ
ให้มากที่สุด” อาจหมายถึง การทำความเข้าใจเป้าหมายที่ตนต้องการว่าอยู่บริเวณใดของบึง เมื่อ
เปรียบเทียบอาการเมื่อหย่อนเบ็ด และต้องอดทนรอกับสิ่งที่จะได้รับก็คุ้มค่า เพราะ “ถ้าได้แทงลงไป
เมื่อไหร่ กินไปได้หลายมื้อแน่ มากกว่าที่พวกคุณทำมาทั้งวันเสียอีก” (76) แสดงว่า คนถือฉมวก

เชื่อมั่นว่าวิธีการของเขา จะช่วยให้เขาได้รับผลตอบแทนมากกว่าสิ่งที่หญิงเลี้ยงผักบุงและคนตกเบ็ดทำมาตลอดทั้งวัน พฤติกรรมของคนถือฉมวกที่กำหนดเป้าหมายเป็นสำคัญ วางแผน ยอมลงแรงเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการก็วิเคราะห์ได้ว่า เขาน่าจะเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มคนที่มีอำนาจในสังคม เช่น นักธุรกิจ พ่อค้าใหญ่ หรือนักการเมือง บุคลิกของตัวละครที่ล้ำลึกแข็งแกร่งอาจหมายถึงความมั่นคงทางอำนาจก็เป็นได้

ผู้แต่งบรรยายคนดำเนินน้ำไว้ว่า “ชายหนุ่มทำทางทะเลมดตะแมง หนองคราและผม ยาวรุงรัง เดินผ่านทุ่งหญ้าตรงมา ทำทางของเขาเชื่องช้า ครุ่นคิด ไม่รีบร้อน เขาเดินเอื่อยจนถึงริมบึง...จมหายลงไปยังพื้นน้ำ สักครู่ เขาก็โผล่ขึ้นมาแล้วจมลงไปอีก ผลุบโผล่อยู่ออย่างนั้น เหมือนไม่รู้จักเหนียว...” (70)

คำกล่าวของตัวละครที่เป็นหญิงเลี้ยงผักบุงที่ว่า “ฉันว่าคงไม่ใช่นักเรียนมหาวิทยาลัย...ดูท่าทางเขามีแววจลาตนี่” (71) แสดงว่านักศึกษาในสายตาของคนกลุ่มอื่นเป็นพวกไร้ปัญญา หรือ “ฉันสงสัยว่า เขาจะอะไรจริงๆ บ้าง นอกจากเด็กชอบอวดธรรมดา” (71) พาดพิงถึงลักษณะอย่างหนึ่งของนักศึกษาที่มักแสดงว่าตนมีความรอบรู้เป็นผู้นำทางความคิด น่าสนใจว่า พฤติกรรมของคนดำเนินน้ำซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของคนรุ่นใหม่กระทบกิจกรรมของคนตกเบ็ดคนถือฉมวก แต่ไม่กระทบหญิงเลี้ยงผักบุง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนเกษตรกร นั้นแสดงว่าการแสวงหาของคนรุ่นใหม่ไม่ปัญหาเท่าใดนักต่อชนชั้นล่าง ดังบทสนทนาที่ว่า

ช่างไม่มีมารยาทเลย ทำให้ผมเสียสมาธิ คิดว่ามันเป็นใครนะ อยู่ๆ
ถึงได้มาทำให้น้ำขุ่น เป้าหมายผมเลยพราไปหมด

มันกวานปลาที่จะมากินเบ็ดผมด้วย คนตกเบ็ดพูด มาทีหลังแต่ไม่รู้จัก
เกรงใจ คนที่เขาอยู่มาก่อน ถือดีจริงๆ

มันไม่กระทบกระเทือนผักบุงของฉันเลย หญิงเลี้ยงผักบุงพูดอย่าง
ภูมิใจ

ผักบุงมันไม่สนว่าน้ำจะใสหรือขุ่น น้ำกระเพื่อมก็ไม่ทำให้มันหยุด
เติบโต (71)

วิเคราะห์ได้ว่า การแสวงหาคำตอบให้แก่ชีวิตของนักศึกษา อันเป็นกิจกรรมที่มุ่งแสวงหาความจริงที่ไม่มีผู้สนใจมาก่อน นอกจากถูกมองว่าเป็นสิ่งที่กระทบต่อผลประโยชน์ของพ่อค้า นักธุรกิจหรือผู้มีอำนาจแล้ว ยังตีความเป็นการแสวงหาทางอุดมการณ์ ถึงแม้ยังไม่กระจ่างชัดว่านักศึกษาหรือคนรุ่นใหม่จะค้นพบสิ่งใด ก็สร้างความเคลือบแคลงแก่คนเหล่านี้ การตั้งคำถามและข้อสงสัยของคนถือฉมวกชวนให้ผู้อ่านครุ่นคิดถึงกิจกรรมแสวงหาของนักศึกษาในยุคดังกล่าวได้ไม่ยาก

มันอาจจะค้นหาอะไรที่มีค่ากว่านั้น คนถือฉมวกออกความเห็นต่อ

.....

แต่ดูท่าทางมันไม่ได้มาเอาผักบุงหรือปลาเลยนี่...

.....

...มันพูดเหมือนกับว่ามันไม่ได้ดำน้ำ มันคงกำลังทำอะไรสักอย่างที่
ไม่ใช่ดำน้ำ มันหาอะไรของมันนะ

.....

แต่ท่าทางมันทะมัดทะแมง...ที่จริงการดำน้ำก็เป็นศิลปะที่ต้องใช้
ความสามารถเหมือนกัน อย่างน้อยต้องมีความขยัน

.....

คุณลองสังเกตดูซิ...ท่าทางของมันมีอะไรบางอย่าง ที่ไม่เหมือนคน
ดำน้ำ น่าสนใจ เหมือนกันนะ มันดำได้คล่องแคล่วเหมือนกับว่าไม่ได้ดำ

.....

มันฉลาด...มันดำให้เห็นเหมือนไม่ได้ดำ ดูเป็นการเป็นงานจริงจัง
คล้ายจะหวังอะไรของมันสักอย่าง

มันทำเหมือนกับกำลังจะค้นหาอะไรบางอย่างให้พบ...ความจริงได้บึง
นั้นมันมีดีและอาจจะไม่มีอะไรอยู่เลย แต่เจ้านี่มันทำเหมือนกับรู้ว่าม
บางสิ่งบางอย่างอยู่ในนั้น

.....

มันต้องมีอะไรบางอย่างที่ตรงนั้นแน่ๆ ...ต้องมีของมีค่าสักอย่าง ที่
มันกำลังจะหาให้พบ

.....

อ้ายที่มันต้องการ อาจจะหาด้วยกล้องไม่ได้ มันถึงต้องดำน้ำเอา...คง
ไม่ง่าย เหมือนที่คิด...

.....

แต่เจ้านี่ท่าทางเขาเรื่อง...คุณลองคิดดูซิ มันอาจพบทองเข้าสักก้อน
หรือเพชร หรือ อะไรสักอย่างที่มีค่า

.....

คงจะต้องมีอะไรสักอย่าง...

.....

แต่มันอาจจะหาของใหญ่โต...เพียงแต่ความให้พบเท่านั้นมันก็จะ- (72 – 76)
(เน้นโดยผู้วิจัย)

คำพูดของคนถือฉมวกที่ย้ำบ่อยครั้งว่า “มีอะไรสักอย่าง” “ของมีค่าสักอย่าง” “มีบางสิ่งบางอย่าง” แสดงความคาดคะเนต่อสิ่งที่คนดำเนินค้นหา ดีความว่าเป็นสัญลักษณ์แทนกลุ่มนักศึกษา ปัญญาชน กิจกรรมของคนกลุ่มนี้อาจเป็นการแสวงหาคำตอบของชีวิต โดยดำเนินลึกลงไป ซึ่งเป็นสิ่งที่คนภายนอกไม่เข้าใจ ส่วนหนึ่งอาจหมายถึง การหาคำตอบให้กับชีวิต ดังที่ได้ศึกษาไว้ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมแล้ว คนหนุ่มสาวเริ่มต่อต้านบรรทัดฐานที่สังคมยึดถือเพราะเห็นว่าขัดแย้งกับความเป็นจริง พวกเขาจึงพยายามเรียนรู้ปัญหาและหาคำตอบใหม่ด้วยตัวเอง

การแสดงสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมที่ปรากฏในเรื่องสั้นของนิคมนี้เป็นการบ่งชี้ลักษณะร่วมของคนรุ่นใหม่ที่เน้นบทบาทคนหนุ่มสาวต่อสังคม รวมถึงเตือนสติการยึดอุดมการณ์ที่สุดโต่งอย่างประนีประนอมและแยกกาย การกระตุ้นความคิดคนหนุ่มสาวด้วยวรรณกรรมจำเป็นต้องอาศัยความพิถีพิถัน การตีความ ค้นหาความหมายที่ทำทนายผู้อ่าน การแสดง ความหวังว่าจะเห็นความเปลี่ยนแปลงของสังคมไปในทางที่ดี สะท้อนความหวังในสัญชาตญาณด้านบวกในตัวมนุษย์

2. สัญลักษณ์ของนิคม รายยาว ในเรื่องสั้นยุคศตวรรษที่สิบใหม่

เรื่องสั้นของนิคมในยุคนี้เน้นความคิดหลักเกี่ยวกับความเป็นความตายของคนในสังคมที่รุนแรงขึ้นแต่พบจนชินและกว้างขวาง ความพะวงกับการต่อสู้แข่งขันทางเศรษฐกิจก็ทำให้เรามิทันได้สังเกตเห็นความเศร้าหมอง ความตาย ความสูญเสียที่เกิดขึ้นอย่างเงิบเงิบ จุดเด่นของงานยุคนี้คือความเข้มข้นของปัญหา ผู้วิจัยจะใช้วิเคราะห์สัญลักษณ์ในช่วงนี้เป็น 3 กลุ่ม คือ สัญลักษณ์ในฉาก สัญลักษณ์ในพฤติกรรม และสัญลักษณ์ในวาทะ

2.1 สัญลักษณ์ในฉาก

ใน “บ้ายของหมอกควัน” ฉากที่กล่าวถึงชะตากรรมของแพะเชื่อมโยงสอดคล้องกับการดำรงอยู่ของคนที่มีทางเลือกจำกัด ดังนี้

พวกเขา...ต่างเห็นตเห็น้อยจากการเดินทางฝ่าแสงแดดร้อนระอุ นอกจากเด็กชายตัวเล็ก ๆ คนเดียวที่ร่าเริง แก่กำลังสาละวนอยู่กับการไล่ตามแพะที่วิ่งวนรอบหลักผูกกริมลำธาร มันส่งเสียงนุ่นนวลกระตุกเป็นช่วง

สั้น ๆ ไบหูตั้งชัน ไม่ยอมให้เด็กน้อยเข้าใกล้ มันกระโดดข้ามกิ่งไม้อย่าง
ปราดเปรียว ลำตัวสีขาวมีจุดดำแต้มอยู่ที่ไบหูและแผ่นหลัง น้ำเสียงกังวาน
ไม่มีท่าทีคุกคาม (105)

และ

ชายคนหนึ่งกำลังหมุนไม้เสียบไปมาเพื่อให้ตัวแพะที่่างถูกความร้อน
เท่า ๆ กัน ท้องที่ผ่าแหะกว้าง ขนสีขาวดำถูกขูดออกจนหมด เหลือแต่
หนังซึ่งขณะนี้ไหม้เกรียม ที่ข้างกระทะน้ำเดือดมีเครื่องในและขนชุกชุกขยุ
กองอยู่ (123)

เห็นได้ว่า ก่อนที่กลุ่มชาวบ้านจะเดินทางขึ้นเขา แพะยังมีชีวิตและวิ่งวนหลักหนี
เด็กชายที่ไล่ตาม ลักษณะของแพะที่ว่า "...ส่งเสียงนุ่มนวลกระตุกเป็นช่วงสั้น ๆ ไบหูตั้งชัน...
ปราดเปรียว...น้ำเสียงกังวานไม่มีท่าทีคุกคาม" (105) เป็นสัญลักษณ์ของชีวิตผู้บริสุทธิ์ที่ต้องตก
เป็นเหยื่อ แพะในที่นี้จึงอาจหมายถึงประชาชนที่ดำเนินชีวิตตามปกติ แต่ไม่รู้ชะตากรรมตัวเอง
ว่ากำลังจะถูกทำร้าย หลังจากที่ถูกกลุ่มชาวบ้านนำศพญาติลงมาจากเขาแพะตัวดังกล่าวก็ถูกฆ่าและมี
สภาพต่างจากตอนแรกคือ "...ท้องที่ผ่าแหะกว้าง ขนสีขาวดำถูกขูดออกจนหมด เหลือแต่หนัง
ซึ่งขณะนี้ไหม้เกรียม ที่ข้างกระทะน้ำเดือดมีเครื่องในและขนชุกชุกขยุกองอยู่" (123) การ
บรรยายฉากนี้ไม่ต่างจากสภาพของคนทั้ง 4 ที่ถูกฆ่าบนภูเขาแล้วญาติ ๆ ช่วยกันเผาไฟแล้วนำ
กระดูกลงมา ชะตากรรมแพะเทียบเคียงกับชะตากรรมของคนจนผู้บริสุทธิ์ ไม่มีความผิดใด ๆ
ยังถูกทำร้ายได้โดยไม่รู้สาเหตุ คนที่ไม่มีทางสู้จึงต้องยอมจำนนต่ออำนาจที่ส่งเสริมด้วยระบบที่ไม่
เป็นธรรม

ใน "เป็นลม" ฉากที่รถแทรกเตอร์เข้าบุกโค่นป่าโล่งเตียนเทียบเคียงได้กับคนที่
อำนาจในสังคมคุกคามทำร้ายของคนที่ไม่มีทางเลือกน้อย ดังนี้

...มีแทรกเตอร์สีเหลืองจอดอยู่บนลานที่เกลี่ยเรียบ ที่รอบ ๆ รายล้อม
ด้วยพงอ้อชูเกสรพริ้วสลอน ลำต้นเล็กอ่อนและเปราะบาง แซมเป็นหย่อม ๆ
ปะปนกับหญ้าคาและป่าแก่หนาทึบ ต้นไม้เล็กใหญ่ มีเถาวัลย์พันเกี่ยวยุ่ง
เหยิงเบียดเสียดจนยากที่จะเดินฝ่าเข้าไป กิ่งก้านและใบเขียวแผ่ขยายปก
คลุมพื้นดินปิดซ่อนลำธารหลายสายไว้มิดชิด ภายใต้งาร่มชื้นที่แดดส่องไม่
ถึง (127)

และ

บ่าวกินข้าวจนหมดจาน เขาลุกยืน แล้วเคลื่อนแทรกเตอร์ออกไป ต้น ต้นไม้เปิดป่าต่อจากที่ค้างไว้ จอมเดินตามดูห่างๆ เสียงเครื่องยนต์กังวาน เสียงไม้ใหญ่โค่นล้ม ชุ่มไม้ไผ่รากถอนระเนระนาด จอมปลวกเรียบเสมอดิน ป่าทึบค้อยๆ ราบโล่ง ร่มเงาสูดสูญสลาย สายห้วยถูกดินทะเลายลงกลบ แสงอาทิตย์ส่องกระทบพื้น (130)

ในฉากแรกที่รถแทรกเตอร์จอดอยู่ “บนลานที่เกลี่ยเรียบ” ท่ามกลาง “พงอ้อ... ลำต้นเล็กอ่อนและเปราะบาง...” มีภาพที่ขัดกันระหว่างความแข็งแกร่งกับความเปราะบาง อ่อนไหว แต่พอรถแทรกเตอร์ทำงาน “...เสียงเครื่องยนต์กังวาน เสียงไม้ใหญ่โค่นล้ม ชุ่มไม้ไผ่ รากถอนระเนระนาด จอมปลวกเรียบเสมอดิน ป่าทึบค้อยๆ ราบโล่ง ร่มเงาสูดสูญสลาย สายห้วย ถูกดินทะเลายลงกลบ แสงอาทิตย์ส่องกระทบพื้น” (130) สภาพของป่าที่มีความสมบูรณ์กลายเป็นที่เตียนโล่งอย่างรวดเร็ว แทรกเตอร์จึงเป็นสัญลักษณ์ที่กระตุ้นการตีความ แทรกเตอร์เป็นประดิษฐกรรมทางเทคโนโลยีที่มีอำนาจทำลายธรรมชาติเพื่อประโยชน์ทางธุรกิจ ทั้งเมื่อเทียบกับต้นอ้อด้วยแล้วยังเห็นความแตกต่างอย่างสิ้นเชิง คล้ายกับคนเล็กคนน้อยในสังคมที่ถูกกลุ่มคนที่มีอำนาจใช้กำลังเข้าคุกคามเบียดเบียนจนต้องยอมศิโรราบเพราะไม่มีกำลังที่จะต่อกรได้

ใน “อุห่มง” ฉากที่คนใช้ชายชาวประมงเล่าถึงเกาะในฝันให้ตัวเอกฟังที่ว่า “...ที่นั่นน้ำใสสะอาด มีปะการังที่สวยงามมาก มันเป็นเกาะไกลฝั่งที่สุดในแถบนี้...ที่นั่นสวยงาม เงียบสงบ ไม่มีคนอยู่ มีหอยตีนช้างมาก บางทีปลาโลมาเป็นฝูงหลบลมเข้ามาจากข้างนอก (142) เป็นลักษณะสังคมในอุดมคติที่สุขสงบ การเน้นว่า “ที่นั่นสวยงาม เงียบสงบ ไม่มีคนอยู่...” น่าจะสื่อความคิดถึงการหลบหนีจากสังคมวุ่นวาย ที่แก่งแย่งแข่งขันไปให้ธรรมชาติกล่อมเกล่าจิตใจให้แข็งแกร่ง จนกลับมาต่อสู้กับปัญหาที่ต้องประสบในชีวิตประจำวันได้อีก

ใน “สาบเสือ” ฉากที่เน้นมากคือฉากภูเขาสูงซึ่งประกอบด้วยป่า หุบเหว และความยากลำบาก ภูเขาสูงเป็นสัญลักษณ์ของเป้าหมายในอุดมคติ แต่กว่าจะขึ้นไปถึงได้ ต้องอาศัยความวิริยะบากบั่น การต่อสู้กับตัวเองไม่น้อยกว่าการต่อสู้ภายนอกทางกายภาพ เมื่อขึ้นสู่อุดมคติ คนเราอาจจะได้เห็นกว้างไกลกว่าเดิม หรือกล่าวได้ว่าอุดมคติที่พึงไปให้ถึงคือสภาวะแห่งปัญญา สังเกตได้ว่า เมื่อตัวละครต่อสู้กันเพราะความโกรธ ทั้งๆ ที่เป็นเพื่อนที่สนิทสนมกันอยู่ มีคำบรรยายว่ามีกลิ่นสาบเสือรุนแรงขึ้น สาบเสือที่เป็นชื่อพันธุ์ไม้จึงเป็นคำหลายนัยในที่นี้ น่าจะหมายถึงสัญชาตญาณสัตว์ป่าที่ซ่อนอยู่ในตัวคนทุกคน กล่าวได้ว่า อุปสรรคของการบรรลุอุดมคติ คือ ความไม่สามารถกำจัดสัญชาตญาณสัตว์ป่าในตัวของมนุษย์ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ากิเลส โดยเฉพาะโทสะ ขณะที่ต่อสู้กันทั้งเถินและธนาที่ตกลงไปติดแล้วดักเสือของ

ชาวบ้าน และผู้ใหญ่บ้านบอกชาวบ้านที่มาถามข่าวว่า ตกเสือได้จริง “ตั้งสองตัว” นั้นแสดงว่าคนพร้อมจะเป็นสัตว์ป่าได้เสมอ หรือตัวตนที่แท้จริงของคนก็คือสัตว์ป่านั่นเอง

2.2 สัญลักษณ์ในพฤติกรรม

ใน “อุหมั่ง” สำร่วยมีพฤติกรรมมุ่งแสวงหาวัตถุ เพื่อหาที่ป้องกันภัย เขาไม่กล้าที่จะไปเที่ยวเพราะพะวงเรื่องงาน ทั้งนี้เพราะงานเป็นสิ่งเดียวที่จะทำให้เขาได้ครอบครองรถ

รถเป็นสัญลักษณ์ของ “เปลือก” เหมือนที่อุหมั่งรักเปลือกกว่าชีวิต สำร่วยยึดถือเปลือกสำคัญกว่าชีวิต เขาไม่กล้าขี้ใจนายเพราะไม่ยอมตกงาน เขาเป็นคนสำร่วยเหมือนชื่อ ดึงเห็นได้ว่า เขายังเป็นคนอ่อนแอ ไม่กล้าจะเดินทางไปในที่ที่แปลกไปจากเดิมเพราะไม่กล้าเผชิญการแก้ปัญหาด้วยตนเอง ดึงเห็นว่าพอตัวละครเอกชวนไปทะเล

“...เขารับปากที่จะไปเที่ยวกับเธอด้วย แต่ก็ไม่วายแสดงความกังวล มีแมงกะพรุนไฟไหม เขาถาม รินกับยุงชุมไหม ผมแพ้มทะเล มีฉลามไหม น้ำลึกไหม คลื่นแรงรีเปล่า เรือจะไม่ล่มหรือ แล้วเราจะกินอะไร มีน้ำจืดอาบไหม คุณเอาครีมกันแดดไปด้วยนะ ผมกลัวเป็นมะเร็งผิวหนัง (149)

พฤติกรรมของสำร่วยจึงไม่ต่างกับลักษณะของอุหมั่งที่ “...รักเปลือกมาก...ยอมตายมากกว่าที่จะทิ้งเปลือก” (147)

2.3 สัญลักษณ์ในวาจา

ใน “บ้ายของหมอกควัน” บทสนทนาระหว่างซิวกับโล้ดเกี่ยวกับอาการตามัว กระตุ้นให้ตีความเชิงสัญลักษณ์ ดังนี้

“ทำไมมันมัวไปหมดเลย ตาฉันคงเป็นอะไรไปแล้ว”

“หมอกควันมันทึบ” โล้ดพูด “ตาของแกไม่เป็นอะไรหรอก ฉันก็เห็นมันมัวเหมือนกัน”

.....

“ตาฉันมัวจริงๆ ด้วย” ซิวเอ่ยเบาๆ เหมือนรำพึงกับตัวเอง “มืดไปหมดเลย”

“มันก็เป็นอย่างนี้แหละ” โล้ดบอก “ขาลงคงจะดีขึ้น”

“พวกเขาขึ้นมาเสียไกลนะ” ชิวเสียงเศร้า “ไม่นำมาตายถึงบนนี้เลย”
 “แกอย่าเพิ่งคิดให้มากไป” โล้ดปลอบ “เรายังไม่เห็น อาจไม่ใช่เขาก็ได้”
 “ฉันก็คิดอย่างนั้น” โบหน้าชิวแจ่มใสขึ้น “ตอนนี้ตาฉันค่อยยังชั่วแล้วละ ไม่มีตเหมือนเมื่อกี้” (114 – 115)

และ

“ทำไมมันมัวไปหมดเลย” ชิวขี้ตา “ขาขึ้นยังพอเห็นล่างๆ ตอนนี้มืดกว่านั้นอีก”
 “คงเพราะหมอกควัน” โล้ดบอก “ฉันก็รู้สึกอย่างนั้นเหมือนกัน”
 “ไม่ใช่ควันหรอก” ชิวมีสีหน้าหมองคล้ำ “ฉันแทบมองไม่เห็นทางข้างหน้าเลย มันทึบขึ้นทุกที” (121 – 122) เน้นโดยผู้วิจัย

หากพิจารณา “หมอกควันสีเทาหม่น ลอยตัวแทรกอยู่ตามพุ่มไม้และบนผิวน้ำจนเห็นเป็นภาพพร่ามัว...” (106) ภาพหมอก “สีเทาหม่น” ที่ให้ความรู้สึกเศร้าหมองและท้อเหี่ยวใจจึงน่าจะเป็นความทุกข์หรือความสิ้นหวัง

สิ่งที่น่าสนใจคืออาการตามัวของชิวอาจเกิดจากหมอกควันตามความเห็นของโล้ด แต่ผู้อ่านจะสังเกตเห็นว่าเมื่อเดินผ่านป่าทึบ อาการก็กำเริบอีก จนกระทั่งโล้ดปลอบชิวว่าศพบนเขาอาจไม่ใช่ญาติของตน ชิวก็มีใบหน้าแจ่มใสขึ้นและ “ตอนนี้ตาฉันค่อยยังชั่วแล้วละ ไม่มีตเหมือนเมื่อกี้” (115) เราอาจวิเคราะห์ได้ว่า อาการของชิวเกิดกลัวว่าศพบนเขาจะเป็นสามีของตนเลยเป็นทุกข์ ความคาดหวังว่า “ขาลงจะดีขึ้น” ช่วยให้ชิวอาการดีขึ้น แต่หลังจากที่กลุ่มชาวบ้านนำศพของคนทั้งสี่ลงมาจากเขา ชิวกลับมีอาการตามัวหนักขึ้นกว่าเก่าดังคำพูดว่า “...ขาขึ้นยังพอเห็นล่างๆ ตอนนี้มืดกว่า นั้นอีก” และ “ไม่ใช่ควันหรอก...ฉันแทบมองไม่เห็นทางข้างหน้าเลย มันทึบขึ้นทุกที” (121 – 122) คำพูดของชิวสื่อความผูกโยงกับชะตากรรมของผู้เสียชีวิตทั้งสี่ หลังจากนั้น ตำรวจยังรีบเร่งของชาวบ้านไปอีก คำบรรยายในตอนจบเรื่องที่ว่า “...พวกเขาเย็นแก่ๆ กังๆ อยู่ริมถนนท่ามกลางหมอกควันยามบ่ายที่บดบังเส้นทางข้างหน้าจนมืดมิด” (125) (เน้นโดยผู้วิจัย) แสดงอาการสิ้นหวังของตัวละครที่ประสบปัญหารอบด้านมีอาจฝากชีวิตไว้กับคนกลุ่มใดได้เลย

นอกจากนี้ การแทรกบทบาทของเด็กชายลูกของชิวที่ตัดสินใจสั่งรอบตัวอย่างไร่เพียงสักก็สามารถตีความเชิงสัญลักษณ์ได้ดังนี้

เด็กน้อยส่งเสียงร้อง พยายามจะดิ้นให้หลุดจากอ้อมกอดของแม่ “อยู่เฉยๆ นะ” ชั่วตุ แต่ลูกไม่ฟังกลับแกว่งแขนไปมา “จะเอาแพะ” แกวพุด ซ้ำซากและเสียงดังมากขึ้น

“จะเอาไปทำไมนะ” ชั่วตุ “แพะมันมีอะไร”

“แพะ” เด็กน้อยพุด “มันโดดได้ มันร้องได้” แกวตะกายพยายามจะไถลลงจากอกแม่ (108)

และ

ชั่วตุตรงเข้าอ้อมลูกที่กำลังเล่นอยู่กับแพะ แกวไม่ยอม ชั่วตุจึงชู “เตี้ยตัวดำรจจับนะ ไม่กลัวหรือ เขาอยู่นั้นเห็นไหม”

เด็กน้อยหันมองไปทางดำรจ “ไม่ใช่” แกวพุด

“ดำรจจริง ๆ” ชั่วตุพุด “ทำไมไม่ใช่ล่ะ”

“ไม่มีเสื้อดำรจ ไม่มีหมวกดำรจ” (113)

และ

ถึงกระท่อมยายหวิน เด็กน้อยวิ่งออกมายืนคอยข้างจอมปลวก แกวตะโกนถามแม่ซ้ำๆ ซากๆ “พ่ออยู่ไหน พ่ออยู่ไหน”

เมื่อแม่ไม่ตอบ แกวจึงหันไปถามคนอื่น ๆ แต่ไม่มีใครสนใจ รอหิมกำลังเหนื่อย...เมื่อเด็กน้อยเข้ามาเข้าชี้เสียงดัง เขาจึงชี้ที่กระสอบและพุดเสียงกระซอก “อยู่นั่นไง”

เด็กน้อยมองตามที่เขาชี้ หันกลับมามองหน้าผู้พุด หันไปมองที่กระสอบ แล้วจึงตะโกนเสียงดังใส่รอหิม “ไม่ใช่”

“ทำไมไม่ใช่”

“นั่นกระสอบ”

“แล้วไง”

“ไม่ใช่พ่อ” เด็กน้อยลดเสียงอ่อนลง “หายไปไหน พ่อหายไปไหนแล้ว”

“ก็อยู่นั่นแหละ ไม่หายไปไหนหรอก”

“หายไปแล้ว พ่อหายไปแล้ว”

ถึงต้นไทรใกล้ลำธาร เด็กน้อยไถลตัวลงจากอกแม่ แล้ววิ่งออกไป แคมองดูจนรอบตัวแล้วกลับมาถามคนโน้นคนนี้ “แพะอยู่ไหน แพะอยู่ไหน”

“อยู่นั่นไง” โล้ตพูดแล้วชี้ให้ดูสิ่งที่กำลังย่างอยู่บนกองไฟ

ชายคนหนึ่งกำลังหมุนไม้เสียบไปมาเพื่อให้ตัวแพะที่ย่างถูกความร้อนเท่าๆ กัน ท้องที่ผ่าแหะกว้าง ขนสีชาวดำถูกชูดอกจนหมด เหลือแต่หนัง ซึ่งขณะนี้ไหม้เกรียม ที่ข้างกระทะเดือดมีเครื่องในและขนชุกชุกยูกองอยู่

เด็กน้อยจ้องมองสิ่งนั้น และหันมาที่โล้ต

“ไหนแพะ” แกลถาม

“นั่นแหละ”

“ไม่ใช่ มันไม่มีตา ไม่ร้อง ไม่กระโดด”

“ก็ตัวเดียวกันนั่นแหละ”

“ไม่ใช่แพะ แพะหายไปแล้ว” เด็กน้อยพูด

“จะหายยังงัย ตัวนั้นแหละ ไข่แล้วละ”

“ไม่ใช่ ไม่ใช่” แกลแผลดเสียงก้อง แต่ไม่มีใครใส่ใจ

.....

“แพะไม่มีแล้ว” เด็กน้อยพูดเบาๆ คล้ายพึมพำกับตัวเองอยู่ในอ้อมแขนของแม่... (122 - 124)

คำพูดของเด็กชายเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงความรับรู้อันลึกซึ้ง ซึ่งยังไม่ได้ถูกการปรุงแต่งทางวัฒนธรรมทำลายไป ถ้าแพะจะเป็นแพะมันต้องมีชีวิต สิ่งที่เขาเห็น ไม่ใช่แพะ เพราะมันไม่มีตา ไม่ร้อง ไม่กระโดด มันก็คือซากเท่านั้น เด็กจึงไม่ยอมรับศพในกระสอบว่าเป็นพ่อของตน ส่วนที่ว่า ไม่ใช่ ตำรวจ เพราะไม่มีเสื้อตำรวจ ไม่มีหมวกตำรวจ วาหะของเด็กน้อยอยู่ในเหตุการณ์ที่ตำรวจซึ่งถูกตามมาชันสูตรศพขู่ว่าจะตักพวกชาวบ้าน ขณะบ่นร้อน ปลดกระดุมเสื้อและถอดหมวกออก ก็นำคิดว่า ผู้สวมใส่เครื่องแบบคือผู้มีวินัย และชื่อตรงต่ออาชีพ จึงจะสมควรดีศรี การสูญเสียจิตวิญญาณตำรวจจึงแสดงออกด้วยสัญลักษณ์ในวาหะดังกล่าว ขณะเดียวกันคำพูดซ้ำๆ ในตอนท้ายเรื่องที่ว่า “แพะหายไป แพะไม่มี” เมื่อเชื่อมโยงกับการวิเคราะห์ฉากฆาตกรรมของแพะและผู้ตาย ผู้อ่านก็พบว่า แพะและพ่อของเด็กกับพวกเป็นสัญลักษณ์ชีวิตอันงดงามตามลักษณะธรรมชาติ มีชีวิตที่เกิดมาเพื่อเป็นเหยื่อของความชั่วร้าย คือความโลภและความป่าเถื่อน

วาทะที่เยาะหยันค่าของชีวิตอย่างเจ็บแสบก็คือ “เป็นลม” ซึ่งเป็นชื่อของเรื่อง และเป็นคำพูดที่เฝ้าแก้บอกพ่อของจอมให้บอกกับทางอำเภอ เป็นลมเป็นความเท็จเพราะจอมถูกแพรีคเตอร์ทับตาย แต่ไม่มีใครอยากพูดความจริง ชีวิตที่เป็นลม คือ ชีวิตที่ไร้ค่าดังอากาศธาตุ

สังคมที่ใช้วัตถุเป็นตัวแทนคุณค่า หรือความสำเร็จ มักละเลยการค้นหาคุณค่าภายใน นิคมใช้สัญลักษณ์ คือ อุหมัง เทียบเคียงกับมนุษย์ที่แสวงหาเปลือกมาเป็นที่หลบภัยและไม่กล้าเผชิญโลกภายนอกด้วยตนเอง ธรรมชาติและนิสัยของอุหมังปรากฏในคำบรรยายและบทสนทนาของตัวละครหญิงชราที่กลุ่มหญิงสาวว่า

...ในเปลือกหอยทุกอันล้วนมีปูเสฉวนอยู่ข้างใน มันยึดขาตะกุกตะกวย
พอรู้สึกถูกรบกวนมันก็ใช้ก้ามอันใหญ่ปิดปากหอยไว้มิดชิด

.....

“ขโมยเปลือกหอย”

.....

“บางที่หอยยังไม่ตาย มันก็ฆ่ากินเนื้อ แล้วชิงเปลือก”

.....

...ขณะดูอุหมังที่ซ่อนตัวอยู่ในเปลือกสวยๆ บางตัวหลบนิ่งในเปลือก
หุบก้ามแข็งใหญ่ปิดช่องแทนประตูไว้มิดชิด และปลอดภัยอยู่ในเปลือก
บางตัวยึดก้ามและขาออกมา พยายามตะกุกตะกวยดิน เดินลากเปลือกที่ห่อตัวมัน
ไปบนพื้นทราย เพื่อนคนหนึ่งพยายามดึงมันออกมา แต่มันหดตัวกลับ
เข้าข้างใน และปิดประตูแน่น อีกคนก็สนุกเอาไฟลนเปลือกเพื่อแกล้งมัน
เล่น แต่มันก็ไม่ยอมออก

.....

“มันรักเปลือกมาก” หญิงชราพูด “ยอมตายมากกว่าที่จะทิ้งเปลือก”

“ดูตัวโตนั่นซิ มันชุกก้ามเต็มที่แล้ว นั่น มันรังแกตัวอื่นด้วย”

“เปลือกใหญ่จัง ไม่น่าลากไหว”

“มันคงหนักมากนะ”

.....

“มันชอบสวยงามด้วยนะ” คนหนึ่งพูด “ดูซิ เปลือกหอยที่มันอยู่มีแต่
สวยๆแปลกๆ ทั้งนั้น มันคงจะแข่งขันเอามาวดกัน”

“บางตัวก็ไม่สวย” หญิงชราพูด “ดูๆ พังๆ แต่พอเจอเปลือกสวยที่
ว่าง มันจะรีบเปลี่ยนทันที”

“...ดูซิ ตัวมันนี่มยังกะนอน”

“ถ้าไม่มีเปลือก มันคงถูกปลากินหมด”

ใช้ ถูกปลากินหมด เธอคิด เพื่อนเธอพูดถูกแล้ว แม้ก้ามจะแข็งแรง แต่ตัวมันอ่อนแอเกินไป มันไม่กล้าออกมานอกเปลือกหรอก ต้องซ่อนตัว อยู่ข้างในตลอดเวลา (145 – 148)

อุหมีงมีลำตัวนิ่ม ก้ามใหญ่ แต่ก้ามของมันมีอาจช่วยให้มันรอดพ้นจากปลา ได้ มันจึงต้องหาเปลือกหอยมาหุ้มตัวไว้ นี่คือวิธีการเอาตัวรอดในระบบธรรมชาติที่สัตว์ใหญ่กิน สัตว์เล็ก เมื่อมันถูกรบกวนก็จะเอาก้ามปิดเปลือกหอยไว้ พอเจอเปลือกใหม่ก็รีบเปลี่ยน บางครั้งอุหมีงก็ทำร้าย ฆ่า (หอย) กินเนื้อ แล้วชิงเปลือก หรืออุหมีงตัวใหญ่รังแกตัวอื่น นอกจากนี้ มันมีนิสัยรักเปลือกมากถึงขนาดลุ่มหลง แม้อูถูกตึงหรือถูกความร้อนก็ไม่ยอมออกจาก เปลือก เห็นได้ว่า นิคมให้ตัวละครหญิงชราซึ่งดำรงชีวิตแถบชายทะเลให้รายละเอียดของอุหมีง จากการสังเกต เพื่อเพิ่มความสมจริงของเนื้อเรื่อง

พฤติกรรมการยึดติดเปลือกของอุหมีงกระตุ้นความคิดของตัวละครเอกดังนี้

...เธอรู้อ่า ตรงปลายหางของมันมีครีบแข็งงอเป็นตะขอสำหรับเกี่ยว เปลือกหอยเพื่อยึดตัวมันไว้ มันจะไม่ยอมคลายตะขอ แม้ว่ามันจะถูกดึง จนขาดก็ตาม

ช่างรักเปลือกจริง ๆ ...จะมีอะไรอื่นเหมือนอุหมีงอีกไหมนะ มันเที่ยววิ่งหาเปลือกมาห่อร่างแล้วยึดมันไว้แน่น มีความพอใจและมั่นใจ ว่า ในเปลือกนั้นเป็นที่ที่มีความสุขและปลอดภัยที่สุด (150) (เน้นโดย ผู้วิจัย)

ข้อสังเกตและคำถามของตัวละครข้างต้นเป็นความตั้งใจของผู้แต่ง ที่กระตุ้นให้ ผู้อ่านขบคิดและเปรียบเทียบว่า “จะมีอะไรอื่นเหมือนอุหมีงอีกไหมนะ มันเที่ยววิ่งหาเปลือกมา ห่อร่างแล้วยึดมันไว้แน่น มีความพอใจและมั่นใจว่า ในเปลือกนั้นเป็นที่ที่มีความสุขและ ปลอดภัยที่สุด” ภาพชีวิตของตัวละครที่มีลักษณะร่วม คือ เพื่อนผู้หญิง เพื่อนชายของตัวละคร เอก และอุหมีง ตัดกับภาพของคนใช้ชายชาวประมงที่ดูเป็นอิสระ แสดงให้เห็นว่า ชีวิตที่อยู่ อย่างพอเพียง สมถะ ไม่แสวงหาจนเกินตัว เป็นสิ่งที่น่าพิสมัยเพียงใด

ส่วนสัญลักษณ์ในวาตะของ “สาบเสื่อ” ปรากฏในคำบรรยายและบทสนทนา ระหว่างธนากับชาวบ้านที่กล่าวถึงการจับเสื่อมาปล่อยในวันเปิดโรงงานสกัดน้ำมันปาล์ม ดังนี้

ตอนนั้นชาวบ้านลือกันว่าพรอยเสียมากินน้ำในห้วย และกลับขึ้นไป
อยู่บนเขาธนาจึงบอกว่า -- น่าสนใจ เราจะขึ้นไปดู แต่เสี้ยนก็อยู่บนนั้น
ด้วยนะ-- ช่วงนั้นโครงการสร้างโรงงานสกัดน้ำมันปาล์มได้รับการอนุมัติ
พอดี เงินทุนส่วนใหญ่มาจากฮ่องกงและมาเลเซีย เมื่อการก่อสร้างเสร็จ
เรียบร้อย มีการตกลงกันว่าจะทำพิธีเปิด ผู้ถือหุ้นทั้งหลายจะมาร่วมทำบุญ
กันในวันนั้น จะมีการปล่อยนกและปล่อยปลา ผู้ถือหุ้นบางคนบอกว่า
-- น่าจะปล่อยสัตว์ใหญ่บ้างนะ --

-- อะไรล่ะ? --

-- อย่างวัวหรือควาย --

-- ธนาถึงเรื่องที่ชาวบ้านลือกัน จึงพูดเล่นๆ ว่า -- เอาเสือ
ไหม? --

-- อะไรนะ --

-- เสือ เสือโคร่ง --

ทุกคนในห้องประชุมหัวเราะ และตอบอย่างสนุก -- เอา เออาซิ --

ธนามาฉุกคิดทีหลังว่าไม่น่าพูดทะเล่เรื่องเสียเลย เขาไปถามเรื่องนี้กับ
ชาวบ้านข้างสวนปาล์ม บางคนบอกว่า เคยเห็นมีเสืออยู่บนเขา บางคนบอก
ว่าไม่มีหรอก เมื่อสามสิบปีก่อนนี้อาจจะมี แต่เดี๋ยวนี้ไม่เคยเห็น แต่
ผู้ใหญ่บ้านเชื่อว่ายังมี เขาเคยดักสัตว์แกวนั้นบ่อย ได้กระจง, เก้ง, เม่น,
อีเห็น, แต่ไม่เคยได้เสือ

.....

ธนามอบเงินให้ผู้ใหญ่บ้านเพื่อทำแร้วดักเสือที่เชิงเขา ชาวบ้านมา
ฟังอยู่ก็ถามว่า จะดักมาทำไม

-- ดักมาปล่อย -- ธนาตอบ

-- อ้าว ถ้าจะปล่อยแล้ว ทำไมต้องจับมันมาด้วย --

-- แล้วกัน ถ้าไม่จับมา แล้วจะปล่อยมันได้ยังไง? --

-- ไม่ต้องจับ ก็ไม่ต้องปล่อย --

-- ก็ปล่อย ก็ต้องจับ พวกคุณนี่ไม่เข้าใจเลย -- (151 - 152)

(เน้นโดยผู้วิจัย)

คำบรรยายและคำพูดของตัวละครข้างต้น แสดงความต้องการของธนาคือความ
โลภ กล่าวคือ ธนาอยากได้ชื่อเสียงที่จับเสือมาปล่อยแทนการปล่อยสัตว์เล็ก ๆ เขาจึงยอมจ้าง
ผู้ใหญ่บ้านทำแร้วดักเสือ คำพูดของธนาที่ว่า “ดักมาปล่อย” สร้างข้อกังขาแก่ชาวบ้านที่ไม่
เข้าใจว่า “ถ้าจะปล่อยแล้ว ทำไมต้องจับมันมาด้วย” วาทะจับ ปล่อยดังกล่าวนี้ก็ฟ้องว่าธนาเป็น

คนหลงผิดที่คิดว่า “ถ้าไม่จับมา แล้วจะปล่อยมันได้ยังไง” ในความจริง การปล่อยคือการไม่จับ อยู่แล้ว มีโซ่ต้องจับก่อนจึงจะปล่อยได้ ดูเหมือนความหลงของตัวละครนี้ยังปรากฏในตอนที่เขา ติดตามไก่ฟ้าหน้าเขียว เพื่อชดเชยความสูญเสียในวัยเด็ก โดยคาดหวังว่าจะนำไก่ฟ้ามาขังกรงซึ่ง แสดงอำนาจเหนือผู้อ่อนแอ ธนาอาจเป็นตัวแทนของคนที่หลงในอำนาจ

ส่วนการที่เถินกล่าวอ้างถึงไม้กฤษณาที่มีราคาแพง และสั้มควายซึ่งกำลังได้รับความนิยมนิยม เพื่อชักจูงให้ธนาขยับเขยื้อน เป็นวิธีการโน้มน้าวที่สอดรับกับวิถีคิดของธนา ซึ่ง คำนี้ถึงผลตอบแทนเป็นสำคัญ กรอบความคิดของธนาที่ต้องการสิ่ง “...เห็นได้และกินได้...ถ้า แลกเป็นเงินได้ก็ยิ่งดีใหญ่” (151) เป็นส่วนหนึ่งของความโลภ

ผู้เล่าเรื่องและมุมมอง

ในการศึกษาวรรณกรรม มุมมองเป็นองค์ประกอบสำคัญ ที่ช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจ การสื่อความหมายของผู้ประพันธ์ ผู้ศึกษาจำเป็นต้องพิจารณาว่า “เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นใครเป็นผู้เล่าหรือว่าเล่าผ่านมุมมองของใคร...” (ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช, 2545 : 63)

เพื่อให้เห็นว่านิคมใช้มุมมองสื่อความคิดและอารมณ์อย่างไร ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ ความสัมพันธ์ระหว่างมุมมองกับเนื้อเรื่อง ทั้งมุมมองภายนอกและมุมมองภายใน¹

1. การใช้ผู้เล่าเรื่องและมุมมองของนิคม รายยาว ในเรื่องสั้นยุคแสวงหา

เรื่องสั้นของนิคมในยุคนี้ใช้ผู้เล่าเรื่องที่ไม่ใช่ตัวละครในเรื่องทั้งหมด ความเห็นของผู้เล่าเรื่องมักอยู่ในการบรรยายและมักใช้มุมมองภายนอก ได้แก่ ในเรื่อง “ความเปลี่ยนแปลง” “ต้นทาง” “ปล่อยนก” “คนดำน้ำ” และ “สิ่งที่หล่อนพอจะทำได้” แต่ก็ยังมีเรื่องที่ใช้มุมมองภายใน หรือมุมมองของผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ที่เป็นบุรุษที่ 3 แทรกอยู่ด้วย เช่น “คนบนต้นไม้” “ฝันแล้ง” “เช้าวันหนึ่ง” “มากับลมฝน” และ “ศึก”

¹ มุมมองภายนอกหมายถึงมุมมองของผู้เล่าเรื่องที่เป็นเสมือนผู้สังเกตการณ์ ส่วนมุมมองภายใน คือ “การมองจากภายในของเหตุการณ์” หรือ “มองผ่านตัวละครที่อยู่ในเหตุการณ์” มักปรากฏเมื่อมีผู้เล่าเรื่องเป็นบุรุษที่ 1 แต่อาจอยู่ในการเล่าแบบบุรุษที่ 3 ก็ได้ (ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช, 2545 : 67 – 68)

1.1 ผู้เล่าเรื่องแบบผู้รู้ที่เน้นมุมมองภายนอก

ผู้เล่าเรื่องซึ่งไม่ใช่ตัวละครจะบรรยายเฉพาะลักษณะภายนอก หรือเหตุการณ์หรือบทสนทนา โดยที่ไม่แสดงทัศนคติหรือสนับสนุนความคิดของตัวละคร ผู้อ่านจึงต้องตีความเอาเอง (อิรวตี ไตลังคะ, 2543 : 39) ใน “ความเปลี่ยนแปลง” ผู้เล่าเรื่องบรรยายพฤติกรรมของวิทย์ที่ชะมัดเขม้นฝึกนกแข่งบินไกล สภาพกรงที่เขาเลี้ยงนกไว้ การดัดแปลงขนนกให้นก “บินได้คล่องแคล่วและเพิ่มความเร็ว” นั่นคือแสดงการดัดแปลงธรรมชาติเพื่อสนองผลประโยชน์ของตน ขณะเดียวกันก็แสดงความทุกข์ทรมานของนกพิราบขาว ที่ถูกทอดทิ้งหลังพลาดรางวัลการแข่งขัน ความบอบช้ำและความพิการของนกฟ้องความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ที่ขาดความรับผิดชอบ โดยผู้แต่งใช้บทสนทนาของวิทย์กับเพื่อนหญิงที่ชบชั่นกับความพิการของนกและหมา ตอกย้ำความพิการในใจของคนที่น่าประณามโดยไม่ต้องกล่าวตรงๆ การใช้มุมมองภายนอก แสดงความเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมจากการประคบประหงมนก และปรนเปรอมาเป็นการโยนทิ้งไว้ในกรงที่เปิดอ้ากับสภาพของนก ล้วนกระตุ้นให้ผู้อ่านวินิจฉัยการกระทำของตัวเองได้ด้วยตนเองว่าเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจอย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังแทรกการบรรยายของผู้เล่าเรื่องถึงข่าวหนังสือพิมพ์ซึ่งพ่อของวิทย์อ่านอยู่ ขณะที่วิทย์จดจ่ออยู่กับการบินกลับมาของนก การเล่าจากมุมมองภายนอกเช่นนี้ เชื่อมโยงได้กับสัญลักษณ์ที่นกพิราบสีขาวซึ่งเป็นเครื่องหมายของสันติภาพถูกทำลายด้วยความโลภและความด้านชาต่อความละเอียดได้อย่างแยบคาย

ใน “คนดำน้ำ” ผู้เล่าเรื่องแสดงมุมมองภายนอกบรรยายรูปลักษณะและพฤติกรรมที่แตกต่างกันของตัวละครทั้ง 4 ในฉากบึงใหญ่ คือ หญิงเลี้ยงผักบุ้ง คนตกเบ็ด คนถือฉมวก และคนดำน้ำ ดังตัวอย่างที่เล่าถึงหญิงเลี้ยงผักบุ้งต่อเนื่องกับคำบรรยายจากว่า

วันนี้อากาศร่มรื่น หลังสังกะสีที่สะท้อนประกายกล้ำตอนแดดจัดดูเงียบสงบ รอบตัวบ้านมีต้นไม้ร่มครึ้ม หญิงวัยสี่สิบ รูปร่างสมส่วน กำลังเด็ดผักบุ้งของหล่อนอยู่ริมบึง (65)

หรือเล่าถึงคนถือฉมวกต่อเนื่องกับบทสนทนาของเขากับหญิงเลี้ยงผักบุ้งว่า

ครับ อากาศดีมาก เขาตอบโดยไม่ได้ละสายตาไปจากเบ็ดที่หย่อนลงในชอกบัว รูปร่างเขาค่อนข้างอ้วน อายุคงไม่อ่อนกว่าหญิงคนเลี้ยงผักบุ้งเท่าทางเขาไม่ใช่คนแข็งแรง หวีผมเรียบ โคนหวดเคราเกลี้ยงเกลา (66)

ด้วยกลวิธีเช่นนี้ผู้เล่าเรื่องที่เป็นผู้รู้และไม่ใช้ตัวละครบรรยายเหตุการณ์และคำพูดของตัวละครที่ผู้เล่าไม่ใช่ตัวละคร ได้เห็นและได้ยินเสมือนผู้สังเกตการณ์แสดงความผิดแผกระหว่างตัวละครในด้านความคิดด้วย ดังเช่น ตอนที่คนดำน้ำเข้ามาในฉาก

จากถนนหลวงด้านทิศเหนือ ชายหนุ่มท่าทางทะมัดทะแมง หนวดเคราและผมยาวรุงรัง เดินผ่านทุ่งหญ้าตรงมา ท่าเดินของเขาเชื่องช้า ไม่รีบร้อน เขาเดินเอื่อยจนถึงริมบึง หันมองคนทั้งสามที่ได้ต้นโพรวอดหนึ่ง แล้วถอดเสื้อสีด่างกองกับพื้นหญ้า จากนั้นจึงก้าวเท้าลงในบึง ลุยน้ำออกไป ระดับน้ำค่อยๆ สูงขึ้นจนถึงคอ สักครู่หนึ่ง ด้วยอาการกลั้นหายใจ ก็ผลุบหัวหายไปได้ฉิวน้ำ

คนทั้งสามที่นั่งคุยกันอยู่ใต้ต้นโพรวอดหนึ่งเงียบ ต่างมองดูตั้งแต่เขาผลุบออกจากถนนหลวง เดินลุยหญ้ามาเรื่อยๆ จนกระทั่งจมหายลงไปยังพื้นน้ำ สักครู่ เขาก็โผล่ขึ้นมาแล้วจมนลงไปอีก ผลุบโผล่อยู่ออย่างนั้นเหมือนไม่รู้จักเหนื่อย คนถือฉมวกเป็นคนเอ่ยขึ้นก่อนด้วยน้ำเสียงราบเรียบ

คงจะมาจากที่อื่น

ท่าจะเป็นพวกนักศึกษาหลงมา คนตกเบ็ดตั้งข้อสังเกต

ฉันว่าคงไม่ใช่นักเรียนมหาวิทยาลัย หญิงเลี้ยงผักบุงพูด ดูท่าทางเขามีแววจลาตนี่

หรือเป็นพวกนักกีฬา ตอนนี้ก็ผาดำน้ำกำลังนิยม

คงไม่ใช่หรอก เขาอาจเป็นนักสำรวจ

อาจเป็นสายลับก็ได้ สมัยนี้มันดูยาก

ฉันสงสัยว่าเขาจะอะไรจริงๆ บ้าง นอกจากเป็นเด็กชอบอวดธรรมดา

พวกนี้น่าสงสารนะ

ผมว่าน่ารำคาญ

ช่างไม่มีมารยาทเลย คนถือฉมวกพูด ทำให้ผมเสียสมาธิ คิดว่ามันเป็นใครนะ อยู่ๆ ถึงได้มาทำให้น้ำขุ่น เป้าหมายผมเลยพว่ไปหมด

มันกวนปลาที่จะมากินเบ็ดผมด้วย คนตกเบ็ดพูด มาทีหลังแต่ไม่รู้จักเกรงใจคนที่เขาอยู่มาก่อน ถือดีจริงๆ

มันไม่กระทบกระเทือนผักบุงของฉันเลย หญิงเลี้ยงผักบุงพูดอย่างภูมิใจ ผักบุงมันไม่สนว่าน้ำจะใสหรือขุ่น น้ำกระเพื่อมก็ไม่ทำให้มันหยุดเติบโต

ตำหาสวรรค์วิมานอะไรของมันนะ คนตกเบ็ดพูด สติไม่ค่อยดี(70 -71)

ผู้เล่าวางตัวเป็นกลาง โดยไม่วิจารณ์ความคิดของตัวละครตัวใดตัวหนึ่ง การใช้มุมมองดังกล่าวทำให้ผู้อ่านเห็นว่าคนรุ่นใหม่สมัยนั้นถูกมองอย่างหวาดระแวง เพราะคนกลุ่มอื่นไม่เข้าใจว่าพวกเขา กำลังทำอะไร และอีกทั้งระแวงว่าสิ่งที่คนรุ่นใหม่กำลังค้นหาจะกระทบผลประโยชน์และศักดิ์ศรีของพวกเขา การใช้มุมมองภายนอกแสดงทัศนคติของตัวละครทำให้ผู้อ่านตีความความคิดของตัวละครที่อาจเชื่อมโยงถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในช่วงที่นักศึกษาเริ่มมีบทบาทมากขึ้นได้เป็นอย่างดี

ผู้เล่าเรื่องใน “ต้นทาง” เล่าแต่เหตุการณ์ภายนอก แสดงสิ่งที่ตัวละครกระทำ เห็นและพูด เหตุผลพฤติกรรมของสำเร็จที่ยอมเสี่ยงชีวิตเก็บกระสุนปืนไว้ในร่างกายเพื่อให้หนังเหนียวปรากฏในคำบอกเล่าของปัยภรรยาของสำเร็จ ที่พูดกับมาณีภรรยาของเยื่อน ก่อนที่สำเร็จกับเยื่อนจะกลับจากไปยิงสัตว์ด้วยกัน

“เห็นว่าปีนี้ข้าวโพดดีใช้ไหม” มาณีถาม

“ก็อย่างนั้นแหละ ราคาไม่แน่นอน บางคนต้องเปลี่ยนไปปลูกอย่างอื่น”

“เรื่องหลักขโมยที่ยุ่งๆ ละ”

“ก็เหมือนเดิม วัควายยังมีหาย ตอนที่พวกมันยิงกันเองเรื่องก็ซาลงหน่อย

“แล้วกำนันละ เห็นว่ามีคนเกรงไม่ใช้รี”

“นั่นเขามีของดี แกหนังเหนียว ยิงฟันไม่เข้า”

“จริงรี”

“ตรงซาอ่อนแกมีลูกปืนฝังอยู่ เลยทำให้คงกระพัน”

“มันไปฝังอยู่ได้ยังไง”

“ไม่รู้คงถูกใครยิงตั้งแต่สมัยหนุ่ม แล้วปล่อยมันอย่างนั้น”

“ตายละ แล้วมันไม่เจ็บรี”

“ก็เห็นแกสบายดี วันไหนก็ครีมีใจ ก็เอานิ้วเลื่อนมันขึ้นๆ ลงๆ ให้เด็กดู ใครเขาก็เกรงใจแกทั้งนั้น พี่เริงของฉันนี่ ถึงกับอิจฉาแกเลย”

“ทำไมต้องอิจฉาด้วยละ”

“ก็อยากหนังเหนียว ทุกวันนี้ คนตัวเปล่าไม่มีอะไรคุ้มกันจะอยู่ยาก บางคนถูกเขาต้อนควายไปต่อหน้าต่อตา บางคนก็ถูกเผาไร้ แม้แต่มาแย่งชิงเรื่องซื้อขายพืชไร่ ก็แทบยิงกันตายแล้ว พี่เริงนะทั้งกลัว ทั้งโกรธ พอมีคนมายิงปืนใกล้ๆ แต่ก็ไม่รู้จะทำยังไง” (85 - 86)

อากัปกิริยาและคำพูดของสำเร็จที่ไม่ยอมไปหาหมอ ที่ผู้เล่าเรื่องเล่าไว้ต่อนั้น สอดคล้องกับคำพูดของปุ๋ยที่ว่าสำเร็จอิจฉากำนันที่ “หนังเหนียว”

พอออกมาพ้นหมู่บ้าน ขึ้นถนนหลวง สำเร็จแข็งขึ้น เขาตื่นและปิดป้าย แขน จะลงจากรถ เขื่อนกอดไหล่ ปลอบให้เขาสงบ มาฉีขับรดต่อไปเรื่อยๆ โดยไม่สนใจกับการตื่นและวิงวอน ในที่สุด สำเร็จบอกช่วยหยุดรถ ที่ เขาปวดปัสสาวะมาก มาฉีเหลียวมองมาทางเขื่อน แล้วค่อยชะลอรถ หยุดข้างทาง พอเปิดประตูก้าวลงสำเร็จก็วิ่งกระเซอะกระเซิงเข้าไปในป่า ละเมาะ เขื่อนเอะใจจึงวิ่งตาม ปุ๋ยกับมาฉีมองตามหลัง ดูคนทั้งสองย้อยุด จุดแขน สำเร็จสะบัดหนี เสียงพูดจาทัดทานดังแว่ว มาฉีออกมาขึ้นริม ถนน หันมองหน้าปุ๋ย แล้วเธทั้งสองก็วิ่งตามอย่างตระหนก

“ผมไม่ไป” สำเร็จสะบัดแขนให้หลุดจากเขื่อน “ผมไม่ไปโรงพยาบาล”

“มันต้องผ่าออก” เขื่อนพูด “ลูกป็นเต็มหลังอย่างนั้น”

“ไม่ผ่า” สำเร็จผละหนี แต่ร่างกายอ่อนเปลี้ยทรุดลงกับพื้น

“ไม่ผ่าก็ไม่ผ่า ไปหาหมอกี่พอ”

“ไม่ไป”

มาฉีกับปุ๋ยเข้ามารุมล้อม พยายามพูดให้เขายอมไปโรงพยาบาล แต่ เขาเสียงแข็ง ชัดขึ้น

“ปล่อยผมอยู่นี้” เขาเสียงดัง “พวกคุณกลับเถอะ ผมไม่ไปด้วย”

เมื่อเห็นเขื่อนยื่นกรานจะแบกตัวเขาไป เขายังดิ้นรน ตั้งทำต่อสู้อยู่สุด ฤทธิ์ “ผมจะกลับบ้าน ปล่อย ผมจะกลับเอง” เขาแผดเสียงกร้าว เตรียม ปะทะ ทั้งที่บาดเจ็บ (87 - 88)

ผู้อ่านเห็นแต่อาการชัดเจนของสำเร็จ ผู้เล่าไม่ได้แสดงความคิดของสำเร็จโดยตรง แต่เลือกแสดงความคิดของเขื่อนในบทสนทนา กับมาฉีในเชิงวิจารณ์ความเชื่อของสำเร็จ แล้วโยนไปที่พฤติกรรมของคนอีกหลายวงการที่หวังความเป็นอมตะ ดังได้วิเคราะห์ไปแล้วในบทที่ 2 กล่าวได้ว่า การเลือกใช้มุมมองเช่นนี้โน้มน้าวผู้อ่านให้เป็นฝ่ายเขื่อนมากกว่าสำเร็จ และทำให้ พฤติกรรมของสำเร็จกลายเป็นส่วนหนึ่งในปัญหาสังคม

ใน “สิ่งที่หล่อนพอจะทำได้” ผู้เล่าเรื่องบรรยายภาพอันเนื่องมาจากเหตุการณ์ความ รุนแรงจากสงครามควบคู่กับอาการปวดหัวอย่างรุนแรงของตัวละครหญิงที่มีอาการปวดหัวอย่าง รุนแรง แทรกด้วยบทสนทนาของเธอกับสามีที่ไม่แยกด้วยเครื่องหมายอัฒภาค ดังคำ บรรยายว่า

วันนี้แม่น้ำโขงมีระดับสูงกว่าเมื่อวานเล็กน้อย พลั่วละลอกเล็กๆ ที่ก่อตัวสะท้อนประกายแดดระยิบ เขากองแหล่งในท้องเรือ แล้วเหยียดแขนจ้วงพายตรงเข้าซิดฝั่งที่มีต้นไม้ขึ้นหนาทึบ ลึกเข้าไปในทางด้านฝั่งลาว มีการเข่นฆ่ากันอยู่ทุกวัน เครื่องบินเอาลูกระเบิดไปทิ้งวันละหลายเที่ยว การทำมาหากินลำบาก ความเป็นอยู่ไม่ปลอดภัย ชีวิตประจำวันเต็มไปด้วยภัยอันตรายและความหวาดวิตก

.....

เขาเหเรือพายและไปริมฝั่ง ในป่าทึบเข้าไปทางฝั่งมหาสมุทรด้านโน้น ความทุกข์เข็ญมีมากมายกว่าที่นั่นหลายเท่า การทำลายล้างชีวิตและทุกสิ่งทุกอย่างในเวียดนามดำเนินมานานปี ไม่มีที่ท่าว่าจะสิ้นสุด ลูกกระเบิดถูกทิ้งลงไปเหมือนโปรยเม็ดทรายเล่น ร่างมนุษย์นอนตายกระจัดกระจายเหมือนสัตว์ที่ไร้ความหมาย (80 – 81)

.....

เขาเบนหัวเรือเลียบชายฝั่ง ตรงกลางแม่น้ำมีศพมนุษย์ศพหนึ่งลอยผ่านไปอย่างเชื่องช้า พองอืดจนฟู ภาพนี้ไม่ใช่ของใหม่เสียแล้ว ในเมื่อสองเดือนก่อนมีศพลอยเคลื่อนแม่น้ำไหลตามกันไปไม่ขาดระยะ ความกระเทือนใจ และความหวาดผวาก็ทำให้คนอ่อนเปลี้ยและเศร้าซึม (80 – 81)

การเล่าเรื่องดังกล่าว ทำให้ผู้อ่านเข้าใจความทุกข์ของตัวละครรวมถึงชาวบ้านแถบนั้นที่มีความทุกข์ไม่ต่างจากเธอ คือ “...ใครๆ แถวนี่ก็ปวดกันทั้งนั้น” (79) ที่ต้องรับรู้เหตุการณ์ร้ายประกอบกับเห็น “...ศพมนุษย์...ลอยผ่านไปอย่างเชื่องช้า พองอืดจนฟู...” (81) และภาพนี้ไม่ใช่ของใหม่เสียแล้วเพราะ “...เมื่อสองเดือนก่อนมีศพลอยเคลื่อนแม่น้ำไหลตามกันไปไม่ขาดระยะ ความกระเทือนใจ และความหวาดผวาก็ทำให้คนอ่อนเปลี้ยและเศร้าซึม” (81) สังเกตได้ว่า ผู้เล่าเน้นแต่อาการภายนอกและคำพูดของผู้ประสบเหตุการณ์ โดยไม่ได้แสดงคำบรรยายถึงความรู้สึกโดยตรง แต่ก็มีพลังพอที่จะสื่อความเลวร้ายป่าเถื่อนของสงครามซึ่งประเทศมหาอำนาจคุกคามทำร้ายประเทศเล็กๆ

1.2 ผู้เล่าเรื่องแบบผู้รู้ที่เน้นมุมมองภายใน

การเล่าเรื่องเช่นนี้ ผู้เล่าเรื่องไม่มีบทบาทในเรื่อง แต่เหมือนมีตัวตนที่ “...แสดงทัศนะ ความเห็น ตีความ วิเคราะห์ได้ สามารถถ่ายทอดอดีต ปัจจุบัน และอนาคตของตัวละครได้ รู้ความคิดของตัวละคร...” (อิรวดี ไตลังคะ, 2543 : 37) ผู้เล่าเรื่องใน “คนบนต้นไม้” แสดงปัญหาของชาวนาโดยแทรกความคิดและความรู้สึกในช่วงเริ่มเรื่อง ดังนี้

เขาเป็นชานาเช่นเดียวกับเพื่อนบ้านคนอื่นๆ ในหมู่บ้านนี้ เขามีนาฝิ่นเล็กอยู่แปลงหนึ่ง มันเป็นทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตของเขา เป็นเกราะคุ้มภัย เป็นที่อยู่กิน ก่อนนี้เขาไม่ค่อยจะรู้สึกกังวลกับสิ่งใดเลย แต่ในระยะหลัง ความเชื่อมั่นในตัวเองของเขาค่อยๆ ลดลง มีหลายสิ่งหลายอย่างเกิดขึ้น โดยที่เขาไม่เคยคาดคิดมาก่อน บางปีน้ำท่วม บางปีฝนแล้ง ข้าวที่เคยพอกินกลับขาดแคลน แรกๆ ก็ดูเป็นสิ่งแปลก แต่มันเกิดขึ้นบ่อย ต่อมาก็เคยชิน เมื่อมีการเจ็บป่วยในครอบครัว เขาก็มีหนี้สินเพิ่มพูน เขาสองคนผิวเมียทำงานหนัก บางปีเมื่อข้าวดีพอจะเหลือขาย แต่ราคาก็ตกมาก ในช่วงเวลานั้นเขาจะออกรับจ้างตัดฝิ่นจากป่า บางทีก็เผาถ่านขาย

ขณะนี้ในช่วงปลายเดือนกรกฎาคมซึ่งฝนควรจะตกชุก แต่อากาศกลับแห้งแล้ง ทำให้ข้าวในนาของเขาเสียหาย เขาจึงต้องหางานอื่นทำแทน

เขาเคยถูกจับครั้งหนึ่งเมื่อตำรวจพบเหล่าเถื่อนไหหนึ่งฝังอยู่ใต้ซุ้มไม้ข้างบ้านของเขา ทั้งๆ ที่เขาไม่รู้เรื่องอะไรเลย และเหล่านั้นก็ไม่ใช่ของเขา ด้วย ต่อมาควายตัวเดียวที่มีอยู่ของเขาก็หายไปอีก เขาจึงต้องเช่าควายคนอื่นมาไถนา (9 -10) (เน้นโดยผู้วิจัย)

ส่วนที่เน้นความสับสนของตัวเอกตอนท้ายเรื่อง เป็นมุมมองภายในของเจ้าตัวผู้อยู่ในเหตุการณ์ซึ่งแสดงข้อขัดแย้งของความใฝ่ฝันกับการกระทำของผู้ปราศจากความรู้เท่าทันตนเองดังนี้

เขาขึ้นไปเกือบถึงโพรงนก ลมพัดแรงจนใจหวิว ความพึงใจบางอย่างวูบขึ้น รู้สึกอิจฉานกที่ทำรังอยู่บนนี้ มันคงมีความสุขมาก เขาคิด ไม่ต้องผูกพันกับเรื่องราวบนพื้นดิน คนเราจะเป็นอย่างนี้บ้างได้ไหมนะ เลิกเบียดเบียนกัน อยู่อย่างรักใคร่ เห็นอกเห็นใจกัน เขาคิดถึงตัวเอง ไม่เคยคิดร้ายใคร มีแต่ถูกรังแก บนพื้นดินช่างน่าเบื่อหน่าย อยากหนีไปให้พ้น เขาสงสัยว่าถ้าเขาเป็นนกและขึ้นมาทำรังอยู่บนต้นไม้ นี่ ปัญหาต่างๆ ยังจะติดตามมารบกวนได้ไหม เขาจะหนีพ้นหรือไม่หนอ

เขาสลัดหัวขับไล่ความคิดที่กำลังฟุ้งซ่าน แล้วปีนขึ้นจนถึงโพรง มีลูกนกตัวเล็กๆ สามตัวอยู่ในนั้น เขารู้สึกหัวใจเต้นแรงขณะเอื้อมมือเข้าไป (12 -13) (เน้นโดยผู้วิจัย)

ขณะที่ผู้เล่าเรื่องใช้มุมมองภายนอกแสดงความรื้นแค้นของชานา เป็นข้อมูลให้ผู้อ่านเข้าใจได้ว่าตัวละครมีทางเลือกจำกัด การใช้มุมมองภายในก็แสดงความขัดแย้งของตัวละครที่ต้องการสังคมสงบสุข รังเกียจการเบียดเบียนเอาเปรียบแต่กลับเป็นฝ่ายคุกคามทำร้ายชีวิตอื่นที่อ่อนแอกว่า ผู้อ่านจึงเห็นได้ว่า ความจำเป็นต้องการหลีกเลี่ยงครอบครัว ยังไม่ใช่เหตุผลที่พอเพียงสำหรับการยอมตกอยู่ในวงจรของการเบียดเบียนโดยกลายเป็นผู้กระทำเสียเอง

“ฝันแล้ง” ใช้มุมมองภายนอกบรรยายความยากจนรื้นแค้นของครอบครัวคุดและบัวคำที่ไม่มีปัจจัยดำรงชีพอย่างเพียงพอว่า

...ทั้งสองกำลังนั่งกินข้าวอยู่กลางชานบ้านที่ปูด้วยปีกไม้ ลมเย็นพุ่งขึ้นมาตามร่องกระดานที่มีจานสังกะสีใส่น้ำพริกกับผักต้มวางอยู่ เลื้อยที่คุดสวมเป็นสีครามจาง ด้านหลังมีรอยขาดเป็นริ้วยาวเห็นผิวหนังคล้ำแดงด้านใน (93)

ความเป็นอยู่ที่ขาดแคลนของคนยากจน บีบคั้นให้บัวคำและเพื่อนบ้านฝากความหวังไว้กับความฝันและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความสุขใจของบัวคำที่เกิดขึ้นทั้งๆ ที่ยังไม่พบไททอง จึงเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ไม่ยาก แต่เมื่อสิ่งที่คาดหวังสวนทางกับความจริง บัวคำจึงได้แต่ “...จ้องตาไม่กระพริบ พยายามข่มความรู้สึกของตนไว้ ทำไมมัน หล่อนชะงักคำพูด รู้สึกงุนงงและอ่อนเพลีย เหงื่อหยอกลงตามใบหน้าและหยดลงพื้นดิน...” (97) (เน้นโดยผู้วิจัย) การใช้มุมมองภายในแสดงความพยายามต่อสู้กับความผิดหวังของตัวละคร ทำให้ผู้อ่านเห็นใจ ส่วนบทสนทนาของบัวคำและเพื่อนบ้านเอ่ยถึงคุด เป็นทัศนคติของคนส่วนใหญ่ ซึ่งคุดแสดงออกให้เห็นว่าต่อต้านด้วยการจามไห มุมมองภายนอกอย่างผู้สังเกตการณ์ยังไม่ได้แสดงความคิดของคุดจนกระทั่งเขาพูดกับบัวคำเมื่อเข้านอนว่า “เราต้องการอย่างอื่นไม่ใช่ไหเปล่า” (100) และ “แค่ฝันถึงไหเปล่า ฉันก็อายุแฉ่อยอยู่แล้ว แกยังจะให้ฉันเอามันไปเร่ขายอีกหรือ” (101) มุมมองภายในที่ผู้เล่าล่วงรู้ความคิดของคุดในตอนจบ (หลังจากที่เขาโต้แย้งกับบัวคำและยืนยันจะทำงานหนักโดยไม่ยอมให้ใครมาเข้าฝัน) ปรากฏในคำบรรยายที่ท้าย ซึ่งย้ำทัศนคติของผู้แต่ง ผ่านผู้เล่าเรื่อง

ข้างนอกบ้าน ลึกเข้าไปในป่า จิ้งหรีดและเหล่าแมลงต่างๆ กรีดเสียงแหลมแทรกอยู่ในความมืดและหนาวเย็น คุดคิดถึงกองฟืนที่ตัดไว้ด้วยแรงกายของตน เขาสามารถนึกเห็นภาพมันได้อย่างชัดเจน ตลอดคืนนั้นเขาหลับสนิทด้วยความเหนื่อยอ่อน และไม่มีใครมาเข้าฝันเขาเลย (103) (เน้นโดยผู้วิจัย)

เห็นได้ว่า คุณเป็นตัวละครตัวเดียวที่คิดและกระทำต่างจากคนอื่น ความเด่นของเขาขึ้นอยู่กับว่าเป็นตัวละครที่ผู้เล่าเรื่องให้เหตุผลการกระทำด้วยมุมมองภายในซึ่งสร้างความประทับใจ

“มากับลมฝน” เป็นเรื่องที่ใช้มุมมองภายในแสดงปฏิกิริยาในประสบการณ์ของตัวเอก เช่น เขา “รู้สึกเย็นเยียบ” (27) “รู้สึกเย็นเยือกจนร่างสะท้าน...เกิดความเปล่าเปลี่ยวอย่างรุนแรงขึ้นทันที” (28) ผู้อ่านได้รับรู้ว่า เขาคิดอย่างไรกับการต่อสู้ของพังพอนกับงูเห่า เขา รู้สึกอย่างไรเมื่อถูกกัดจนคิดจะคลานกลับเข้าหมู่บ้าน ด้วยเหตุผลที่ “ในหมู่บ้านมีคนรู้วิธีการรักษาพิษงู” (28 - 30) นั้นแสดงว่าเขาเห็นคุณค่าของสังคมที่เป็นแหล่งความรู้ เมื่อเชื่อมโยงกับบทสนทนากับเพื่อนในอดีตที่ว่า “ความวุ่นวายทุกวันนี้ล้วนเกิดจากค่านิยมและความเคยชินผิดๆ” ในการรวมกลุ่มเป็นสังคม (26 - 27) ก็จะเห็นได้ว่าการเรียนรู้คุณค่าของสังคมหลังจากความเข้าใจว่าตนคิดสุดโต่งเกิดขึ้นเมื่อสายเกินไปและความยึดมั่นความคิดของตัวเองนำไปสู่หายนะของชีวิต

ขณะที่ผู้เล่าเรื่องใน “ศึก” ใช้มุมมองภายนอกบรรยายความน่ากลัวของภัยธรรมชาติที่อาจทำร้ายมนุษย์ได้ทุกเมื่อ ผู้เล่าก็ใช้มุมมองภายในของสีเท็มที่แสดงการขับเคี่ยวต่อสู้ระหว่างมโนธรรมกับความโลภอย่างหนักหน่วง ดังปรากฏในความคิดของตัวละครว่า

กองไฟบนฝั่งมอดสนิท เหลือแต่ความมืดมิด เสียงสายน้ำไหล เสียงดิน ริมตลิ่งถูกเข่าพัง และเสียงปลากดที่ร้องอยู่เบื้องล่าง สลับกับเสียงแมลงต่างๆ จากความมืดบนฝั่ง ทำให้จิตใจของสีเท็มฟุ้งซ่าน

อากาศหนาวเย็นขึ้นทุกทีจนต้องนอนขดภายใต้ผ้าห่มผืนบาง สีเท็มพยายามข่มประสาทแต่ไม่อาจหลับ ความคิดที่เคยผุดขึ้นครั้งหนึ่งหวนกลับมาหลอนอีก เขารู้สึกอึดอัดกระสับกระส่าย

“อย่าไปคิดอย่างนั้น” เขาพร่ำบอกตัวเอง “เราต้องไม่ทำอย่างนั้น”

“เราต้องเคารพแก่” เขาพูดกับตัวเอง “ต้องดีต่อลุงบุญปลุก เราจะทำอย่างนั้นไม่ได้ วันพันโทษแกยังไปรับเราถึงหน้าประตูเรือนจำ แกร็กเราเหมือนลูก”

สีเท็มรู้ว่าในการเดินทางคราวนี้ลุงบุญปลุกนำเงินติดตัวมาจำนวนหนึ่งสำหรับซื้อสินค้า เขาเคยคิดจะหนีเตลิดไปยังจังหวัดห่างไกล แต่ยั้งติดขัดอยู่เรื่องเงิน พวกเพื่อนฝูงรอเขาอยู่ยงที่นัดพบและกำชับให้เขาไปสมทบให้ได้

“เราไม่ต้องทำร้ายแก่ก็ได้” สีเท็มบอกตัวเอง “เราเอาเฉพาะเงินอย่างเดียวก็พอ” “แต่ถ้าแก่สู้ละ” อีกใจหนึ่งถาม “แกไม่สู้หรอก” เขาแก้ตัว

“แกต้องสู้แน่นอน” “แกมีดาบอยู่ข้างตัวด้วย” “ถ้าอย่างนี้ก็จำเป็น” ใจหนึ่งบอก “เราต้องป้องกันตัว แวงสักทีก็คงอยู่” “อย่าคิดอย่างนั้นเลยนะ” “คราวก่อนติดคุกก็เพราะเรื่องอย่างนี้ เราน่าจะเลิกได้แล้ว”

เขาคิดถึงความสนุกครั้งเก่าก่อนกับเพื่อนห้าหกคน มั่วสุมกันอยู่ตามแหล่งต่างๆ เขารู้ว่าควรปลีกตัวออกห่าง แต่ไม่เคยจริงจังสักที เขาร่อนเร่เรื่อยเปื่อย ไม่ยอมทำงานอะไร เคยอยากจะทำอะไร แต่จนกระทั่งพ่อตายก็ยังไม่มีโอกาสได้ทำอะไรตามที่คิดไว้

“อย่างน้อยเราต้องเห็นแก่พ่อ เขาอุตส่าห์ฝากเราไว้กับลุงบุญปลูกแล้ว”

เขารู้ตัวเสมอว่าอยากทำอะไร และต้องการอะไร แต่มักพ่ายแพ้ต่อความต้องการลึกลับที่แฝงอยู่เสมอ การลักเล็กขโมยน้อย การร่วมกับเพื่อนเข้าปล้นชาวบ้าน ตลอดจนการยิงกันในวงไฟ (39 - 41) (เน้นโดยผู้วิจัย)

การเล่าเรื่องโดยใช้มุมมองภายใน นอกจากแสดงความขัดแย้งภายในใจของตัวละครที่รุนแรงแล้วยังมีพลังโน้มน้าวใจให้อ่านเห็นใจและเอาใจช่วยสี่เท็มให้รอดพ้นจากการคุกคามของความคิดชั่วร้าย เช่นเดียวกับตอนที่ซุงหนีบข้อเท้าเขา การตัดสินใจตัดข้อเท้าตัวเองเพื่อรักษาชีวิตตนเองและผู้อื่นสร้างความชื่นชมในความกล้าหาญของเขาอันแสดงว่าเขาเอาชนะความคิดชั่วร้ายของตนได้อย่างสมภาคภูมิ

ขณะที่ “เช้าวันหนึ่ง” เล่าเรื่องผ่านสายตาของน้อมที่แสดงปฏิกิริยาทางอารมณ์ควบคู่กับความรู้สึกนึกคิดที่ปรับเปลี่ยนอย่างรวดเร็ว ตั้งแต่เสียดายห่าน โกรธงูที่กินห่านและกลัวภัยที่อาจเกิดขึ้นกับตนตามความเชื่อในวิถีพื้นบ้าน ทำให้ผู้อ่านเห็นอิทธิพลของความเชื่อดั้งเดิมที่อยู่ในสังคมไทย

2. การใช้ผู้เล่าเรื่องและมุมมองของนิคม รายยาว ในเรื่องสั้นยุคศตวรรษที่สิบโหล

ผู้วิจัยจะวิเคราะห์มุมมองในเรื่องสั้นยุคนี้จำนวน 3 เรื่อง และ เรื่องสั้น “สาบเสื่อ” ที่เขียนในยุคโลกาภิวัตน์ งานในยุคนี้ นิคมยังใช้มุมมองและผู้เล่าเรื่องเช่นเดียวกับยุคแสวงหา คือ ผู้เล่าเรื่องที่ไม่ใช่ตัวละครในเรื่องดังนี้

2.1 ผู้เล่าเรื่องแบบผู้รู้ที่เน้นมุมมองภายนอก

ใน “บ้ายของหมอกควัน” และ “เป็นลม” มุมมองภายนอกปรากฏในคำบรรยายเหตุการณ์และบทสนทนา ผู้เล่าบรรยายฉากเส้นทางที่ชาวบ้านเดินทางไปรับศพญาติ ยากลำบากและห่างไกล แสดงทุกข์ของคนจน ซึ่งถูกมองข้ามแม้แต่ความรู้สึกอันละเอียดอ่อน

ทางเดินเป็นดินลูกรังสีแดง เมื่อเหยียบถูกเม็ดแข็งๆ ตรงทางชันมักจะ
ลื่นไถล พื้นดินบางตอนเป็นแผ่นหิน มีร่องน้ำฝนเซาะคดไปคดมา ต้นไม้
ใหญ่สองข้างทางร่มครึ้ม ชั่วเดินอยู่ท้ายขบวน นางแหงนมองขึ้นไปยั้งยอด
ไม้ที่เห็นลึบๆ บนยอดเขา แล้วหันมาพูดกับโล้ด

.....

ทางแคบลงจนต้องเดินเรียงหนึ่ง เสียงเท้าย่ำบนใบไม้แห้งดังชัดเจน
จากหัวขบวนถึงท้ายขบวน ด้านขวาเป็นเชิงผาสูงชัน ด้านซ้ายเป็นหวมอง
ลงไปข้างล่าง เห็นยอดไม้ติดต่อกันเป็นพืดไกลลึบ ถัดออกไปตรงสี่เทา
หม่นใกล้ขอบฟ้า มีสายธารสะท้อนเป็นประกายแดด คดเคี้ยวหายเข้าไปใน
สีเขียวของดงไม้ตรงบริเวณที่แม่น้ำพังงาไหลผ่าน (114 – 115)

การใช้มุมมองภายนอกด้วยการบรรยายและบทสนทนาของตัวละคร ในภาวะ
แห่งความสูญเสียและยังไม่พบความกระจ่างโดยไม่พยายามแสดงมุมมองภายใน นับเป็นกลวิธีที่
กระตุ้นให้ผู้อ่านเอาใจใส่กับคำบรรยายพฤติกรรม และคำพูดของตัวละคร เพื่อทำความเข้าใจให้
ได้ว่าอะไรคือสิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ในสิ่งที่เห็นภายนอก ทั้งอารมณ์ความรู้สึกกับปัญหาและมูลเหตุ
ของปัญหา

ส่วนใน “สาบเสือ” นิคมใช้มุมมองภายนอกที่ลวงรู้จิตใจของตัวละคร ดึงเห็น
จากความไม่พอใจที่ต้องเดินทางมาประสบความลำบาก ทั้งยังบ่งชี้ว่าธนาไม่ได้เข้าใจความ
หมายที่แท้จริงของตัวเอง

เมื่อตอนที่ธนาเริ่มรู้สึกเหนื่อยและล้าใจนั้น เขาตามไก่อฟ้าหน้าเขี้ยว
ขึ้นไปบนเขาร่วมชั่วโมงแล้ว เขาลอดใต้พุ่มไม้ ข้ามโขดหิน อ้อมซุ้มไฟ
และปีนขึ้นหน้าผา ไก่อฟ้าตัวนั้นมันเปรี้ยวมาก มันมุดเข้าพุ่มหญ้าเดิน
ออกไปที่โล่งและกางปีกบินต่ำๆ เรี่ยผิวดินในบางครั้ง ใบหน้าและเหนียง
คอสีเขียวมันสะดุดตามาก มันสดใส เปล่งประกาย หนาและเข้ม คูลิกลับ
เหมือนหน้ากากโบราณ ธนาเพ่งมองมันไม่วางตาขณะที่เท้าทั้งสองก้าวตาม
ไม่หยุด เขาลุยฝ่าดงหนามเถาว์วัลย์ที่พันยั่วเยี้ย และกิ่งไม้ที่ครูดตามตัว เขา
คงไม่หยุดถ้าไก่อฟ้ายังไม่หายลับไปจากสายตา เขาวิ่งพล่านไปมา เขย่าพุ่ม
ไม้ ตะโกน ก้มลงมองลอดเข้าไปตามซอกของกิ่งไม้ แต่ก็ไม่เห็นแม่แวน
เดี่ยวของปลายชนปีกสีทองแดงสลบน้ำเงินของมัน

.....

- - นี่ฉันขึ้นมาถึงนี้ได้ยังไง - - ... เขาหัวเราะขบขันตัวเองที่จ่อจ่อ
อยู่กับไก่อฟ้าจนไม่ได้ยินเสียงอะไรอื่น

.....

ธนาหัวเราะ ไซ่ ขึ้นยอดเขา นั้นต่างหากที่เป็นเป้าหมายที่แท้จริง ขึ้นยอดเขา ไม่ใช่ไล่ตามไก่ฟ้า แต่ที่จริงถ้าไม่เห็นไก่ฟ้า เขาก็ไม่แน่ใจว่าจะขึ้นมาบนนี้หรือเปล่า เขาคิดจะขึ้นยอดเขาตั้งนานมาแล้ว ตั้งแต่วันแรกที่มาทำสวนและได้เห็นภูเขาสูงนี้ เขาเคยพูดกับเถิน -- เราขึ้นไปบนนั้นกันไหม -- เถินตอบว่าไปซิ -- แล้วจึงถามทีหลังว่า -- จะขึ้นไปทำไม -- เขาไม่รู้จะตอบว่าอย่างไร แต่ก็พูดว่า -- ก็ขึ้นไปนะซิ (149 – 150)

.....

ไซ่ ทนอีกหน่อย ฉันรู้ แต่ทำไมฉันต้องขึ้นมาบนนี้ด้วย ทำไมฉันต้องมาทนอนอยู่ตรงนี้ ฉันไม่จำเป็นต้องมาด้วยซ้ำ ฉันน่าจะโทรศัพท์ มาสั่งงานก็พอหรือมาตรวจแค่นั้นสวน หรือมาอยู่โรงแรมที่ถูกกัด แล้วให้เขาทำรายงานส่งที่นั่นเหมือนกับตอนประชุมกรรมการ พวกเขาก็ไปพักผ่อนที่นั่น พวกเขาเป็นผู้ถือหุ้ทำสวนปาล์ม แต่หลายคนไม่เคยเห็นต้นปาล์มเลยก็มี -- เสี่ยงลมน่าเกลียดจัง พัดเป็นบ้าอยู่ได้ --- (155)
(เน้นโดยผู้วิจัย)

เมื่อพิจารณาคำพูดของธนาที่แสดงความโกรธเกินควบคุม ประกอบกับคำถามที่ว่า “แต่ทำไมฉันต้องขึ้นมาบนนี้ด้วย ทำไมฉันต้องมาทนอนอยู่ตรงนี้” ปรากฏชัดว่าเขากล่าวโทษอีกฝ่ายว่าเป็นเหตุให้ตนลำบาก หรือยื่นกรานว่า เขาไม่ต้องการขึ้นมาบนยอดเขาเองแต่ที่เขาต้องลำบากเช่นนี้เพราะเถินคะยั้นคะยอ ธนามิได้ไตร่ตรองว่า “เขาตามไก่ฟ้าหน้าเขี้ยวขึ้นไปบนเขาร่วมชั่วโมง” (149) แล้วมีเถินเป็นฝ่ายติดตาม

ส่วนเถินนั้นผู้อ่านได้รู้ว่าคิดต่างจากธนา จากคำบรรยายที่เป็นมุมมองภายนอก
ดังนี้

...ทุกครั้งที่เขา (ธนา) ไปสวน เถินก็จะชวนเขาด้วยคำถามเดิมว่า -- จะขึ้นเขากันหรือยัง -- บางทีก็ใช้คำพูดว่า -- จะไปบนโน้นกันละยัง -- ซึ่งเขาก็แสดงท่าทางกระตือรือร้นอยากจะไปแต่ก็ขอผัดผ่อนทุกที -- เอาไว้วันใหม่เถอะ ต้องขึ้นไปให้ถึงบนโน้นให้ได้มองเห็นอยู่ตรงนั้นเอง ง่ายจะตาย ขึ้นได้สบาย --

ธนาไม่ถามอีกแล้วว่า จะขึ้นไปทำไม เพราะเถินเคยตอบว่า -- ขึ้นไปสูดอากาศบริสุทธิ์ไปให้มันใกล้เมฆอีกหน่อยหนึ่ง ไปข้างบนเพื่อมองลงมา

ข้างล่างเห็นภาพกว้างไกลลึบตา และเพื่อรู้ว่าเราได้ขึ้นไปแล้ว -- (150 - 151)

ในส่วนที่เป็นสัญลักษณ์ให้ตีความได้ว่าคนทั้งสองมีสัญชาติญาณสัตว์ป่าไม่ต่างกัน ผู้เล่าใช้มุมมองภายนอก โดยแสดงแต่คำบรรยายและบทสนทนาแทรก ดังต่อไปนี้

ธนาตะโกนให้เถินหยุดพูด และกระโจนเข้าไปใส่เขา ทั้งสองพืดเหวี่ยงกัน จนล้มลงพื้น และกลิ้งลงเนินไปยังซุ้มไฟข้างล่าง

แล้วทันทีทันใด เขาทั้งสองรู้สึกเหมือนตัวถูกจับเหวี่ยงขึ้นในอากาศและลอยค้างอยู่ข้างบน มีเสียงกระดิ่งที่ห้อยอยู่ปลายไม้ไผ่ดังรัวไปมาตามแรงเหวี่ยง เขาทั้งสองถูกเชือกรัดห้อยอยู่ข้างซุ้มไฟ กว่าที่รู้ว่าเขาหล่นเข้าไปติดแล้ว ก็ตอนที่เขาเห็นชาวบ้านเดินถือไฟฉายตามกันเข้ามา

กว่าชาวบ้านจะปลดธนาและเถินออกจากแร้วได้ ก็ทุลักทุเล ตอนนั้นมีตมมากแล้ว แม้ผู้ใหญ่บ้านจะบอกให้เขาพักค้างคืนที่บ้าน ก็ไม่เป็นผล ทำทางทั้งสองคนดูแย่มาก แต่พอชาวบ้านช่วยกันยกรถขึ้นจากหล่ม พวกเขาก็ขับออกไปจากที่ตรงนั้น

ใครในหมู่บ้านต่างก็รู้ว่าผู้ใหญ่บ้านเป็นคนชอบพูดอะไรเกินจริง และเหลือเชื่อ แต่บางครั้งก็มีอะไรบางอย่างที่ต้องถามจากแก เพราะไม่รู้จะไปถามใคร ชาวบ้านที่อยู่ริมคลองมาหาผู้ใหญ่บ้านในเช้าวันรุ่งขึ้น และถาม -- ได้ข่าวว่าเมื่อคืนตกเสือได้หรือ --

-- ไซ้ -- ผู้ใหญ่บ้านตอบ “ตั้งสองตัวนะ เสือโคร่งลายพาดกลอน ปล่อยไปหมดแล้ว”

-- แหม เสียตายจริง ฉันว่าจะมาดูสักหน่อยนะ -- (156 - 157)

2.2 ผู้เล่าเรื่องแบบผู้รู้ที่เน้นมุมมองภายใน

“อุหมั่ง” ใช้มุมมองภายในแสดงความรู้สึกนึกคิดของตัวเอกที่เชื่อมโยงกับการดำเนินชีวิตของคนสองกลุ่ม คือ เพื่อนและคนรักของเธอ ที่เอาจริงเอาจังกับงานเพื่อความมั่นคงของชีวิตซึ่งใช้วัตถุเป็นเครื่องวัด กับคนใช้ชายชาวประมงที่มีความเอื้อเฟื้อต่อคนใช้ด้วยกัน และให้ค่าต่อชีวิตที่เป็นสุขโดยไม่ต้องอาศัยเปลือก ตอนที่นำเสนอใจคือตอนที่ตัวเอกหญิงคิดทบทวนถึงลักษณะของอุหมั่งที่ไม่กล้าออกจากเปลือกเทียบเคียงกับกลุ่มคนที่เธอรูจัก ดังนี้

ปูเสฉวนโผล่หัวออกมาจากเปลือกหอยในมือเธอ แล้วรีบหटकกลับ
เข้าข้างในทันที ที่เธอพลิกมันขึ้นดู ทำไมมันซี้ลาดอย่างนี้ล่ะ เธอคิด
หวาดกลัวแม้แต่จะออกมาถูกแสงสว่างข้างนอก เธอรู้ว่า ตรงปลายหาง
ของมันมีครีบแข็งงอเป็นตะขอสำหรับเกี่ยวเปลือกหอยเพื่อยึดตัวมันไว้
มันจะไม่ยอมคลายตะขอ แม้ว่าตัวมันจะถูกดึงจนขาดก็ตาม

ข้างรักเปลือกจริงๆ เธอคิด จะมีอะไรอื่นเหมือนอุหังอีกไหมนะ
มันเกี่ยววิงหาเปลือกมาห่อร่างแล้วยึดมันไว้แน่น มีความพอใจและ
มั่นใจว่าในเปลือกนั้นเป็นที่ที่มีความสุขและปลอดภัยที่สุด

เธอคิดถึงเพื่อนชายที่ว่าจะมาวันนี้ พร้อมกับชะเง้อไปทางขอบฟ้าด้าน
ที่เมืองตั้งอยู่ ป่านนี้เขาคงไม่มาแน่ เลยเวลาไปมากแล้ว เพื่อนๆ ผู้หญิง
ของเธอก็เช่นกันคงไม่มีใครมา พวกเขาทำงานบริษัทเงินทุนหลักทรัพย์
บางคนทำธนาคาร คนที่ทำราชการก็มี คราวก่อนที่ไม่มีใครมาตามนัดนั้น
พวกเขาให้เหตุผลว่าต้องทำงานล่วงเวลา เธอรู้สึกเห็นใจ และคิดว่าวันนี้
พวกเขาจะต้องทำงานล่วงเวลาอีก

เธอมองไปยังเกาะที่ตะคุ่มอยู่ลิบขอบฟ้า รู้สึกอยากจะไปที่นั่น เสียง
เรือหางยาวแล่นมาทางโค้งหัวแหลม เธอหันมองตามขณะมันกำลังอ้อมจาก
หลังเกาะ เธอนึกถึงคนใช้ชาวประมงคนนั้น เธอรู้ว่าบ้านเขาอยู่ที่นั่น
อ้อมไปจากตรงนั้นนิดเดียว เขาเคยชวนเธอไปเที่ยวด้วย มันจะเป็นไปได้
ยังไง เธอคิดในใจ ก็ตัวเขามีสายน้ำเกลือห้อยระยงระยงอย่างนั้น
เขาไปไม่ได้หรอก เขาช่างไม่รู้เรื่องนี้เลยนะ แต่ว่าที่จริงสายน้ำเกลือมัน
ก็คงไม่ติดตัวเขาอยู่อย่างนั้นตลอดไปหรอก เธอเผลอยิ้มออกมาเมื่อ
คิดถึงตรงนี้ (150 - 151) (เน้นโดยผู้วิจัย)

การใช้มุมมองภายในทำให้ผู้อ่านเข้าใจกระบวนการคิดของตัวละครตั้งแต่การเห็น
อุหังที่โผล่ออกจากเปลือกหอยในมือ แล้ว “รีบหटकกลับเข้าข้างในทันทีที่เธอพลิกมันขึ้นดู”
พฤติกรรมของอุหังกระตุ้นให้ตัวเอกตั้งคำถามว่า “ทำไมมันซี้ลาดอย่างนี้...หวาดกลัวแม้แต่จะ
ออกมาถูกแสงสว่างข้างนอก” และ “จะมีอะไรอื่นเหมือนอุหังอีกไหมนะ” คำถามของตัวเอก
ชวนให้ผู้อ่านครุ่นคิดถึงวิถีที่ตัดกันของกลุ่มคนที่ตัวเอกนึกถึง คือ เพื่อนๆ ของเธอ และคนใช้
ชายชาวประมง การที่กลุ่มเพื่อนของเธอให้เหตุผลว่า “ต้องทำงานล่วงเวลา” แสดงถึงการ
คร่ำเคร่งในหน้าที่จนกลายเป็นพันธะที่บรรดาเพื่อนของเธอมีอาจผลหรือปลื้มตัวออกมาได้
เมื่อเธอคิดว่าพวกเขาคงไม่ได้มาเกี่ยวกับเธอ “เธอรู้สึกเห็นใจ และคิดว่าวันนี้พวกเขาจะต้อง
ทำงานล่วงเวลาอีก” น่าสนใจว่าเธอได้มองไปยังเกาะในฝันที่ชายชาวประมงเล่าให้ฟัง การนึก

ถึงคนใช้ชายชาวประมงกระตุ้นให้เธอได้ฟังพินิจถึงบางสิ่งบางอย่างที่ว่า เธอเชื่อว่าคนใช้มืออาจพาเธอไปเที่ยวเกาะในฝันได้เพราะเขามี “สายน้ำเกลือห้อยระยงระยางอย่างนั้น” แต่แล้วเธอก็เกิดความคิดขัดแย้งขึ้น “แต่ว่าที่จริงสายน้ำเกลือมันก็คงไม่ติดตัวเขาอยู่อย่างนั้นตลอดไปหรอก” การใช้มุมมองภายในแสดงลำดับความคิดของตัวละครเช่นนี้ ช่วยให้ผู้อ่านได้เข้าใจว่าแท้จริงแล้วสิ่งผูกมัดภายนอกสามารถแก้ได้โดยง่าย หากแต่พันธนาการที่ผูกโยงด้วยความอยากได้ใคร่มีตามค่านิยมที่มุ่งสร้างสมความมั่งคั่งทางโภคทรัพย์ ยากที่จะสลัดให้หลุดพ้นออกไปได้

ขณะที่ผู้เล่าใน “เป็นลม” ใช้มุมมองภายนอกบรรยายเหตุการณ์และการทำงานของจอมที่ลำบากเสี่ยงอันตรายจากธรรมชาติและผู้คนที่ไม่คุ้นเคย

จอมเป็นคนขี้มือหนึ่ง บ่ามือสอง และขี้เป็นมือฝึกขับ ที่ต้องเริ่มจากงานดูแลทั่วไป คอยเติมหม้อน้ำ อัดจารบี ตรวจน้ำมันเครื่อง น้ำมันเชื้อเพลิง ตลอดจนเตรียมอาหารและช่วยงานจิปาละ พวกเขาeronแรมไปกับรถแทรกเตอร์เพื่อรับจ้างเปิดป่า และปรับผิวดินตามที่ต่างๆ ในฤดูแล้งงานมาก บางที่ต้องทำทั้งกลางวันกลางคืน ในฤดูฝนงานน้อย รถทำงานลำบาก พวกเขาเคยอยู่เฉยๆ เป็นเดือนที่พัทลุง นั่งนอนดูสายฝนที่ตกลงมาทุกวัน

งานต้นปรับที่ดินทำนาที่พัทลุงทำงาน นายอยู่ใกล้หมู่บ้าน พวกเขาที่พักและอาหารในบ้านของผู้ว่าจ้าง ผิดกับงานสวนปาล์มนี้ อยู่ในป่าลึกห่างไกลผู้คน ต้องกางเต็นท์นอนบนดิน ลมแรงจนเต็นท์ปลิวบ่อย อาหารการกินไม่สะดวก ใช้มาลาเรียชุกชุม บางที่เจอปัญหาจี้ปล้น ช่มชู่เอาน้ำมันและแย่งชิงรถแทรกเตอร์

คนท้องถิ่นบางคนสุขภาพ นุ่มนวลและเอื้ออารี มีอยู่ครั้งหนึ่งคนในหมู่บ้านหิวกล้วยมาฝากหิวหนึ่ง “เอาไว้กินตอนหิว” เขาพูดด้วยสำเนียงห่วงใย “ถ้ามีปัญหาอะไรให้ช่วย บอกนะ” แล้วมองไปที่ถังน้ำมัน พร้อมกับยื่นถังเปล่าที่หิวติดมือออกมาข้างหน้า “ช่วยถายน้ำมันให้สักถังซิ”

พวกเขาบางคนมาเยี่ยมและพูดคุยด้วยบ่อย บางคนก็มากินข้าวด้วยถือปืนติดตัวตลอดเวลา เมื่อรู้สึกว่สนิทสนมพอสมควรแล้ว ก็พูดอย่างเป็นกันเองว่า “ไปต้นที่ให้ผมหน่อยซิ” “ช่วยโค่นต้นไม้ในไร่ผมสักแปดต้นแก้ต้นซิ” “ไปลากซุงออกจากคลองหลังบ้านผมหน่อย” การทำงานของรถแทรกเตอร์คิดค่าจ้างเป็นรายชั่วโมง แต่คนเหล่านี้ขอให้ทำฟรี ไม่ต้องจ่ายเงิน สถานที่ที่จอมและเพื่อนทำงานมักเป็นที่ห่างไกลและเปลี่ยว มีโจรชุกชุม จอมมักจะกลัวและไม่กล้าปฏิเสธคำขอของพวกเขา (132 – 133)

ในตอนที่ยอมเสียชีวิต ผู้เล่าใช้มุมมองภายในแสดงความคิดคำนึงสุดท้ายของตัวละครว่า

บ่าวขึ้นรถ แล้วเดินหน้าถอยหลัง ดันต้นไม้ที่ขวางหน้า เสียงเครื่องยนตร์ระงม ในวงล้อมของหุบเขา ลมเย็นพัดแรง ยอดอ้อปลิว จอมเอนตัวนอนข้างซุ้มไฟ จนแสงแดดเปลี่ยนทิศลาดเข้าใบหน้า เขาลุกขึ้นหาร่มใหม่แล้วลงนอนหลังพุ่มพงอ้อ ที่มีเสียงลมพัดใบเสียดสีกัน ต้นมันเปราะบางและอ่อนไหวขึ้นเป็นพุ่มโปร่งคล้ายม่านบาง ลมเย็นพัดเอื่อย เขาเคลิ้มหลับอย่างอ่อนเพลีย ฝันถึงบ้าน ถึงลูกชาย ฝันถึงแทร็กเตอร์ที่มันคงแข็งแรง คอยปกป้องและเลี้ยงชีวิตเขา ฝันถึงที่ดินที่จะไถคืน และต้นกาแฟเขียวขจี สำนึกสุดท้าย เขาคลับคล้ายคลบคลาว่าได้ยินเสียงอะไรที่คุ้นเคยมานาน มันสั้นระรัว ทั้งกังวานนุ่มนวลและแผดก้องใกล้เข้ามา ก่อนที่สติจะดับวูบลง (137 – 138)

การใช้มุมมองภายในทำให้ผู้อ่านเข้าใจ ความไฝฝันของจอมที่ปรากฏเป็นครั้งสุดท้ายในความฝัน โยงกับความสำคัญของเงินจำนวนหนึ่ง ที่จอมต้องการไปไถที่ดินทำสวนกาแฟ เพราะนั่นคือหนทางที่ทำให้เขาได้อยู่พร้อมหน้าพร้อมตาครอบครัว ซึ่งเป็นความสุขสูงสุดในชีวิตของคนเล็กๆ แต่ความฝันต้องพังลงพร้อมกับการจบชีวิตเพราะความบังเอิญและอำนาจของวัตถุ อันเกิดจากเทคโนโลยีที่คนคิดขึ้นมาเพื่อหาผลประโยชน์ จอมตายด้วยวัตถุที่เขารักและรู้สึกปลอดภัยที่ได้อยู่ใกล้ อันจัดเป็นกลวิธีที่เรียกว่าการแฝงนัย(irony)

การใช้มุมมองภายนอกอีกครั้งในตอนจบ ที่พ่อของจอมตอบคำถามหลานปู่ว่า “ตายช้านะซี” โดยให้เหตุผลว่า “ถ้ามันตายก่อนนี้สักปี ก็ทันได้ไถที่ดินมาให้มันแล้ว” (140) ซึ่งเป็นวิธีเล่าที่เสียดสีว่าคนจนไม่ว่าจะเป็นหรือตายก็ดูไร้ค่า หากจำเป็นต้องตายก็น่าจะตายอย่างมีค่ามากกว่าตายอย่าง “เป็นลม” ดังชื่อเรื่องซึ่งเป็นคำเท็จ

สรุปกลวิธีการประพันธ์ ในเรื่องสั้นยุคแสวงหากับยุคศตวรรษที่สิบใหม่

เมื่อวิเคราะห์กลวิธีการประพันธ์ของนิคม รายยวา คือ สัญลักษณ์และผู้เล่าเรื่อง และมุมมอง เห็นได้ว่า นิคมเลือกใช้สัญลักษณ์เพื่อผลของการสื่อสาร เพราะสำหรับนิคม สัญลักษณ์คือเครื่องมือและวิธีการอธิบายความหมายที่เขาต้องการสื่อสาร หรือกล่าวได้ว่า สัญลักษณ์เป็นเครื่องมือสื่อความหมายที่ใช้แทนการบอกอย่างตรงไปตรงมา ที่ช่วยให้การสื่อ

ความหมายและการรับสารชัดเจนซึ่งน่าจะหมายถึงความชัดของความคิดและอารมณ์ควบคู่กัน แต่ถ้าเอาสัญลักษณ์ออกจากงานเขียนทั้งหมด ก็ยังอ่านได้เรื่องอยู่ แต่อาจจะเป็นอีกระดับหนึ่ง

กล่าวได้ว่านิคมประสบความสำเร็จในการใช้สัญลักษณ์ให้ผู้อ่านเข้าใจ และรับรู้ การสื่อความหมายอีกระดับหนึ่งจากการอ่านเอาเรื่องตามธรรมดา นิคมใช้สัญลักษณ์สื่อความหมายในระดับลึกถึงขั้นปรัชญาที่มุ่งสร้างความเข้าใจในการดำรงอยู่ของคน เมื่อพิจารณาสัญลักษณ์ของนิคม รายยาวในเรื่องสั้นยุคแสวงหา สามารถแบ่งออกได้ 4 กลุ่มคือสัญลักษณ์ในฉาก สัญลักษณ์ในพฤติกรรม สัญลักษณ์ในวาทะ และสัญลักษณ์ในหลายองค์ประกอบ

สัญลักษณ์ในฉากที่โดดเด่นได้แก่ ฉากบนต้นไม้ที่ชายชวานาปีนขึ้นไปเก็บลูกนกบนยอดไม้สูง ใน “คนบนต้นไม้” ที่แสดงความไฝฝืนซึ่งขัดกับการกระทำของตัวเองเพื่อสื่อความหมายว่า トラบโดที่มนุษย์ยังขาดความฉลาดเฉลียวไม่ได้ และยังมีหมกมุ่นในความทุกข์ของตนจนละเลยความใส่ใจในความทุกข์ของผู้อื่นแล้ว การแก้ปัญหาของตนด้วยการสร้างปัญหาให้ผู้อื่นก็คงจะหมดลงได้ยาก ส่วนใน “ศึก” ฉากภยธรรมชาติในการล่องเรือสื่อภารกิจที่ต้องต่อสู้ในชีวิตและการทำงาน ขณะเดียวกันในฉากที่ตัวละครมีความขัดแย้งภายใน ก็มีการต่อสู้ภายในจิตใจของสี่เทิ้มระหว่างมโนธรรมกับความคิดฝ่ายต่ำ สัญลักษณ์ที่เด่นในฉากนี้คือจระเข้ (ในจินตนาการ) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจอันลึกลับในจิตใจ เมื่อโยงกับปัญหาของสี่เทิ้ม อำนาจนี้ก็คือความโลภ อำนาจจากความต้องการที่เขาต้องกำจัดให้ได้ เพื่อคงความเป็นคนเอาไว้ การแทรกสัญลักษณ์ช่วยให้เห็นความจำเป็นต้องการต่อสู้กับอำนาจฝ่ายต่ำอย่างเข้มข้น แต่สุดท้ายสี่เทิ้มก็ชนะศึก แม้เขาต้องแลกกับความเจ็บปวดและความพิการทางกาย เมื่อยอมเสี่ยงชีวิตช่วยลูกบุญปลูกผู้มีพระคุณ การต่อสู้ภยธรรมชาติเพื่อช่วยชีวิตลูกบุญปลูกและคนทั้งเรือเป็นเหตุให้เขาต้องฟันข้อเท้าตนเองให้ขาดเพื่อคงความสมบูรณ์ของจิตใจเอาไว้

ขณะที่ ใน “ความเปลี่ยนแปลง” ผู้แต่งเน้นฉากในกรงที่วิทย์พยายามสร้างให้นกอยู่อย่างสะดวกสบาย เป็นความสุขสบายซึ่งสร้างขึ้นเพื่อหวังผลคือเงินรางวัล จึงจำเป็นต้องทำลายธรรมชาติของนก ฉากกรงที่สร้างเพื่อกำกับชีวิตนก เสียชื่อเสียงเห็นแก่ตัว การแสดงภาพนกพิราบที่ประสบชะตากรรมด้วยน้ำมือมนุษย์จึงสามารถปลุกมโนธรรมของผู้อ่าน เชื่อมโยงกับความโหดร้ายของสงครามที่ชาติมหาอำนาจคุกคามชีวิตของผู้บริสุทธิ์เพื่อครองอำนาจ ดังที่ผู้แต่งแทรกข่าวเหตุการณ์ในสงครามเวียดนาม ภาพของนกพิราบที่ถูกรังแกจนมีอาจดำรงชีวิตอย่างปกติ วางเทียบกับชาวสหรัฐอเมริกาเข้ามาทำสงครามเวียดนาม จนเกิดความสูญเสียใหญ่โตด้วยข้ออ้างว่ารักษาสันติภาพ สันติภาพที่กล่าวอ้างเป็นเหมือนนกพิราบซึ่งถูกทำร้ายอย่างบอบช้ำ ใน “ปล่อยนก” นิคมใช้ฉากวัดที่ห่างไกลจากความสงบด้วยกิจกรรมของนักทัศนศาสตร์และผู้ทำมาหากินกับการท่องเที่ยว แสดงบริบทของการทำบุญ ซึ่งในความหมายลึกลงไปเป็นการทำบาปและหลอกลวง สอดคล้องกับสภาพของนกกระจาบที่ถูกปล่อยออกจากกรง สัญลักษณ์ดังกล่าวกระตุ้นบทบาทของคนหนุ่มสาวที่ควรจะต้องคิดแก้ปัญหาสังคมที่ต้นเหตุ การทำบุญที่ห่างไกลจากแก่นธรรมะคงจะหมดไปถ้าแก้ปัญหาได้

ขณะที่สัญลักษณ์ในพฤติกรรมอาจแทรกอยู่ในฉาก ดังตัวเอกใน “ความเปลี่ยนแปลง” กระทำต่อนกพิราบที่ตนเคยเอาใจใส่เลี้ยงดูอย่างประคบประหงม ความเปลี่ยนแปลงของเขาชวนให้ผู้อ่านค้นหาเหตุผลซึ่งแฝงฝังอยู่ในจิตใจของเขาเอง ส่วน พฤติกรรมของน้อมใน “เช้าวันหนึ่ง” ที่จุดธูปขอขมาภูเทือนที่ตนดำไว้ ทั้งๆ ที่มันกินห่าน แสดงปัญหาของคนชนบทซึ่งถูกความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติครอบงำ ความกลัวจนลนลานก็คือการสยบยอมต่ออำนาจอย่างไร้เหตุผล ไม่ต่างจากการยอมถุกยิงเพื่อให้อยู่ยงคงกระพันของสำเร็จ ใน “ต้นทาง” ที่เห็นว่า การทำให้หนังเหนียวตามความเชื่อเป็นวิธีการเดียวในการแก้ปัญหา การกระทำของสำเร็จก็คือการสร้างอำนาจเหนือธรรมชาติ จนอาจจะกลายเป็นการทำลายชีวิตหรือคุณค่าของชีวิต พฤติกรรมของสำเร็จยังเป็นสัญลักษณ์ของการเปิดรับสิ่งชั่วร้ายของคนในยุคที่ไม่คิดจะแก้ไขความเลวร้ายด้วยความดี

ใน “มากับลมฝน” พฤติกรรมของตัวเอกที่ปฏิเสธการมีส่วนร่วมในสังคมจนประสบหายนะถึงชีวิต กระตุ้นความคิดผู้อ่านได้อย่างลุ่มลึก กล่าวคือ ถึงแม้คิดว่าจะหาความสุขจากการดำรงอยู่ในธรรมชาติแต่เขาก็ไม่เข้าใจธรรมชาติและไม่เข้าใจตัวเอง ขณะเขาต้องการความสงบสุข เขากลับทำร้ายชีวิตอื่น และไม่รู้สึกว่าตนก็กระทำการเบียดเบียนเหมือนกัน เขาปฏิเสธการอยู่ร่วมกันของสังคมมนุษย์ พอถูกงูกัดเขาไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ต้องมีหมอรักษาเพื่อให้พ้นจากความตาย พฤติกรรมนี้ขัดกับที่เขาเชื่อมั่นถึงขั้นจะแยกตนออกจากสังคมเพื่อจะได้ไม่มีปัญหาหายนะของตัวละครเป็นผลจากการยึดถือความคิดสุดโต่ง กระทั่งถูกงูกัดเขาเรียกหาคนที่จะมาช่วยเหลือเขา พฤติกรรมนี้เป็นสัญลักษณ์ให้ตีความได้ว่า สังคมมนุษย์เท่านั้นที่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลต่อผู้อื่น พฤติกรรมของตัวเอกจึงเป็นสื่อทางความคิด ที่ว่ามนุษย์ควรตระหนักถึงคุณค่าของอารยธรรมและควรผดุงรักษาไว้หรือแก้ไขให้ดีขึ้นแทนที่จะหลีกเลี่ยง ใน “ฝันแล้ง” การทำลายไฟของคุตก็เป็นสัญลักษณ์ของการทำลายความหวังของความเพ้อฝัน ด้วยการรักษาไว้ซึ่งความตระหนง การใช้เหตุผลและความเชื่อมั่นในตนเองว่า ไม่ต้องรอคอยโชคเคราะห์หรือการหยิบยื่นจากผู้อื่น

สัญลักษณ์ในวาทะ เห็นจากบทสนทนาและคำบรรยายคลื่นสำนึกในแทบทุกเรื่อง “สิ่งที่หล่อนพอจะทำได้” ใช้บทสนทนายระหว่างตัวละครชวนให้ผู้อ่านค้นหาสาเหตุอาการปวดหัวของตัวละครหญิงที่มีอาการบรรเทาได้ด้วยยาแก้ปวด วิธีการตัดสลับระหว่างบทสนทนายกับคำบรรยาย แสดงกระบวนการคิดของตัวละครสร้างความเข้าใจแก่ผู้อ่านว่า อาการปวดหัวของตัวละครเป็นอาการเจ็บป่วยจากความรู้สึกคับแค้นและขมขื่น คำบรรยายสั้นๆ ที่แสดงความทุกข์ของตัวละครเชื่อมโยงกับปฏิบัติการทำร้ายมนุษย์อย่างไร้มนุษยธรรมโน้มนำให้ผู้อ่านตระหนักถึงภัยสงครามที่กระทบมวลมนุษยชาติ

น่าสังเกตว่า นิคมใช้ชื่อเรื่องเป็นวัสดุส่วนหนึ่งของการเล่าเรื่อง ในเรื่องนี้วาทะของผู้เล่าเรื่องปรากฏในชื่อเรื่อง คือ “สิ่งที่หล่อนพอจะทำได้” ก็หมายถึง การร้องไห้ ซึ่งเป็นสิ่ง

เดียวที่พอจะทำได้ในสถานการณ์ที่เต็มไปด้วยความสิ้นหวัง ชื่อเรื่อง “ศึก” ก็เป็นวาทะที่แสดงการประจัญสู้เพื่อชัยชนะซึ่งตัวเอกทำได้สำเร็จ “ปล่อยนก” เชื่อมโยงกับวาทะของตัวเอกชายหลังปล่อยนกว่าไม่รู้สึกได้ปล่อยอะไรเลย คำว่าปล่อยจึงสื่อความหมายตรงกันข้าม ใน “ฝันแล้ง” คำพูดของคุดยีนยันความเชื่อมั่นในวิถีปฏิบัติของตนแทนที่มัวรอคอยการบันดาลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งคำโฆษณาเรื่องการพัฒนาของรัฐว่า “ถ้าอยากฝัน เราก็ฝันเองได้” ฝันในที่นี้คือ เป้าหมายของชีวิตที่ต้องสร้างขึ้นด้วยตนเองด้วยภาวะการตื่น ซึ่งตีความได้ว่า มีความรู้ตัว (สติ) และยืนอยู่บนความจริง ใน “ต้นทาง” ชื่อเรื่องเป็นปริศนามากที่สุดเพราะนอกจากชื่อเรื่องแล้ว ไม่มีคำว่าต้นทางอยู่ในเรื่อง ทางอาจจะหมายถึงทางรอดหรือทางแห่งหายนะก็ได้ ต้นทาง น่าจะตีความได้ว่า ต้นเหตุแห่งความอยู่รอดหรือตรงกันข้าม บทสนทนาระหว่างเยื่อนกับมาณี แสดงว่า พฤติกรรมของสำเร็จบ่งบอกความหลงผิดของคนหลายกลุ่มในสังคมที่เป็นเหตุของ “กำแพง” ซึ่งกั้นขวางความเข้าใจกัน

สัญลักษณ์ในหลายองค์ประกอบ ปรากฏใน “คนดำน้ำ” ผู้แต่งแสดงความแตกต่างในพฤติกรรมที่สะท้อนความคิด ในการดำเนินชีวิตของคน 4 กลุ่ม แทนกลุ่มคนต่างสถานภาพและบทบาทในสังคม คือ ผู้มีอำนาจ นายทุน เกษตรกร และปัญญาชนคนรุ่นใหม่ ลักษณะของคน คนดำน้ำ เป็นสัญลักษณ์ของคนรุ่นใหม่ที่คนกลุ่มอื่นในสังคมไม่เข้าใจ ชวนให้คิดว่า การค้นหาความหมายอย่างแท้จริงอาจไม่ใช่เป้าหมายของคนกลุ่มอื่นที่มุ่งผลประโยชน์เฉพาะตน

เรื่องสั้นของนิคมในยุคศตวรรษที่สี่สิบโหลเน้นปัญหาความเป็นความตายของคนเล็ก ๆ ในสังคมที่รุนแรงขึ้น ขณะที่ความพัวพันกับการต่อสู้แข่งขันทางเศรษฐกิจเป็นเหตุให้สังคมมองข้ามชะตากรรมของคนเหล่านี้ สัญลักษณ์ที่ปรากฏในเรื่องสั้นยุคนี้วิเคราะห์ได้ 3 กลุ่ม คือ สัญลักษณ์ในฉาก สัญลักษณ์ในพฤติกรรม และสัญลักษณ์ในวาทะ

สัญลักษณ์ในฉาก ของ “บ้ายของหมอกควัน” ที่แสดงชะตากรรมแพะสอดร้อยกับการดำรงอยู่ของคนที่มีความเลือกจำกัด ไม่ต่างจากสภาพของคนที่ถูกฆ่าบนภูเขาจนศพเน่าแล้วญาติ ๆ ช่วยกันเผาไฟ ฉากชี้แนะให้ผู้อ่านเทียบเคียงชะตากรรมแพะกับชะตากรรมของคนจนผู้ตกเป็นเหยื่อการแก่งแย่งแข่งขันท่ามกลางอำนาจเถื่อน คนที่ไม่มีทางสู้จำเป็นต้องยอมจำนนต่ออำนาจที่ส่งเสริมด้วยระบบที่ไม่เป็นธรรม ใน “เป็นลม” ฉากที่รถแทรกเตอร์เข้าบุกโค่นป่าเตียนเทียบเคียงได้กับคนที่มีความอำนาจในสังคมคุกคามทำลายคนที่มีทางเลือกน้อย แแทรกเตอร์เป็นประดิษฐกรรมทางเทคโนโลยีที่มีอำนาจทำลายธรรมชาติเพื่อประโยชน์ทางธุรกิจ เมื่อเทียบกับต้นอ้อด้วยแล้วยังเห็นความแตกต่างอย่างสิ้นเชิง คล้ายกับคนเล็กคนน้อยในสังคมที่ถูกคนกลุ่มที่มีอำนาจใช้กำลังคุกคามเบียดเบียนจนต้องยอมศิโรราบเพราะไม่มีกำลังต่อสู้ ใน “สาบเสื่อ” ฉากที่เน้นมากคือฉากภูเขาสูง ซึ่งประกอบด้วยป่า หุบเหว และความยากลำบาก ภูเขาเป็นเป้าหมายในอุดมคติ แต่กว่าจะขึ้นไปถึงได้ ต้องอาศัยความวิริยะบากบั่น การต่อสู้กับตัวเองไม่น้อยกว่า

การต่อสู้ภายนอกทางกายภาพ เมื่อขึ้นสู่จุดมคติ อุปสรรคของการบรรลุจุดมคติ คือ ความไม่สามารถกำราบสัญชาตญาณสัตว์ป่าในตัวของผู้มนุษย์

สัญลักษณ์ในพฤติกรรม ปรากฏดังนี้ สรรวย ตัวละครใน "อุหมัง" มีพฤติกรรมที่มุ่งแสวงหาวัตถุ ซึ่งเป็นที่ป้องกันภัย เขาทุ่มเทเวลากับงาน มิใช่ด้วยความรักในหน้าที่แต่เพื่อหาเงินและความมั่นคงในชีวิต รถเป็นสัญลักษณ์ของเปลือก เหมือนกับที่อุหมังรักเปลือกกว่าชีวิต สรรวยยึดถือเปลือกสำคัญกว่าชีวิต เขาไม่กล้าขัดใจนายเพราะไม่ยากตงาน และเขาต้องมีเงินมาผ่อนรถด้วย นอกจากเขาเป็นคนสรรวยเหมือนชื่อแล้ว เขายังเป็นคนอ่อนแอ ไม่กล้าจะเดินทางไปในที่ที่แปลกไปจากเดิม

สัญลักษณ์ในวาทะ บทสนทนาระหว่างชีวิตกับโลดเกี่ยวกับอาการตามัวกระตุ้นให้ตีความเชิงสัญลักษณ์ คือ ภาพหมอกที่ตัวละครพูดถึงไม่เพียงแต่สะท้อนเป็นความทุกข์ที่เกิดจากการสูญเสียคนในครอบครัว ยังบ่งชี้ความอัปยศในชีวิตที่สิ้นหวัง นอกจากนี้การแทรกวาทะของเด็กชายลูกของชีวิตที่ปฏิเสธสิ่งที่ไม่ใช่ชีวิตอย่างแท้จริงแสดงความรับรู้อันลึกซึ้งที่วิจารณ์ความหลงของผู้ใหญ่ ผู้อ่านจะตีความได้ว่าแพะและพ่อของเด็กกับพวกเขาเป็นสัญลักษณ์ชีวิตอันงดงามตามลักษณะธรรมชาติ มิใช่ชีวิตที่เกิดมาเพื่อเป็นเหยื่อของความชั่วร้าย คือ ความโลภและความป่าเถื่อน นอกจากนี้ วาทะที่หยั่งค่าชีวิตของจอมก็คือ "เป็นลม" ซึ่งเป็นชื่อเรื่องและคำพูดเก่าแก่ที่ให้ออกพ้อของจอมบอกทางอำเภอกว่าเป็นลมทั้ง ๆ ที่จอมถูกรถแทรกเตอร์ทับ

ในการวิเคราะห์มุมมองและผู้เล่าเรื่องซึ่งเป็นกลวิธีที่เด่นอย่างหนึ่งในผลงานที่ศึกษา ผู้วิจัยวิเคราะห์ ทั้งมุมมองภายนอกและมุมมองภายใน ปรากฏว่า เรื่องสั้นของนิคม รายยวา ทั้งยุคแสวงหาและยุคศัตรูที่สิ้นไหล ใช้ผู้เล่าเรื่องที่ไม่ใช่ตัวละครในเรื่องทั้งหมด สิ่งที่ผู้เล่าเรื่องเห็นปรากฏในคำบรรยาย ได้แก่ "ความเปลี่ยนแปลง" "ต้นทาง" "ปล่อยนก" "คนดำน้ำ" และ "สิ่งที่หล่อนพอจะทำได้" "บายของหมอกควัน" และ "เป็นลม" แต่ยังมีเรื่องที่ใช้มุมมองภายในหรือมุมมองของผู้อยู่ในเหตุการณ์ที่เป็นบุรุษที่ 3 แทรกอยู่ด้วย เช่น "คนบนต้นไม้" "ฝันแล้ง" "เช้าวันหนึ่ง" "มากับลมฝน" "ศึก" "อุหมัง" และ "سابเสือ"

ในประเด็นผู้เล่าเรื่องแบบผู้รู้ที่เน้นมุมมองภายนอก ผู้แต่งใช้ผู้เล่าเรื่องซึ่งไม่ใช่ตัวละครบรรยายลักษณะภายนอก ผู้อ่านต้องตีความเอาเอง เช่น "ความเปลี่ยนแปลง" ผู้เล่าเรื่องบรรยายพฤติกรรมของวิทย์ แสดงความทุกข์ทรมานของนกพิราบขาว และใช้บทสนทนาของวิทย์กับเพื่อนหญิงที่ซับซ้อนความพิการของนกและหมา ตอกย้ำความพิการในใจของคน การใช้มุมมองภายนอกแสดงความเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมจากการประคบประหงมนกและปรนเปรอมาเป็นโยนทิ้ง กระตุ้นให้ผู้อ่านวินิจฉัยการกระทำของตัวเองว่าน่ารังเกียจ ใน "คนดำน้ำ" ผู้เล่าเรื่องบรรยายรูปลักษณะและพฤติกรรมที่แตกต่างกันของคน 4 คน ผู้เล่าเรื่องวางตัวเป็นกลางโดยไม่วิจารณ์ความคิดของตัวละครตัวใดตัวหนึ่ง บทสนทนาของตัวละครทำให้ผู้อ่านเห็นว่าคนดำน้ำ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนคนรุ่นใหม่ในสมัยนั้นถูกมองอย่างหวาดระแวง เพราะคนอื่นไม่เข้าใจและ

ระแวงว่าการกระทำของคนดำนํ้าจะกระทบผลประโยชน์ของตน ปฏิกริยาของตัวละครทั้ง 3 ทำให้ผู้อ่านตีความเชื่อมโยงถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในขณะที่นักศึกษาเริ่มมีบทบาท ผู้เล่าเรื่อง ใน “ต้นทาง” เล่าแต่เหตุการณ์ภายนอกแสดงสิ่งที่ตัวละครเห็นและพูด โดยเฉพาะความเห็นเรื่องพฤติกรรมของสำเร็จที่ยอมเสี่ยงชีวิตเพื่อให้หนังเหนียวปรากฏในคำบอกเล่าของปุ๋ยกับมาณี แล้วจึงมีบทสนทนาแสดงความเห็นของเยื้อนกับมาณีวิจารณ์สิ่งที่สำเร็จกระทำ โยงกับความหลงผิดอย่างเดียวกันของคนอีกหลายวงการ ใน “สิ่งที่หล่อนพอจะทำได้” ผู้เล่าเรื่องบรรยายภาพอันเนื่องมาจากเหตุการณ์ความรุนแรงจากสงครามควบคู่กับอาการปวดหัวอย่างรุนแรงของตัวละครหญิง แทรกด้วยบทสนทนาของเธอกับสามีที่ไม่แยกด้วยเครื่องหมายอัญประกาศ แม้ผู้เล่าเล่าแต่อาการภายนอกและคำพูดของผู้ประสบเหตุการณ์โดยไม่ได้แสดงความรู้สึกโดยตรง แต่ก็มีพลังพอที่จะสื่อให้เห็นความเลวร้ายของสงคราม ส่วน “บายของหมอกควัน” และ “เป็นลม” ผู้เล่าใช้มุมมองภายนอกด้วยคำบรรยายและบทสนทนาของตัวละครในภาวะแห่งความสูญเสียโดยไม่แสดงมุมมองภายในนับเป็นกลวิธีที่กระตุ้นให้ผู้อ่านเอาใจใส่คำบรรยายพฤติกรรมและคำพูดของตัวละครเพื่อทำความเข้าใจว่าอะไร คือ สิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใน

ส่วนผู้เล่าเรื่องแบบผู้รู้ที่เน้นมุมมองภายใน ที่แสดงความในใจของตัวละครปรากฏใน “คนบนต้นไม้” มุมมองภายในของตัวเอกแสดงข้อขัดแย้งของความใฝ่ฝัน กับการกระทำอันเกิดจากความไม่รู้เท่าทันตนเอง ในเรื่องสั้นนี้ผู้เล่าเรื่องใช้มุมมองภายนอกแสดงความแค้นแค้นของชานา อันโน้มนำให้ผู้อ่านเห็นใจตัวละครที่มีทางเลือกจำกัด และใช้มุมมองภายในแสดงความขัดแย้งของตัวละครที่ต้องการสังคมสงบสุข โดยลึ้มคิดว่าตนต้องมีส่วนสร้างขึ้นด้วย “ฝันแล้ง” ผู้เล่าใช้มุมมองภายนอก บรรยายความยากจนแค้นแค้นของครอบครัวคุดและบัวคำ ที่ไม่มีปัจจัยดำรงชีพอย่างเพียงพอ และใช้มุมมองภายในแสดงความพยายามต่อสู้กับความผิดหวังของตัวละครทำให้ผู้อ่านเห็นใจ ใน “มากับลมฝน” เป็นเรื่องที่ใช้มุมมองภายในแสดงปฏิกริยาทางอารมณ์ของตัวเอกที่ได้เรียนรู้คุณค่าของสังคมเมื่อกำลังจะสาบสูญไป คือต้องจบชีวิตด้วยพิษงูในธรรมชาติซึ่งเขาไม่มีความเข้าใจอย่างเพียงพอ ผู้เล่าเรื่องใน “ศึก” ใช้มุมมองภายนอกบรรยายความน่ากลัวของภัยธรรมชาติที่อาจทำร้ายมนุษย์ได้ทุกเมื่อ และใช้มุมมองภายในที่แสดงการขบเคี้ยวต่อสุระหว่างมโนธรรมกับความโลภ การเล่าเรื่องโดยใช้มุมมองภายใน นอกจากแสดงความขัดแย้งภายในใจของตัวละครที่รุนแรงแล้วยังมีพลังโน้มน้าวให้ผู้อ่านเห็นใจและเอาใจช่วยสี่เทิ้มให้รอดพ้นจากการคุกคามของความคิดชั่วร้ายอีกด้วย ขณะที่ใน “สาบเสื่อ” ใช้มุมมองภายนอกแสดงฉากภูเขาที่ทำทนายให้มนุษย์ปีนป่ายอย่างมานะบากบั่นเพื่อขึ้นถึงอุดมคติ ขณะเดียวกันก็บรรยายความยากลำบากสลับกับบทสนทนาที่แสดงความโกรธ และการกล่าวโทษกันของตัวละครทั้งสอง พร้อมกับกลืนสาบเสื่อที่ทวีความรุนแรง ส่วน “อุหมั่ง” ใช้มุมมองภายในแสดงความรู้สึกนึกคิดของตัวเอกที่เชื่อมโยงกับการดำเนินชีวิตของคนสองกลุ่ม คือ เพื่อนของเธอและคนใช้ชายชาวประมง

เห็นได้ว่า การใช้มุมมองในเรื่องสั้นของนิคม รายยาวมีความเชื่อมโยงกับความหมายที่เขาต้องการสื่อสารได้อย่างชัดเจน คือ มุมมองภายนอกที่ไม่แสดงทัศนคติของตัวละคร กระตุ้นให้ผู้อ่านพินิจความจากคำบรรยายและบทสนทนา เพื่อทำความเข้าใจ “สาร” ที่แฝงอยู่ ขณะเดียวกันการใช้มุมมองภายในก็ช่วยให้ผู้อ่านเห็นลักษณะนิสัยและความขัดแย้งของตัวละคร อันเป็นที่มาของพฤติกรรมทั้งที่น่าชื่นชมและบกพร่อง